

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

GOTLAND

BAND I. HÄFTE 5.

KYRKOR I DEDE TING

UTGIVNA

MED BIDRAG AV

GOTLANDSFONDEN

KYRKOR I DEDE TING

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

AV

EFRAIM LUNDMARK

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A.B.
STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1931.

Fig. 593. Follingbo kyrka. Kyrkogården.
Ansicht des Friedhofes.

FOLLINGBO KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN,
NORRA TREDINGEN, BRO SETTING, DEDE TING,
VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor: BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57:10 och Fm 57:11. — A. T. A.: 14 fot.; 8 teckningar av C. G. BRUNIUS m. fl. — B. St.: 1 blad uppmätn. ritn. 1900; ritn. till orgelfasad 1856.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: RÄK. från 1736. — PROT. från 1689.

Kyrkogården.

Kyrkogården begränsas av en 80—120 cm hög terrassmur; i KYRKOGRÅRDS-
nordväst är på terrassmuren uppbyggd en 125—150 cm hög fristående MUR
mur; materialet kalkstensflis utan bruk. Frånvaron av mur, med det nämnda undantaget, är ej så störande märkbar tack vare en hagtornshäck runtom kyrkogården (fig. 593).

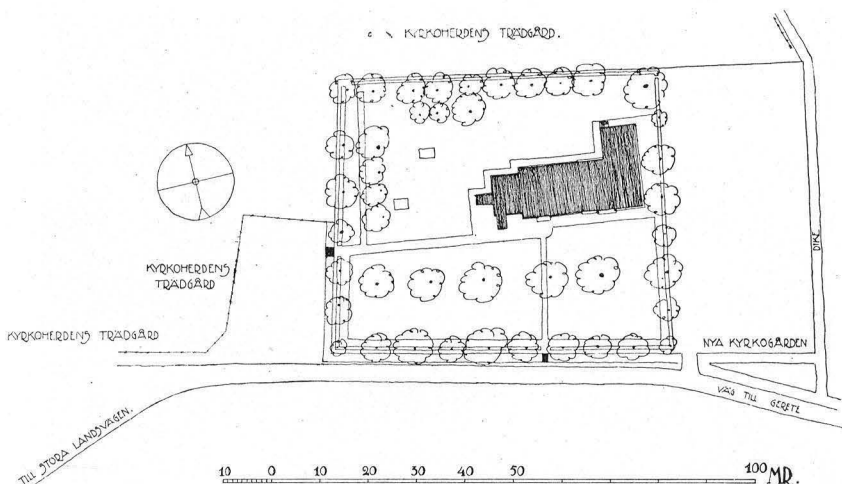

Fig. 594. Follingbo kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

KYRKOGÅRDS-
INGÅNGAR

Ingångar till kyrkogården äro i söder och väster.

På det välvårdade området är det särskilt tvenne gravmonument väster om kyrkan, som bidra till kyrkogårdens karaktär: En tumba av kalksten med bronsringar på locket — »G. M. DONNER, DÖD DEN 8 JANUARI 1868 (?)», det enda läsbara —, samt en med järnsmidesstaket inhängnad gravplats med gjutjärnsurna i empire; all metall svartmålad utom de fyra hörnkulorna, som äro vitmålade: »HÄR HVILAR FRU ASSESSORSKAN ANNA DUBBE. FÖDD TORSMAN DEN 13 SEPTEMBER 1771. DÖD DEN 11 NOVEMBER 1837». På smidet (två ggr) stämplat P. N. F.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkans kor och långhus, som tydligtvis äro av olika ålder, (långhuset har rundbågiga, koret spetsbågiga muröppningar), bilda i plan en enda rektangel. Tornet, samtidigt med långhuset, är smalare än detta. Sakristian är uppförd 1820—1821 (fig. 595).

Korets, långhusets och tornets fasader äro klädda med finhuggen, ytterst omsorgsfullt infogad kalksten, i torn och långhus med några få undantag — i tornets nederdel — i regelbundna skift, i koret mera oregelbundet. Sakristibyggnaden är putsad. Sockelprofilen är densamma på långhus och torn (fig. 605). På koret är den något rikare (fig. 605). Långhus- och tornmurarna krönas av rundbågsfris med släta bågstenar (fig. 604); kormurarna ha också rundbågsfris

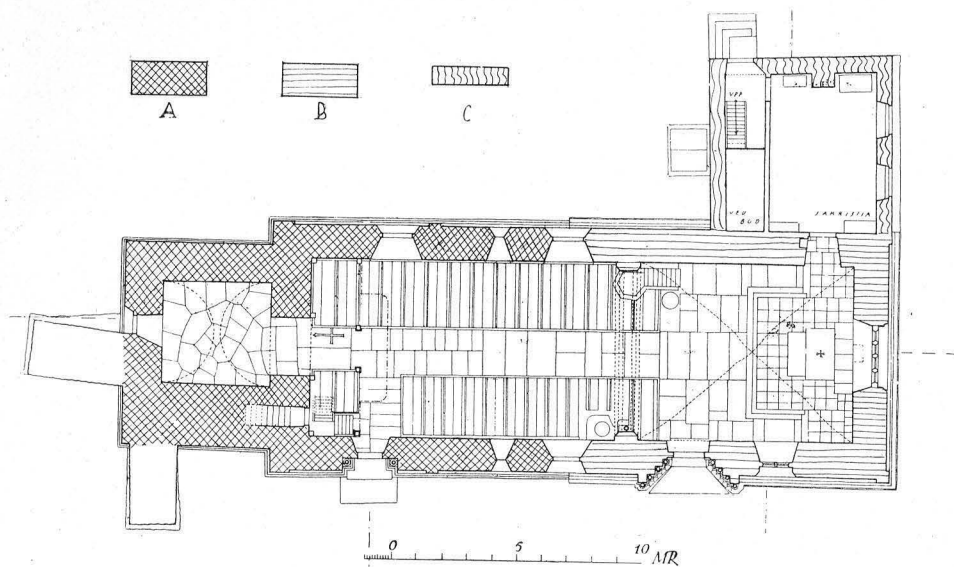

Fig. 595. Follingbo kyrka. Plan. Jfr fig. 619.
Grundriss.

(fig. 604), men denna är sammansatt av profilerade bågstenar. Långhuset har lisener i hörnen och en mitt på syd- och nordmurarna, koret har endast hörnlisener (fig. 601). Yttertaket å sakristian samt tornspiran äro spånade; på koret och långhuset ligger tegeltak, enkupigt rött tegel. Takstolarnas konstruktion framgår av fig. 596, 597. I koret och långhuset är golvet lagt av rätvinkligt skurna, grovt huggna kalkstenshällar i växlande storlek, i tornet består golvet av oregelbundna kalkstensflisor; i bänkrummen och sakristian finns trägolv. Långhuset har platt innertak av bräder, tornets nedersta våning har tunnvalv, koret kryssvalv med spetsbågiga vägglinjer (fig. 598).

Vid långhusets portal (fig. 606), på sydsidan, som är rundbågig, viker PORTALER sockeln med hålkäl och vulst om hörn; de båda kolonnetterna äro nedtill 18 cm, upptill 14 cm i diam.; tärningskapitel med enkel bladliknande ornering i platt relief. Invändigt rundbågig avtäckning; ingen huggen stenomfattning; bomränna ej synlig, möjligen sitter nuvarande läsanordning i rännans mynning; gulbrunnmålad trä dörr. I en sten i yttermuren, väster om långhusportalen, är inhugget: »ANNO DOMINI 1607 PEDER DEE PEDER STORVED OLVE VNGBOTEIS». I sydmuren finnas tvenne rundbågiga, ursprungliga fönster (fig. 598) samt öster om dessa ett 1700-talsfönster; i nordmuren ett rundbågigt ursprungligt mellan tvenne 1700-tals; det västra av dessa

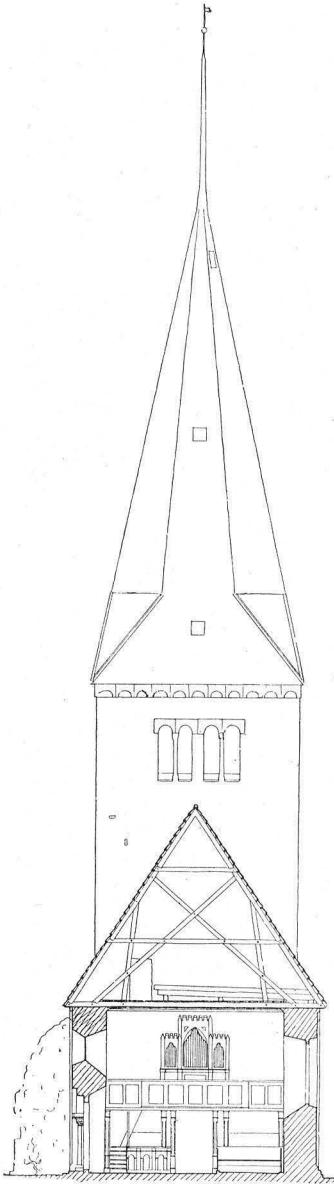

Fig. 596. Follingbo kyrka. Sektion genom långhuset mot väster. Querschnitt des Langhauses gegen Westen.

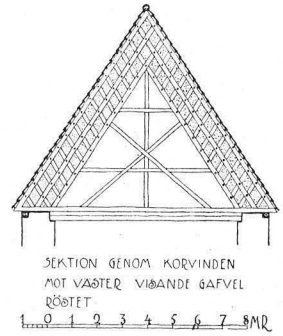

Fig. 599. Follingbo kyrka. Triumfbågsröset, byggt av korsvirke och kalkstensflis, sett från korvinden.

Giebel oberhalb des Triumphbogens, Fachwerkskonstruktion mit Kalkstein, vom Chorboden aus gesehen.

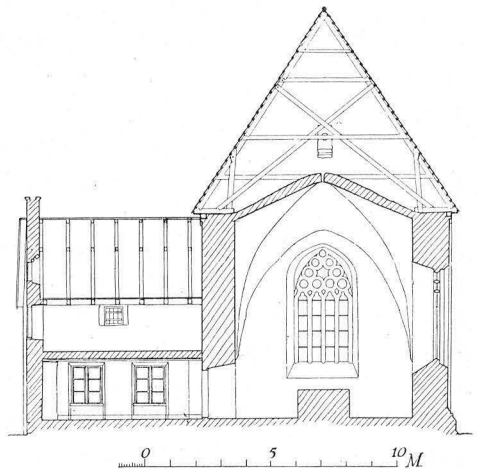

Fig. 597. Follingbo kyrka. Sektion genom kor och sakristia mot öster. Querschnitt durch den Chor und die Sakristei gegen Osten.

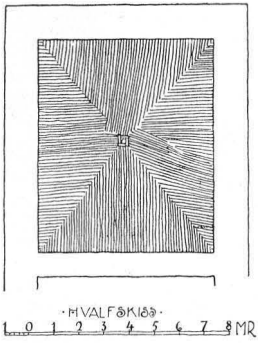

Fig. 600. Follingbo kyrka.
Korvalvets plan.
Gewölbeplan des Chores.

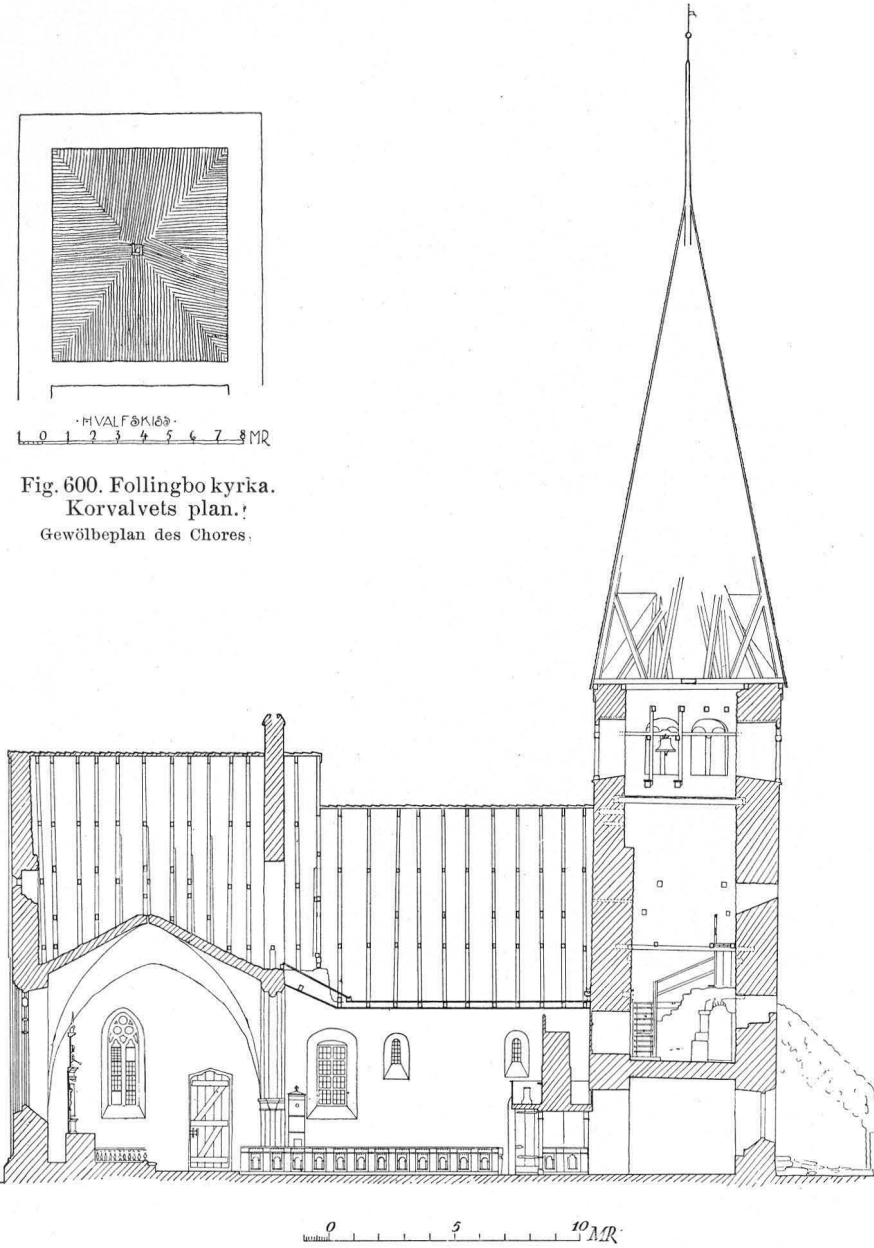

Fig. 598. Follingbo kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

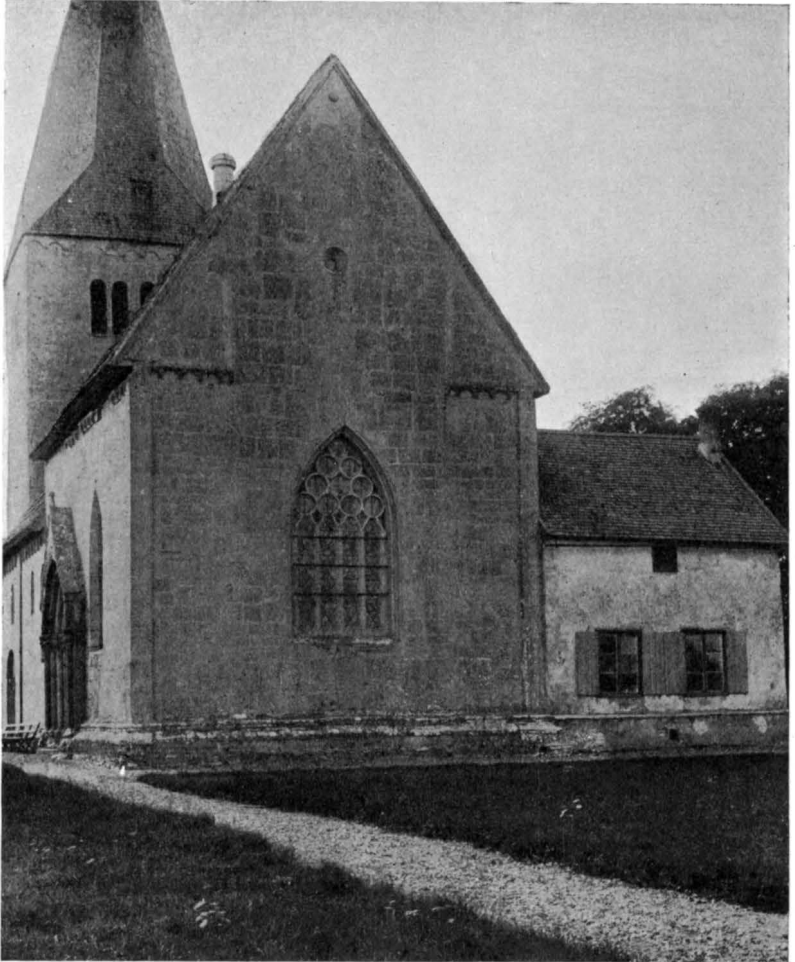

Fig. 601. Follingbo kyrka. Exteriör från öster.
Aussenansicht von Osten.

har brutits upp på den plats där ursprungligen fanns ett rundbågigt fönster; halva övertäckningen till ett dylikt sitter som övre »hörn» i väster (i detta västra fönster). I fönstren ofärgat glas, delvis i blyinfattning. De ursprungliga fönsteröppningarna i kor och långhus ha utvändigt huggen omfattning, invändigt äro smygar och bänkar putsade.

Tornet har ursprungligen haft rundbågig portal i väster; denna är nu delvis igenmurad, en spetsbågig ljusöppning har lämnats kvar,

Fig. 602. Follingbo kyrka. Interiör mot väster.
Das Innere gegen Westen.

förmodligen en anordning samtida med uppförandet av mursträvorna vid tornets västra och södra murar. Tornbågen är rundbågig. Torntrappan, som till valvhöjd går i sydmuren, börjar inne i kyrkan. Trappans övre mynning har huggen omfattning — nu mycket defekt — och i dennas östra post finns ett fyrkantigt hål för stängselanordning. Ovan det rundbågiga tunnvalvet finns en rundbågig öpp-

Fig. 603. Follingbo kyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

ning inåt långhuset, nu igensatt med bräder. Överst i tornet äro åtta ljudöppningar, två i var mur, vardera med två rundbågar och mittkolonn på attisk bas med hörnbladsämnen och med tärningskapitäl. Kolonnerna stå i murens ytterliv.

Korets portal, på sydsidan (fig. 607, 608), är rikt perspektivisk; på ömse sidor stå fyra kolonnetter; de trenne hörnen mellan dessa äro huggna som halvkolonnetter med (i plansektion) framåt spetsig båge; kapitälsviterna äro prydda med bladstjälkar, som äro lagda i omväxlande palmettformer (fig. 609, 610); baserna, som ha attisk profil, ha hörnblad för varje kolonnett; tympanonkonturen är klöverbladsformad; utanpå denna ligger som mantel en rundbågfris, som löper ända ned till tröskelstenen; bågkonturen liknar bågfrisen på korets yttermurar. Invändigt har portalen triangelbåge; ingen hörnskonung; bomränna, gulbrunmålad bräddörr. Korets båda fönster ha spröjsverk av sten, det i östmuren rikare (fig. 601). Här finnas rester av medeltida glasmålning, bröstbild av ängel i gul och vit dräkt med röda vingar och blå fond, i fyra svicklar bladornament. I syd-

fönstret äro åtta rutor bevarade med blyinfattning i mönster, i mitten av en av dessa är en oval skiva med målning i blått och rödbrunt, aposteln Petrus i landskap samt inskrift »PEDER HAWERS (?) 1588». Glaset för övrigt är ofärgat, i blyfalsar. — Korets kryssvalv är spetsbågigt, skiften parallella med hjässlinjerna (fig. 600).

Långhusets platta brädtak har målade dekoration, som är lik takmålningen i Halla kyrka, vilken är daterad 1697 (fig. 602, 612);¹ Figurerna äro gråblå-, tegelröd- och ärggrönklädda på blekgul grund, framställande Treenigheten i skyn samt konung David, Petrus, m. fl. Omramningen är i grisaille med rödlätta amoriner och vit akantus på porslinsblå botten. Före inläggningen av det nuvarande trätaget har långhuset en tid haft delvis grönmålade väggar, vilket framgår av på vinden synliga rester. Kyrkans innerväggar äro vitputsade, likaså kor- och tornvalven. Den spetsbågiga triumfbågen än gråmålad. På triumfbågsmurens västsida är målat Karl XIV Johans namnchiffer och »1842»; i bågens hjässa, öster, står »1910».

Sakristibyggnaden, som nämnt en tillbyggnad från 1820—1821, SAKRISTIA har inre papptak på bräder och gråputsade innerväggar. Tidigare nyttjades en avskrankning i koret som sakristia.

Enligt INV. 1695 fanns »Een sacristia af paneelwerke utan låås» vilken (enl. s. k. Anteckningsbok bland kyrkans arkivalier) var byggd 1684. HILFELING omtalar en »afskrankad sacristi» i koret,² vars målning enligt inskrift var utförd 1706. I Anteckningsbok står: »A:o 1706 blef choret i Follingbo kyrkia, sacristian och skriftestolen och något af muren målat av Abraham Beck — — —». I RÄK. 1771 omtalas, att bl. a. sakristian och sångkoret målades det året av Johan Weller.

Kyrkans uppvärmning sker genom en kamin i långhuset.

Byggnadshistoria.

Till långhuset och tornet, vilka synas ha tillkommit samtidigt, har ursprungligen hört ett annat kor än det nuvarande. Om detta haft absid kan icke nu sägas. Men Follingbo är i mycket lik grannkyrkan Vall, som har absid. Dessa kyrkors långhusportal visa stor överensstämmelse. De kunna stilistiskt sammanställas med norra tvärskeppsportalen i domkyrkan i Visby. Båda kyrkornas brist på arkitektonisk skulptur tyder också på sammanhang med domkyrkan

¹ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 25.

² HILFELING, Fm. 57: 10, s. 79.

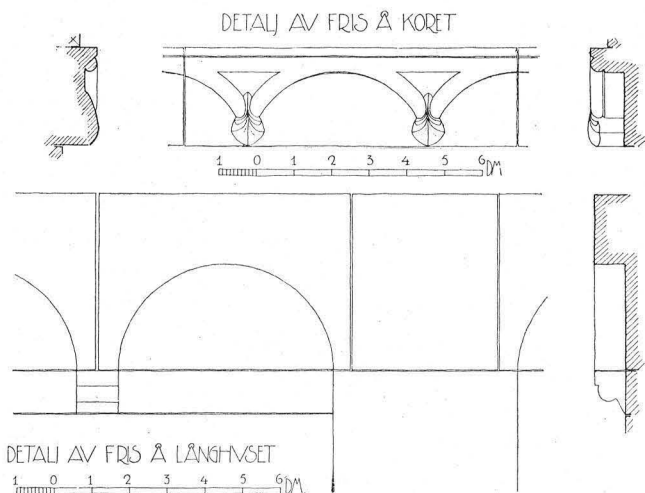

Fig. 604. Follingbo kyrka. Detaljer av rundbågsfris på kor och långhus.
Teile der Rundbogenfriese des Chores und des Langhauses.

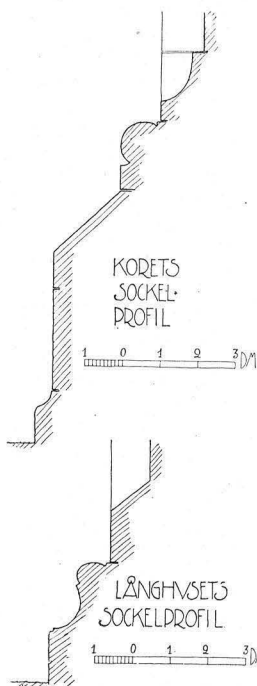

Fig. 605. Follingbo kyrka.
Sockelprofiler.

Sockelprofile des Chores (oben)
und des Langhauses (unten).

och med cisterciensarkitekturen i Roma. Follingbo, en av landsbygdens bäst bevarade »ikonoklastiska» (d. v. s. bildlösa) kyrkor dateras av ROOSVAL till strax efter 1200. Detta kan möjligen preciseras till 1222,¹ ett på 1600-talet antecknat årtal i Visby domkyrkas inventarium 1585. — Follingbos nuvarande kor byggdes av den till namnet okände mästaren »Ronensis» omkr. 1260.² Bågsfriserna och triumfbågens profilering erinra om detaljer å Skara domkyrkas kor, vid vars bygge kanske den gotländska konstnären varit verksam, och varifrån han i så fall medfört impulser till hemön.

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 163 o. f.

² ROOSVAL, Ciceronen, s. 95, skriver ca 1275 men är nu böjd för en datering till ca 1260 (jfr den likartade inerteckningen å Roma sockenkyrkas huvudportal). Jfr ROMDAHL och DAHLGREN, Skara domkyrkas byggnadshistoria, Uppsala 1928, avb. s. 16 av korets väggfris, som är nästan identisk med Follingbos. Märk att ROMDAHL (s. 25) daterar Skara kor till mellan 1250 och 1277!

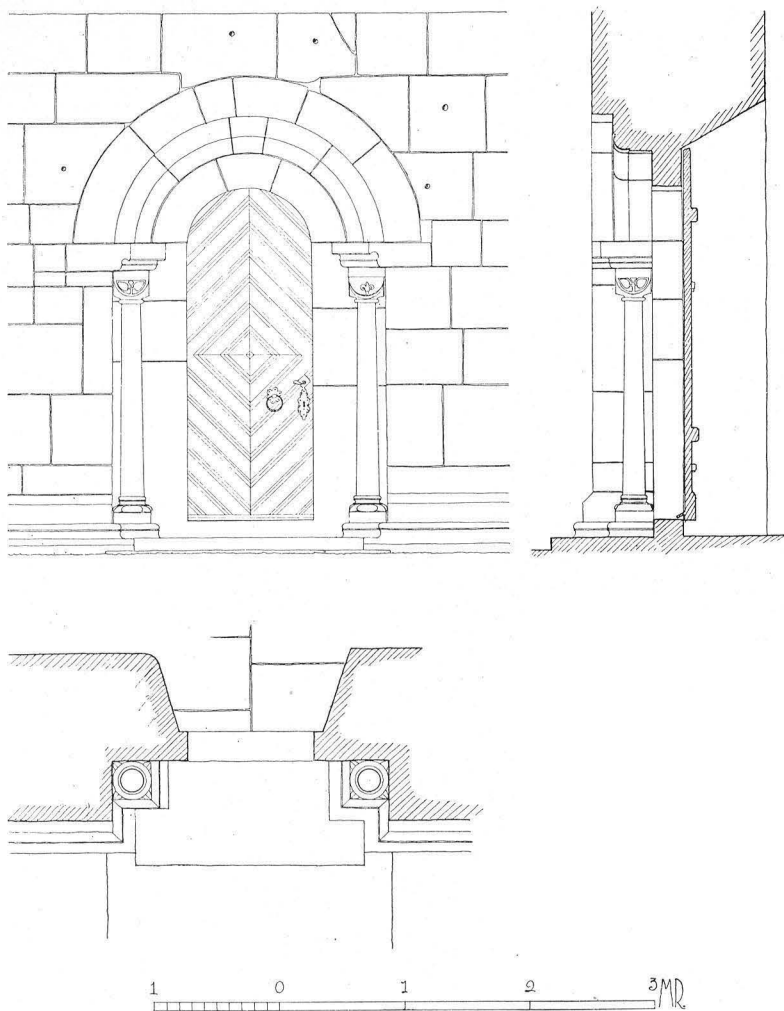

Fig. 606. Follingbo kyrka. Långhusportalen.
Das Langhausportal.

Inredning och lösa inventarier.

Det fristående altaret, murat, vitputsat, med furuskiva, synes ej vara ursprungligt.

Altaruppsatsen (fig. 603) är av furu och björk, rikt skulpterad och målad i flera färger: En kolonnställning som omramning till en krucifixus, vid korsets fot Johannes och Maria, på sidorna om kolonnerna stå änglar med passionsverktygen, på sidorna om upp-

ALTARUPP-
SATS

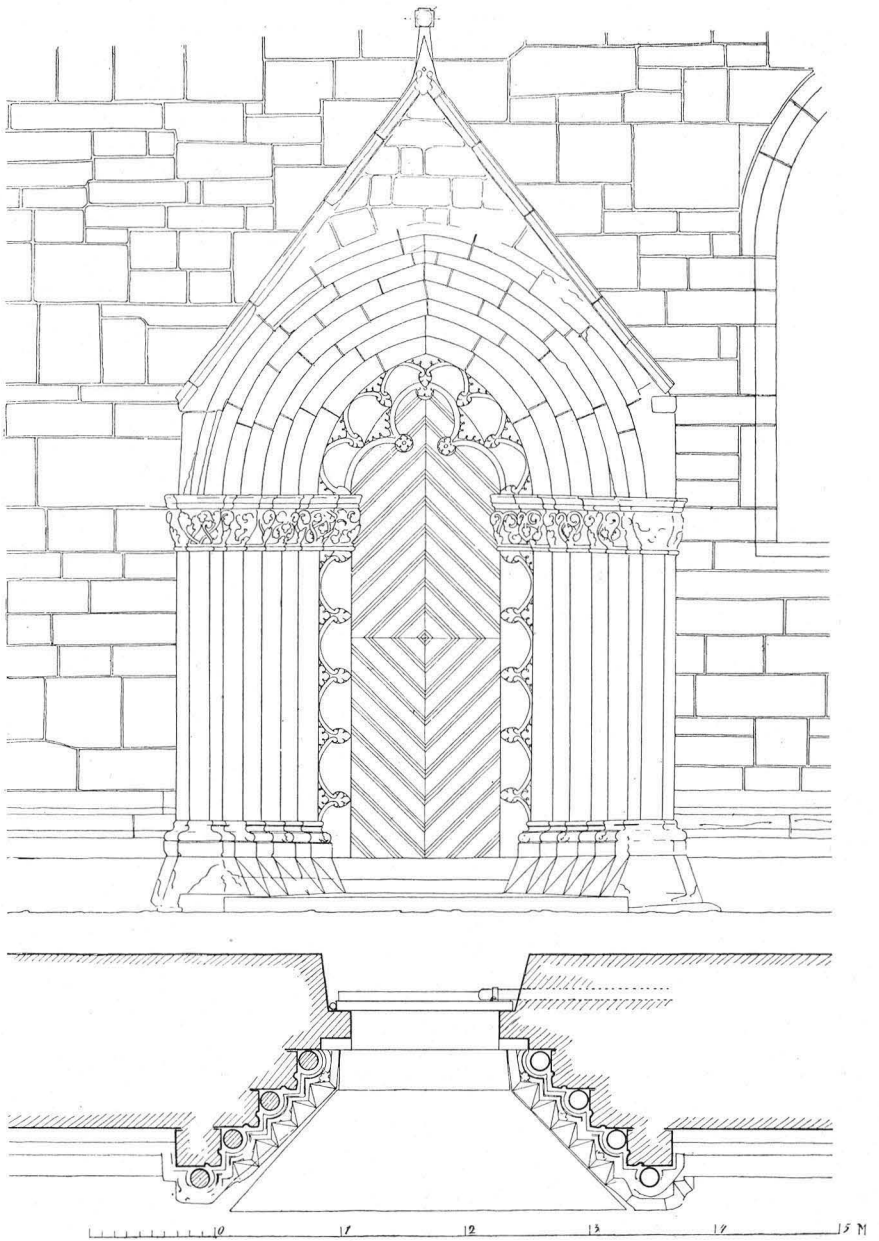

Fig. 607. Follingbo kyrka. Korportalen.
Das Chorportal.

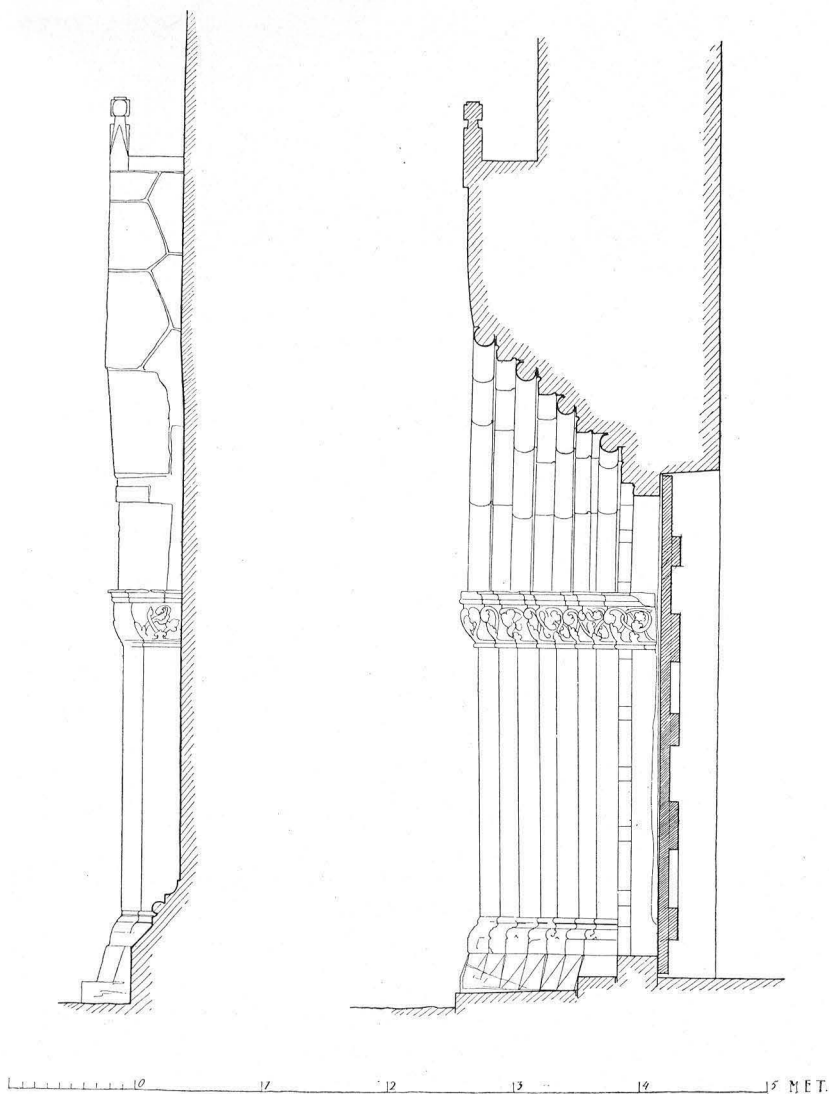

Fig. 608. Follingbo kyrka. Korportalen sedd från sidan och i sektion.
Seitenansicht und Querschnitt des Chorportals.

satsens överstycke, som krönes med en guds-lammframställning, stå basunbläsande änglar. Kolonnerna äro svartmålade och dekorerade med blommor målade i guld och silverfärg; Kristus-figuren är målad vitgrå, korset rödbrunt, bakgrunden blågrön, molnen på himlen rödkantade; ramen är målad i smutsgul färg, entablementet är marmo-

Fig. 609. Korportalens västra kapitälrad.
Westliche Kapitälreihe des Chorportals.

rerat i blåvitt, listerna äro röda; amorinerna äro ljusröda; profilö-
rerna äro iklädda försilvrade dräkter med förgyllt foder; ovanför och
nedanför krucifixus-framställningen äro bibelspråk målade. Uppsatsen,
som skänktes 1744, blev färdig 1746.¹ Såväl uppsatsens allmänna
karaktär som detaljernas utförande tala för, att det är målaren och
bildhuggaren Johan Hernell, som utfört densamma. En snarlik upp-
sats finns i Hejdeby kyrka, också den utförd av Hernell. Enligt
INV. 1695 har funnits en äldre altarpuppas, som beskrives sålunda:
»Itt altare med altartafle af trää och 2 träpelare uppå hwilcken är
skrifwin femb catechismi parter på danska språket simpl., fordom
förätrat af sal. hr Christopher, som crantzen af samma altartafle
uthwisar af anno 1618.» På auktion 1763 såldes »något gam-
malt träskräp af gamla altartaflan» (RÄK.), tydligen resterna av altar-
tavlan 1618.

Altarringen, balustrad med vitmålade dockor och i brandrött
målad täckplatta, är av trä, troligen från 1740-talet.

Krucifix (fig. 611), bensniderier uppsatta på träkors; defekt.
Trol. 1400-talet. H. 57,5 cm.

PREDIKSTOL Predikstolen (fig. 603), snickeri med skulptur och målning. I
korgens fyra fyllningar de fyra evangelisterna. På ljudtaket finns
Fredrik I:s namnchiffer samt »RUFFE GETROST, SCHONE NICHT DEINE
STIMME, WIE EINE POSAUNE. VERKÜNDIGE JACOB SEIN ÜBERTRETUNG
UND DEM HAUSE ISRAEL IHRE SÜNDE». Predikstolen är ombyggd 1744
i samband med tillkomsten av en ny trappa. På duvan i taket är
målade »GLAS KLENTE A:O 1744», en 1910 förnyad inskrift. Från
sistnämnda år härstammar den vanställande övermålningen, marin-

¹ Enligt uppgifter i RÄK. och i HILFELING, Fm. 57: 10, s. 78; i sistnämnda
källa omtalas att på nedre listen på uppsatsen funnits målat: »ANNO — CARL
H. LANGE. CATHARINA LANGE — 1744».

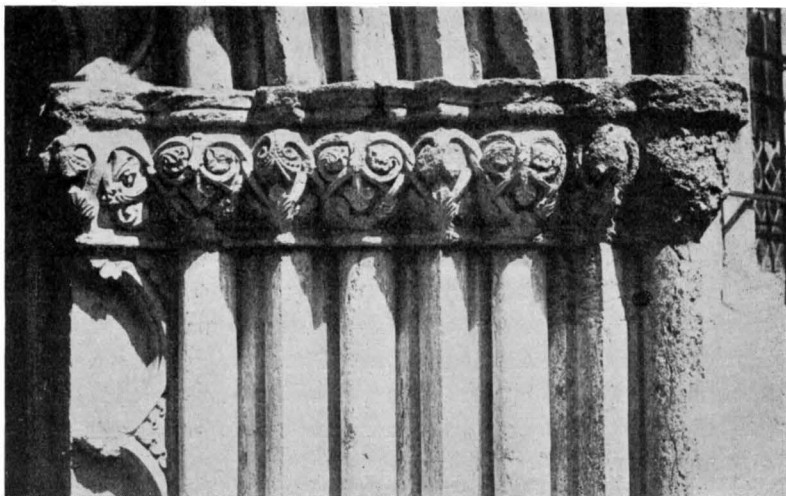

Fig. 610. Follingbo kyrka. Korportalens östra kapitälrad.
Östliche Kapitälreihe des Chorportals.

blått, guld, rött, silver och brunt. De fyra målade evangelistfigurerna på korgen, vilka »påbättrats» vid olika tillfällen, äro troligen ursprungligen målade av Abraham Beck 1706. Själva korgen har med all sannolikhet tillhört den predikstol som uppsattes 1684, då den enligt traditionen kom från Visborgs slottskyrka; predikstolen är också äldre än nämnda år, från 1610-talet. Ljudtaket är förändrat 1750; det året fick målaren Johan Hernell betalt för fem förgyllda och försilvrade »Taflor af bildhuggarearbete», d. v. s. kartuscherna på ljudtaket, samt för fem svarvade, försilvrade »stora knoppar, satte öfver himmelen på predikstolen til prydnad» (RÄK.). 1771 målade Johan Weller en »gardin», ett draperi på muren bakom predikstolen (RÄK.). Innan 1600-talets predikstol sattes upp fanns en annan, vilket framgår av inv. 1695: »Itt sida-stycke af den förra gamla predikestolen».

Timglas på predikstolen, fyra glas i ställ av mässing på arm av järn med smidda rankornament, bronserat(!); glasen sönder. Total H. 46 cm. Anskaffat 1685. (RÄK.).

Slutna bänkar (fig. 603), ornerade med pilastrar och arkader, de flesta från 1600-talets senare hälft, övermålade med vanställande mörkbrun färg, genom vilken på en del ställen skymtar äldre målning. På de mot altaret vända främsta bänkskärmarna finnes äldre målning i behåll (fig. 613), ehuru starkt renoverad. I fyllningarna figur-

BÄNKAR

målning, på ramverket blåa, gula, röda och gröna lister o. a. på blågrön botten. De naivt målade figurerna, i mörka bruna, gröna och röda toner äro iförda dräkter från 1600-talets senare hälft. De torde dock vara utförda 1706, av Abraham Beck enligt följande, ovan citerade utdrag ur prot.: »A:o 1706 blef choret i Follingbo kyrkia, sacristian och skrifftestolen och något af muren målat af Abraham Beck — — —. Samma åhr benkerne på soknemennernes egen kostnad, hvar sin benk à 16 öre.» Valet av figurmotiv — »FIDES», »CHARITAS», »S. CYRILLUS», »S. AUGUSTINUS» och »S. BERNHARDUS», de två första på kvinnosidan, de tre senare på manssidan — kan måhända beträffande helgonen förklaras genom att målaren följt några ännu i kyrkan befintliga medeltida helgonframställningar. I S. Augustinus uppslagna bok en inskrift varav kan läsas »— — WERLDENES FRELSARE». Personifikationerna av troheten (»Fides») och kärleken (»Charitas»), voro vid tiden för målningarnas tillkomst mycket vanliga. — På bänkskärmen vid (väster om) långhusdörren är inskuret »LAVRENTI[U]S CHRISTIERNI W».

I det nyss gjorda citatet ur 1706 års prot. omtalas bl. a., att sakristian målades av Abraham Beck det året. Denna sakristia, som enligt PROT. »gjordes» 1684, bestod otvivelaktigt av en skärmanordning i koret. I INV. 1695 förtecknas: »Choret af furuträ med bencar omkring» jämte »Een sacristia af paneelwerke utan låås» (som redan omtalats ovan). Av korbänken och sakristian återstå numera endast de på norra korbänken uppsatta skärmarna, vilka äro målade i stil med de främsta bänkskärmarna.

Figurerna föreställa Luther, Melancton, en präst och nio gammaltestamentliga profeter. Såväl figur- som ramverksmålning är förvanskad genom senare påbättringar av bl. a. Johan Weller 1771.

ORGEL-
LÄKTARE

Orgelläktaren (fig. 602), med orgelfasad i gotiserande stil, enligt RÄK. ombyggd 1857, är troligen uppförd under 1700-talets förra hälft. Från sistnämnda tidrymd kan nämligen den fyllningsdekorerings, som lyser igenom den mörkbruna bakgrunden för bröstningens nio evangelister, antagas vara. Evangelisterna äro målade av Johan Weller 1771—1772, i mörkröda och gräsgröna dräkter, klumpigt maner. Frånsett fyllningarna är bröstningen vitmålade. Den på läktaren stående orgeln anskaffades 1858. 1801 omtalar HILFELING, att »Ett i obestånd kommit orgel-positiv stod vid altaret.¹

Nummertavla, svart ram med förgyllda och försilvrade i trä skurna mussel-, solros- och bladornament. Ehuru i stil med de av Johan

¹ HILFELING, Fm. 57: 10, s. 78.

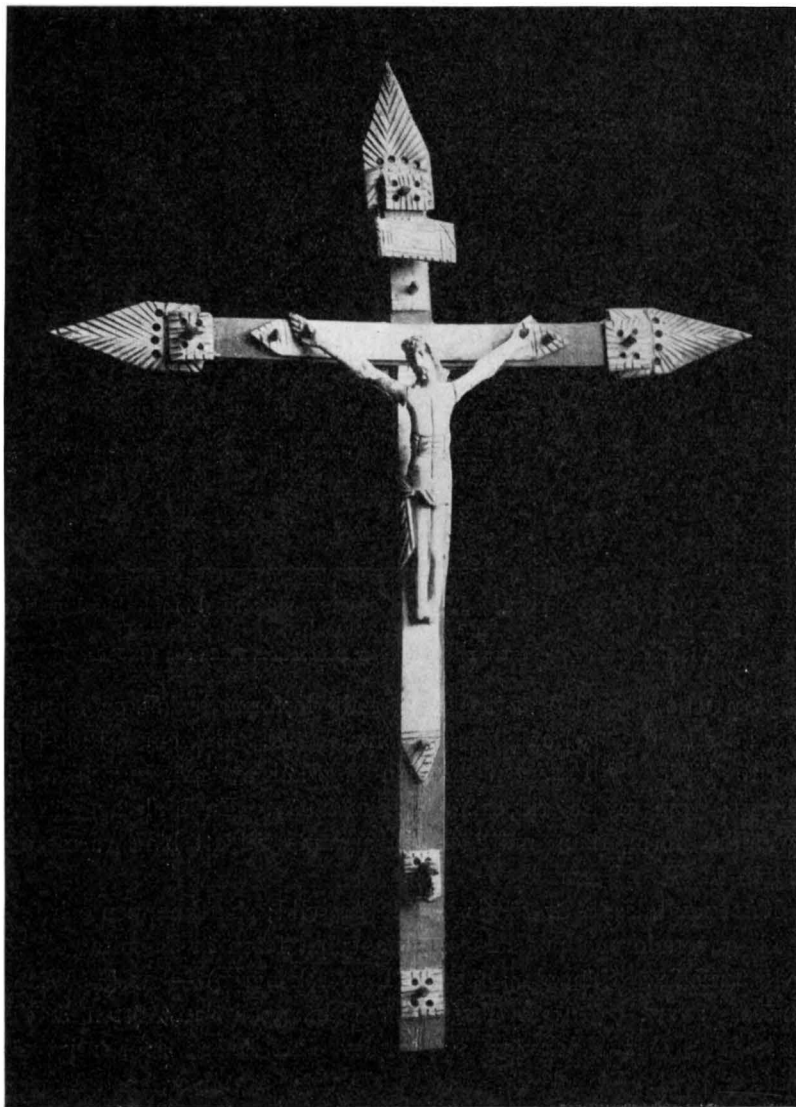

Fig. 611. Follingbo kyrka. Krucifix av ben.
Kruzifix aus Knochen.

Hernell säkert utförda nummertavlorna, är dock snideriet så konstlöst, att man icke kan tillskriva Hernell själv tavlan; möjligen har Glas Klente, som skurit duvan och annat till predikstolen, snidat den. Tavlan är förlängd i nyare tid. H. 161 cm.

Fig. 612. Follingbo kyrka. Långhusets innertak med målad dekoration från 1600-talets slut.

Die Decke des Langhauses mit gemahlter Dekoration, Ende des 17. Jhds.

DOPFUNT

Dopfunt (fig. 614) av kalksten, halvklotformad skål på en ungefär konisk fot, gråmålad, marmorerad. H. 88,5 cm. 1200-talets senare hälft. Till funten hör en dopskål av mässing, invändigt förtent; från nyare tid, märkt »Skultuna». En hink av mässing, av äldre form, kan möjligen ha använts till att bära varmt dopvatten i. H. 28 cm.

NATTVARDSKÄRL

Nattvardskalk av silver, delvis förgylld; skaftknappen och foten med graverade och punsade ornament; på foten är fastnitat ett förgyllt krucifix. Stämplor: B F (= B. Falckengren) — w (= Wisby). Graverat: »w: 38: 1:». Skaftet med knappen samt foten är från 1600-talets slut, Falckengrens stämplor gälla skålen, som enligt RÅK. gjordes 1741. H. 20 cm. Paten till dito, av silver, med likarmat kors i mitten. Stämpel: B F (= B. Falckengren).

Sockenbudskalk med tillhörande paten och oblatask av tenn, i 1600-talsformer.

Tvenne vinkannor av tennkomposition, bukiga, med långt neddragen snås, kraftig grep, lamm liggande på locket. Stämplor: EKESIÖ — D5 (= 1858); daterade 1859. H. 34,5 cm.

Oblatskål av tenn, oval skål med ringformade öron på rombisk fot med lagergirland; på locket liggande lamm med fana. I botten:

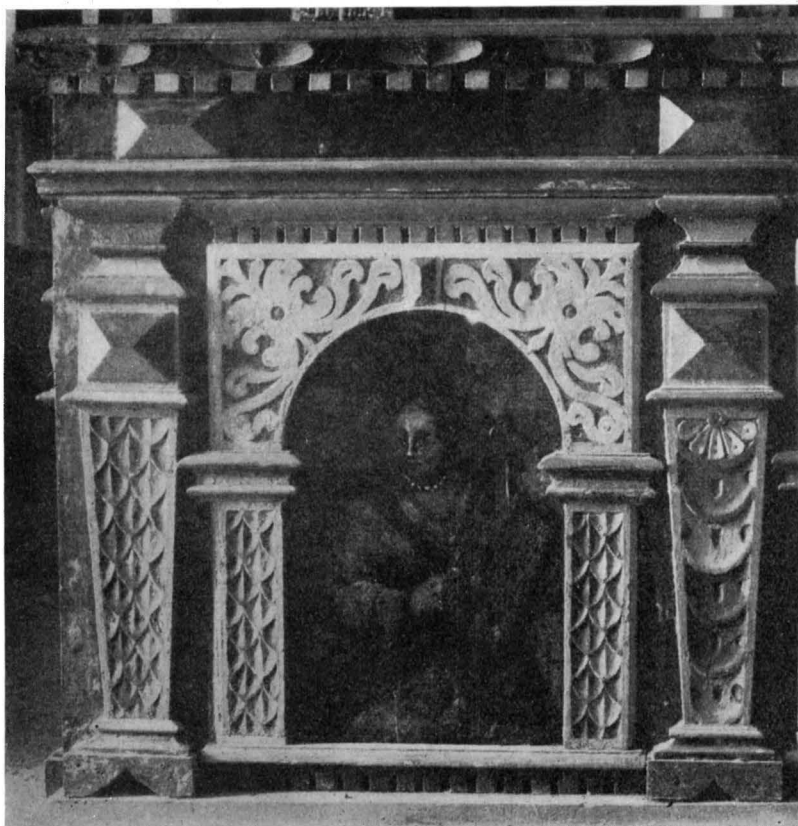

Fig. 613. Follingbo kyrka. Bänk från 1600-talets slut med målning av Abraham Beck 1706.

Gestühl, Ende des 17. Jhds. Maleri von A. Beck 1706.

»SUPER FIN COMPOSITION». Samma fabrikat som föregående. H. 19 cm. Daterad 1859.

Ljuskrone av mässing, 12 pipor i två kransar; stammen slutar nedtill med ett lejonhuvud med ring, upptill med en krigare i dräkt från 1500-talets slut. Graverad inskrift: »JOHAN LIJTHBERG 1766». H. 68 cm.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskrone, mässingsstomme med glaskläppar, 5 pipor. H. ca 70 cm. Empire.

Ljuskrone, ampelform, skålen av koppar, de sex armarna och orneringen av mässing. H. ca 60 cm. Empire.

Ljuskrone av mässing, 16 pipor i två kransar; stammen slutar nedtill med kula (av mässingsplåt), på vilken finnes en inskrift om att kronan är skänkt 1910. H. ca 105 cm. 1700-talsform.

Fig. 614. Follingbo kyrka. Dopfund. 1200-talets senare hälft.
Taufstein. Zweite Hälfte des 13. Jhds.

Ett par ljusstakar av mässing; spiralvriden pipa på rund fot med drivna och punsade blad, blommor och frukter. H. 20 cm. 1600-talet.

Ett par ljusstakar av mässing, lika föregående. H. 30 cm. 1600-talet.

Ett par ljusstakar av tenn, åttasidig ståndare i balusterform på åttasidig, profilerad fot. H. 17 cm. Anskaffades 1762 (RÄK.).

Ett par ljusstakar av trä, svarvad ståndare på rund fot; bronserade. H. 35 cm. 1800-talets förra hälft(?).

Ett par ljusstakar (fig. 615), en uppåt riktad spets på tre fötter av järn, på spetsen en större och en mindre kula av mässingsplåt. H. 61 cm. Ovanlig form anslutande sig till senmedeltida typ. 1600-talet(?) Fornsalen (Dep. C. 33).

Ett par ljusstakar av nysilver, försilvrade, tre armar på en rund fot med pressade ornament. H. 46 cm. 1800-talets slut.

TEXTILIER

Mässhake, blommigt rött siden med kors och gudsnamn

av silvergaloner, på axlarna knytsnören av silversnodd med tofsar. 1700-talets slut.

Kalkduk av vitt siden med broderier i silke; utefter kanterna törnkvistar, i hörnen brödets och vinets symboler, i mittfältet lamm på bok med sju insegel; kantad med silvertrådsfrans. 56 × 58 cm. Daterad 1855.

Tvenne håvar, svart sammet med silvergaloner, svarvade skaft. Anskaffade 1790 (RÄK.).

Fragment av gravsten med inskrift i minuskler: »OBIIT DOMINUS OLAWS CURATUS — — — AUVE», fanns kvar på Hilfelings tid men var försvunnet vid Lindströms besök.¹

En medeltida gravsten med latinskt kors (ligger längst västerut i långhuset) har sekundär inskrift från nyare tid.

Gravvyr, Karl XIV Johan, »F. Gérard pinxt — C. Forssell sculpt.». H. 74,5 cm. B. 52,5 cm. Slät ekram.

Tavla, oljemålning på trä, Kristus, bröstbild, profil; smutsgul karnation, cinnoberröda läppar, brunt hår och skägg, grönbrun underklädnad, cinnoberröd mantel, blågrön botten; nedtill blågrå kartusch på gulbrun botten med svarta bokstäver: »1547 DIS CONTERFEI IST ABGEMALT WIE CHRISTVS IN MENSCHLICHER GESTALT. EIGENTLICH GESEHEN VND GEWANDELT HAT. WIES GESCHICKT IST DEM SENATT GEN ROM 6 VON IERVSALEM. DURCH LENTULUM GESTALT UND LENG. NIM DISSE LINE ZEN MAHL. SO HASTV DIE LENG VBERAL». (1547 är detta porträtt målat såsom Kristus verkligen såg ut då han vandrade omkring i mänsklig gestalt och såsom det står i brevet, som skickades till senaten i Rom från Jerusalem genom Lentulus. Tag denna linje (målrad 18,5 cm lång) tio gånger, så har du hela längden; ungefärlig över-

¹ HILFELING, Fm. 57: 11, tab. 27; LINDSTRÖM, II, s. 75. — Enl. LINDSTRÖM, anf. arb. s. 127, ligger en från S. Hans' ruin i Visby bortförd gravsten från 1340 på »den värste grafstensplundrarens i S:t Hans, assessor Dubbes, graf på Jacobsberg i Follingbo». Enl. SÄVE, I Sägner 719, III Sägner 418, flyttade assessor J. Dubbe nämnda gravsten omkr. 1820 till Jakobsberg, där den lades över den grav i vilken hans trenne döttrar begrovos. Hustrun Anna, f. Torsman, ligger begravnen på Follingbo kyrkogård (jfr ovan s. 512). Dubbe själv är jordad i Stockholm.

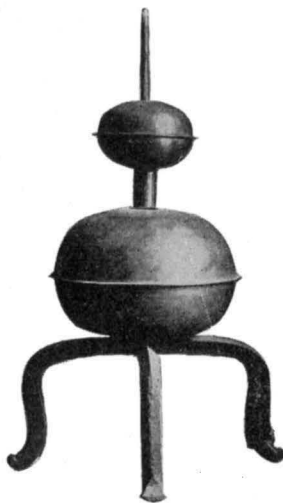

Fig. 615. Follingbo kyrka. Ljusstake av järn och mäsing. 1600-talet(?)
Leuchter Aus dem 17. Jhd.(?), Eisen und Messing.

TAVLOR

Fig. 616. Follingbo kyrka. Kristus begråtes. Oljemålning, kopia efter original från 1600-talets senare hälft.

Beweinung Christi. Ölgemålde, Kopie nach einem französischen(?) Gemålde des 17. Jhds.

sättning).¹ På det gulbruna fältet är målat: »GECOPIRET A: 1697». H. (med ram) 58 cm. B. 52,5 cm. På baksidan skrivet med bläck: »SKÄNKT AV ENKEFRU E. M. EHINGER.»

Tavla (fig. 616), oljemålning på duk, kvinnorna med Kristi döda kropp vid graven; röda, blåa och mossgröna dräkter; karnationen gulgrå; landskap i brunt och mossgrönt. H. 129 cm. B. 194 cm. Kopia efter målning från 1600-talets senare hälft, fransk(?) skola.

Tavla (fig. 617), oljemålning på duk, herdarnas tillbedjan; Maria i röd dräkt, blågrön mantel, gråbrunt huvudkläde; figurerna runt om i kopparbruna toner. H. (inklusive den förgyllda ramen från 1800-talets mitt) 129 cm. B. 174 cm. Kopia efter italiensk(?) 1600-talsmålning. På baksidan av duken: »MÅLAT AF MARIA EBERHARDT (ÅR 1832)». Enligt uppgift å på baksidan fastklistrat papper är tavlan skänkt av prinsessan Eugenie 1861.

Epitafium i form av oljemålning på trä, Kristus på korset, vid korsfoten en kvinna; på ett språkband är målat: »CHRISTUS ÄR MIT LIF, DÖDEN ÄR MIN WINNING» och under detta: »HÄR WILAR PASTOR-

¹ En del föreställningar om en viss Kristus-typ sammanfattas i det s. k. Lentulusbrevet, första gången omtalat i 11:e årh., vilket skall ha avsånts till romerska senaten av en viss Publius Lentulus, Pontius Pilatus' förmente företrädare. — Dylika Lentulus-bilder finnas på flera ställen, bl. a. även i Nyköpings Nikolaikyrka.

Fig. 617. Follingbo kyrka. Herdarnas tillbedjan. Oljemålning (kopia) av Maria Eberhardt 1832.

Anbetung der Hirte. Ölgemälde Kopie, von Maria Eberhardt 1832.

SKAN, DYGDÄDLA FRU - - - LENA MARIA STOCKMAN, KYRKIOHERDEN HERR CARL AD: WE[LLE]RS HUSTRU, FÖDD 1728, AFSOMNAD I HERRANOM 1767, TIL WÄLFÖR[TIÄNT] ÄREMINNE ÄR TAFLAN UPSATT 1771, DÅ 2DRA GÅNGEN INGICKS ÄCKT[ENSK]AP MED DYGDERIKA JUNGFRU ELLA CH[A-TA]RINA BAHR. I. N. WELLER». Obetydligt arbete av samma målare Weller som dekorerat läktarefasaden i kyrkan med figurer (ovan s. 526). H. (med ram) 108,5 cm. B. 86 cm.

Kista (fig. 618) av ek med tätt sittande järnbeslag, gråmålade. H. 54 cm. L. 129 cm. B. 69 cm. Från medeltiden. Nu i sakristian. Till sakristians utrustning hör en vitmålad länstol, 1700-talets mitt, ett bord och två stolar, de sistnämnda möblerna av enkel 1800-talstyp, svartmålade.

Tornklocka med gjuten inskription: »ME FECIT — HOLMIÆ — GERHART MEYER — 1699».¹ H. ca 75 cm.

Hos Spegel finns följande »Inventarium uti Follingbo Kyrckio (1682):

Een altarbook

Een kalck oc disck af sölfwer

Een kalck och disk af then — borte

Twå liustakar af then

altarkläde opå altaret

Twå messehakar däraf een gammal

¹ Utförligt om denna klockas tillkomst i HILFELING, Fm. 57: 10, s. 80.

Fig. 618. Follingbo kyrka. Medeltida kista i sakristian.
Mittelalterliche Kiste in der Sakristei.

Een röklijn borte

Een then-flaska

It skrijn af koppar at gömma kyrkians penningar utj

— — — — —
A^o 1660 d. 2 septembr hafwer befallningsmannen ehreborne
och wälachtad Peder Larsson Fougdt, Gudi til ähro och hans
kyrkio till beprydelse förärat till Follingbo kyrkia
een messehaka utaff silfwer moer med silfwer spitzar
ett hwit altarkläde stickat med röt silke
ett flor stickat med gull oc silke, at brukas öfwer kalken
ett grönt dammesk altarkläde med röda silkes franser»

Av tullnären Sven Orre skänkt 1681:

»6 stykken tafflor som skall uphängias på muren til kyrkians
prydnat».

Sammanfattning av Follingbo kyrkas konsthistoria.

I. Absidkyrka, varav nuvarande långhus och torn återstå (fig. 619 A). Strax efter 1200 eller möjligen år 1222.

II. Nuvarande kor uppbygges av mästaren »Ronensis» omkr. 1260 (fig. 619 B). Dopfont (fig. 614) 1200-talets senare hälft. Kista i sakristian, medeltida.

III. En avskrankning uppföres i koret för att tjäna till sakristia. Långhusets tak målas med figurer och ornament. Predikstol, bänkinredning, Kristusporträtt. Senare hälften av 1600-talet (fig. 602, 612, 613).

IV. Altaruppsats, ombyggnad av predikstol, orgelläktare, målning av bänkar och sakristiavskrankning (fig. 603, 613), 1700-talets förra hälft.

V. Sakristia av sten bygges norr om koret 1820—21. Orgelfasad i gotiserande stil 1858.

Zusammenfassung.

I. Kirche mit Westturm und Apsischore, mit Fassade aus Kalksteinkvaden. Mit Ausnahme des Chores noch beibehalten (Fig. 606). Gehört zu derselben Gruppe wie der älteste Teil, der Wisbyer Marienkirche (das Querschiff mit dem Nordportale) und die Kirche Wall. Um 1200, vielleicht 1222 (laut einer schriftlichen Datierung von 1585).

II. Der alte Chor wird abgerissen, ein neuer gotischer, rektangularen Grundrisses gebaut (Fig. 607—610). Um 1260. Das Portal gehört in das Werk des anonymen Meisters »Ronensis«. Der Ronensis ist wahrscheinlich verantwortlich für den ganzen Chorbau. Der Bogenfries (Fig.

604) zeugt von seinen Studien am Chorbau der Domkirche zu Skara (vgl. Romdahl u. Dahlgren, Skara domkyrkas byggnadshistoria, wo ein Bogenfries S. 16 abgebildet wird, welcher mit demjenigen in Follingbo beinahe identisch ist. Der Chor in Skara wird ca 1250—77 datiert). Einfacher Taufstein, 2:e Hälfte des 13. Jhs. Geldtruhe in der Sacristei, Mittelalter (fig. 618).

III. Eine Schranke wird 1684 im Chorraum als Sacristei aufgebaut. Die hölzerne Decke des Langhauses wird mit Figuren und Ornament ausgemalt in der Art der Plafonds Nicodemus Tessins d. ä. (z. B. Drottningholm). Der alte Kanzel der Schlosskirche von Wisborg (bei Wisby), angefertigt in den 1610:er Jahren, wurde 1684 nach hier gebracht (Fig. 602, ursprünglich ohne die Schalldecke). Gestühl, allerlei Beleuchtungsgeräte. Christusportrait, eine Nachbildung des sog. Lentulusbildes. Zweite Hälfte des 17. Jhs.

IV. Altaraufsatz, Umbau des Kanzels, dessen neue Schalldecke den Namenszug Königs Fredrik I. trägt, Orgelempore. Bemalung des Chorgestühls und der Sacristeischranke durch Meister Abraham Beck. Erste Hälfte des 18. Jhs.

V. Steinerner Sacristei wird am üblichen Platze aufgeführt 1820—21. Orgelfassade im neugotischem Stil 1858 (Fig. 602).

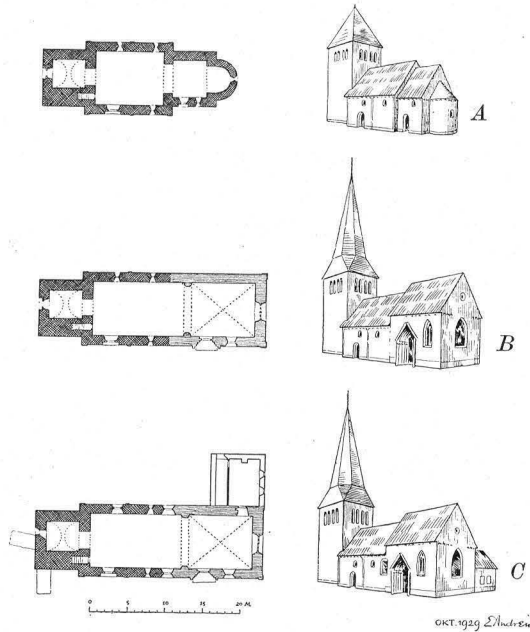

Fig. 619. Follingbo kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 595.

Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 595.

Fig. 620. Akebäcks kyrka. Exteriör från sydost.
Aussenansicht von Südosten.

AKEBÄCKS KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN
 NORRA TREDINGEN, BRO SETTING, DEDE TING,
 VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET,
 ANNEX TILL FOLLINGBO.

Tryckta källor: BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57:10, Fm. 57:11. — A. T. A.: 5 fot. — B. St.: 1 blad uppmätn.-ritn. 1909, N. PETERSON.

Kyrkans arkivalier äro gemensamma med Follingbo kyrkas.

Kyrkogården.

Kyrkogården (fig. 621), ungefär kvadratisk, är omgiven av mur av kalkstensflisor i bruk; denna är ut- och invändigt styckevis brukbeslagen. Muren är avtäckt med kalkstenshällar. H. ca 100—130 cm. B. ca 55 cm.

Ingångar: En i nordväst, en i väster, båda med järngrindar mellan svartmålade trästolpar med vitmålade träkulor.

Norr om kyrkan ligger en timrad, brädbeslagen bod (med »bulväggar») på stenfot; brädtak. I väster och söder kantas kyrkogården av lindar, på de båda andra sidorna enstaka dylika.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkobyggnaden består av rektangulärt långhus med lika brett västtorn, smalare kor samt absid. Plan fig. 622. Sektioner, fig. 623, 624. Materialet är kalksten, troligen tuktad, vitputsad. Huggna hörnskoningar (fig. 628). I långhusets nordmur, utvändigt, är en häll i formen liknande en bildsten (Stenkyrka-stenens typ, Gotlands Fornsal) inmurad; c:a 350 × 170 cm. Sockeln på långhuset, koret och absiden, har smal skråfas (fig. 628). Den är ojämnt satt, utan förband i vinklarna. Sockeln på tornet, på hög finhuggen stenfot, är bredare skråfasad (fig. 628). Yttertaken äro täckta med spån. Tornspira om(?)byggdes 1758 (räk.). Långhusets sadeltak, som nu är spetsvinkligt, var ursprungligen nästan rätvinkligt. Avtryck av det äldsta takfallet finns i tornets östmur (fig. 623 b). Takstolar fig. 623.

Altarförhöjningen har stengolv (Ölandssten inköptes 1763; RÄK.); i övrigt trägolv i kyrkan.

Absiden har hjalmvalv av kalksten, koret tunnvalv av lika material (med tre ljudklockor, c:a 30 cm diam., av Iergods, inmurade i hjässan; synliga å fig. 623 c, 624), långhuset platt brädtak, tornet har kryssvalv av sten, spetsbågigt (fig. 624).

Särskilt absiden är illa byggd. Sockelstenarna passa ej riktigt samman och ligga på dålig grundmur (översta skiftet ovan jord); ytterväggen är ojämn; saknar fönster.

KOR

Koret har ett rundbågigt fönster på sydsidan; träkarm, järngaller; det synes vara förstorat i nyare tid. Portalen (fig. 634) på sydsidan har murhorn, post och förkroppad sockel samt illa lagd rundbåge, vilande på murhörnen, av huggen sten; överliggaren är rak; gulmålad nutida bräddörr. På den östra posten är en stensulptur från 1100-talets mitt, en figur i relief, liggande man med hammare (fig. 636). För HILFELING berättades, »att denna bilden skall förvara minnet af en man, som under kyrkobyggnaden, genom ett olyckligt fall blifvit ihjelslagen».

Det är möjligt, att traditionen har rätt och att figuren framställer en arbetare vid kyrkobygget, som kanthugger ett stenblock (ham-

maren träffar just fogen). Figuren, som ligger på knä, är nu placerad med ryggsidan nedåt. Kanske är blocket hugget för att nyttjas i det västra murhornet, men då det icke passade där, måste det vändas och läggas i det östra. Bilder av stenhuggare äro icke ovanliga i 1100-talets kyrkliga arkitektur och på dopfuntar, t. ex. Ottravafunten.¹

Långhuset har ett fön-

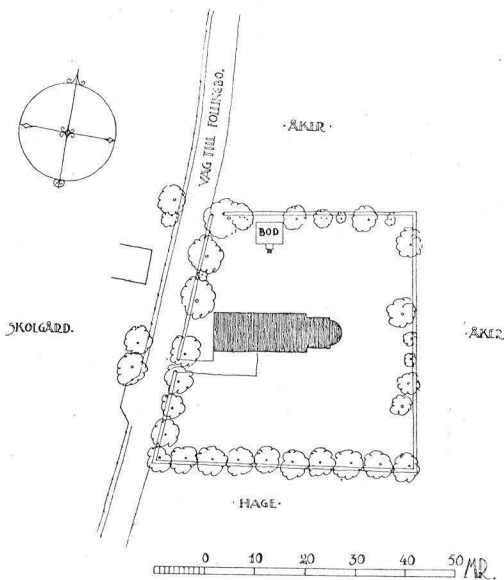

Fig. 621. Akebäckens kyrka. Situationsplan. Lageplan.

¹ ROOSVAL, Stenhuggaren i Akebäck, i G. A. 24 aug. 1929. Ottravafuntens beskrives i samme förf:s Dopfuntar i Statens Historiska Museum.

ter i söder, säkerligen vidgat i nyare tid, med träkarm i spetsbåge; järngaller. På nordsidan ett fönster, vars träkarm är rektangulär; järngaller. Samtliga fönster ha ofärgat glas, kvadratiska rutor i blyspröjsar.

Tornet har portal av huggen sten på södersidan (fig. 632), rundbågig, med murhörn, hörn och post; trifolieformat tympanon vilar på posterna; gulmålad, inåt gående bräddörr med medeltida beslag; en gulmålad, nutida bräddörr med glas går utåt. I östra smygen är inmurat en vigvattensskål av kalksten (jfr nedan bland inventarierna angående kollektbössa). På tornets nordsida finnas spår av en igen-satt portal (fig. 631), rundbågig, med huggen, nu överputsad omfattning. Tornets stenfot har putsgränslinje, 18 cm från kant; putsgränslinjen i tornets hörn ovanför sockeln ligger 23 cm från kant (fig. 628). Västra hälften av nedre tornvåningen är genom en vitlimmad brädvägg avdelad till skräprum. Härifrån går passagen på trätrappa och stegar till vinden.

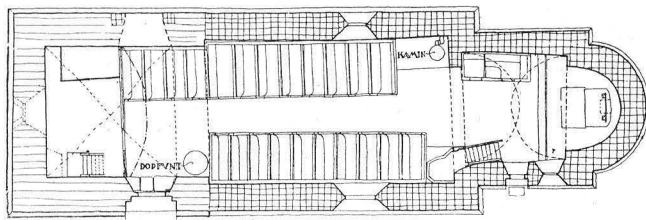
TORN

Tornet har +formigt dagerhål i väster (fig. 629) och ovan detta ett runt, båda med huggen omfattning. På sydsidan finns ett rektangulärt hål, med huggen omfattning. I vart väderstreck äro två ljudöppningar (fig. 630), rundbågiga, med mittkolonett med bägerformat kapitäl samt baser utan hörnblad. I söder äro kolonetterna borta och ersatta med trästolpar. I ljudgluggarnas bågar finnas tegelstenar (nu vitlimmade) i regelbunden, dekorativ omväxling med kalkstenen.

Tribun- och triumfbågarna äro rundbågiga, tornbågen svagt spetsbågig; den sistnämnda har listanfang av kalksten; anfangen i triumfbågen äro av trä resp, bruk, den ursprungliga bågen har varit trängre (jfr s. 543) och muren tjockare.

INTERIÖR

Kyrkan är invändigt vitlimmad. Enligt HILFELING fanns vid hans besök i kyrkan 1801 följande inskrift på muren i koret: »TIL GUDS ÄHRA, GUDS HUS TILL PRYDNAT, ÄHR ALTARETAFLAN, DESKEN, KORET

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 M.

Fig. 622. Akebäckskyrka. Plan. Jfr fig. 638.

Grundriss.

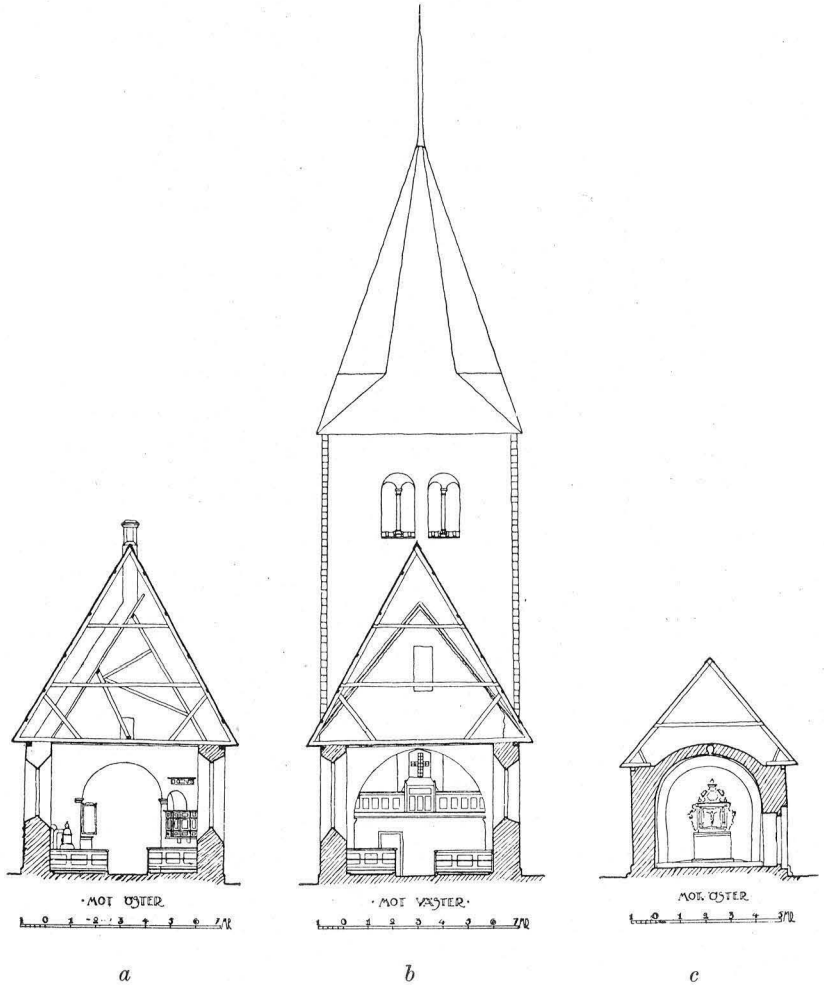

Fig. 623. Akebäcks kyrka. Tvärsektioner: *a* genom långhuset mot öster; *b* genom långhuset mot väster; *c* genom koret mot öster.

Querschnitt: *a* durch das Langhaus gegen Osten; *b* gegen Westen; *c* durch den Chor gegen Osten.

LOFTET MÅHLAT ANNO 1739».¹ Enligt RÅK. reparerades kyrkan in-
vändigt 1840—41.

I långhusets nordöstra hörn står en gjutjärnskaamin.

Byggnadshistoria.

Sockeln anger i detta fall tydlig tidsskillnad mellan tornet och kyrkans övriga delar; de tenare äro slarvigare byggda än tornet.

¹ HILFELING, Fm. 57: 10, s. 81.

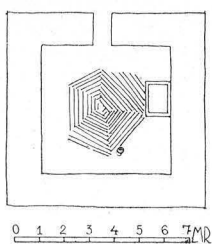

Fig. 625. Akebäcks kyrka. Plan av tornvalvet.

Schema des Turmgewölbes.

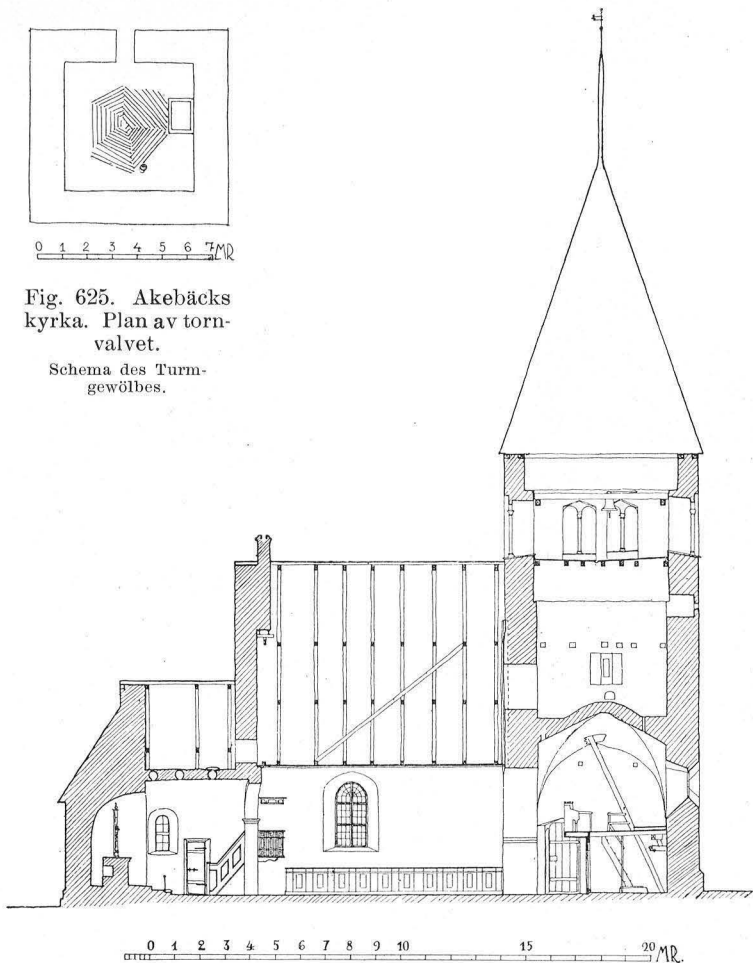

Fig. 624. Akebäcks kyrka. Längdsektion mot söder.

Längsschnitt gegen Süden.

Absiden, koret och långhuset äro byggda samtidigt. Enligt en uppgift från 1600-talet i Visby domkyrkas inventarium 1585 är kyrkan byggd 1149.¹ Stenreliefens karaktär, portalens enkla typ och korets tunnvalv motsäga icke en datering till 1100-talet.

Långhuset har nu ej någon portal. Troligtvis har den igenmurade portalen i tornets nordmur ursprungligen tillhört långhuset. Då tornet

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 176, fig. 84: »Acubech — — 1149.»

Fig. 626. Akebäckskyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

byggdes, vid 1200-talets mitt flyttades den enkla långhusportalen till tornets nordsida.¹

Inredning och lösa inventarier.

Altaret, murat, putsat, har nödortfött huggen skiva av kalksten, korsmärkt; i skivan, mitt på, finns relikgömma, en femsidig fördjupning, c:a $8 \times 8 \times 5$ cm, tydligen avsedd för blykapsel eller annat mindre skrymmande föremål. I baksidan en nisch med nutida trädörr.

ALTAR-
UPPSATS

Altaruppsatsen (fig. 626) är av trä, snickeriarbete med skulptur och målning. I mittfältet en krucifixus, 1400-tals träskulptur (se nedan), på målat kors. Däromkring ram med hopplister, på sidorna tvenne kolonnetter, som uppbära entablement med överstycke; på listverk och konturer vitt med rött, grönt, gult, brunt och svart. 1600-talets slut. Altartavlan målades 1739 (RÄK.).

ALTARSKÅP

I tornkammaren ligga rester av gotiskt altarskåp (fig. 637), två sammanhörande vimperger med masverk, snidad ek med spår av målning. H. 41 cm. B. 39 cm. 1400-talets början. Möjligen har den skurna bilden av den korsfäste på nuvarande altaruppsats hört hit (se ovan).

¹ Ang. tornets datering: ROOSVAL, Ciceronen, s. 75.

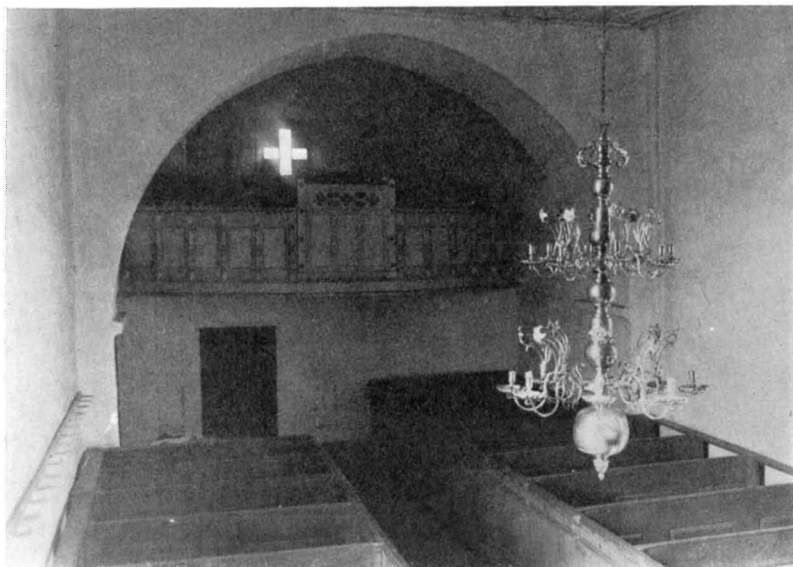

Fig. 627. Akebäck's kyrka. Interiör mot väster.
Das Innere gegen Westen.

Altarringen är av trä, kontursågade dockor, gulbrunnmålad.

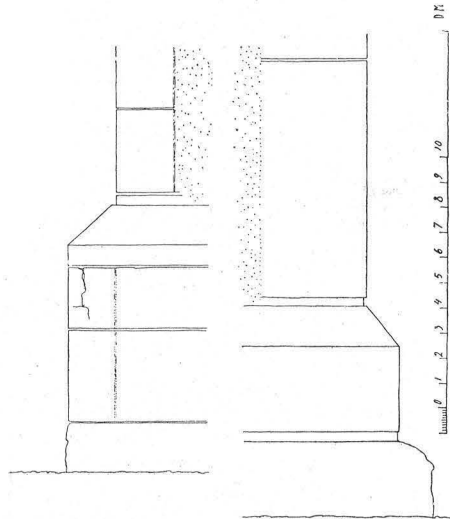
Bekännelsepall, nu på orgelläktaren, grönmålad, med röda och blåa lister kring vitmålat mittfält med bibelspråk, daterad 1739.

Uppgången till predikstolen leder genom korets västra vägg, söder om triumfbågen. Väggen här är byggd av trä; säkerligen har den ursprungliga stenmuren brutits bort för predikstolstrappans skull. Predikstolen (fig. 626) har enkelt smyckad korg, listverk kring släta fyllningar; ljudtaket har likaledes enkla lister; det hela målat i mörk rödbrun färg. 1600-talets slut. Enligt RÅK. målades predikstolen 1743.

Ett timglas fanns 1801 men är nu försvunnet: »Öfwer timme-
glaset på predikstolen lästes: PETTER · P · SON · T · D · FÖRÄHRAT DETTA
TIMMEGLAS TILL GUDS ÄHRA ANNO 1757».¹ — »IT TJMEGLAAS KÖPT
A:O 1680» (Spegels inv.); nu borta.

Bänkarna (fig. 626, 627) äro slutna, enkelt snickeriarbete, gulbrunn-
målade. 1700-talets första årtionden. Större delen av korbänken
utmed korets norra vägg, byggd i stil med övriga bänkar i kyrkan,
är med en skärm avdelad till »sakristia». På den nu gulbruna kor-
bänken, som troligen är samtida med långhusets bänkar, fanns 1801
en inskrift om dess målning 1739: »PÅ PRESTESTOLEN, SOM VAR I

¹ Enligt HILFELING, Fm. 57: 10, s. 81.

TORNET, MED RITS. KORET, UTAN RITS.

Fig. 628. Akebäcks kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile des Turmes (links) und des Chores (rechts).

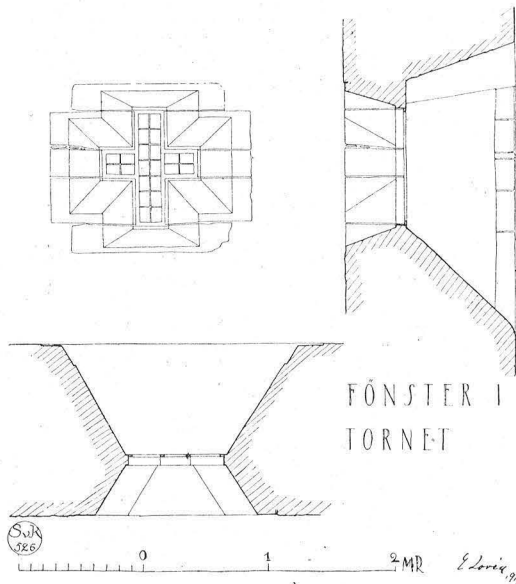

Fig. 629. Akebäcks kyrka. Uppmätning av fönster i tornet
Abmessung eines Turmfensters.

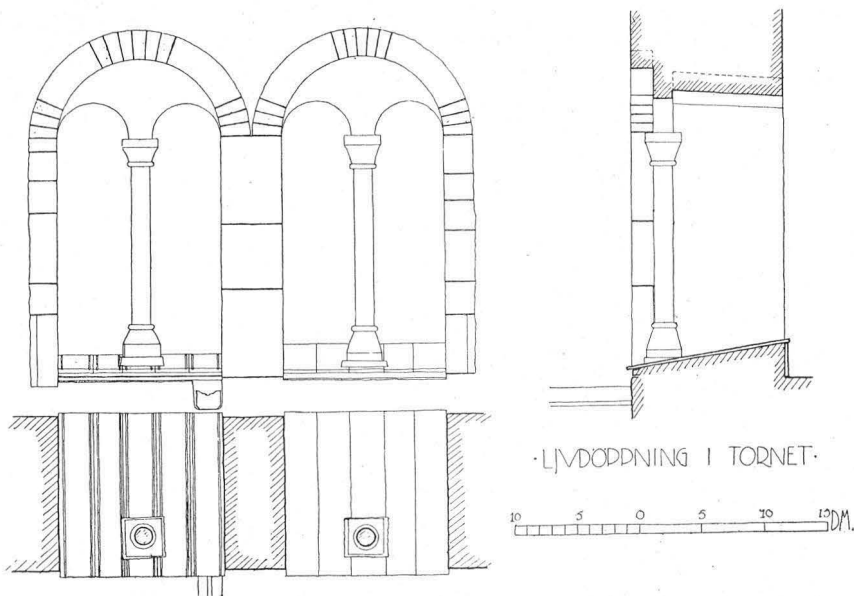

Fig. 630. Åkebäckskyrka. Uppmätning av tornluggarna.
Abmessung der Schalllöcher des Turmes.

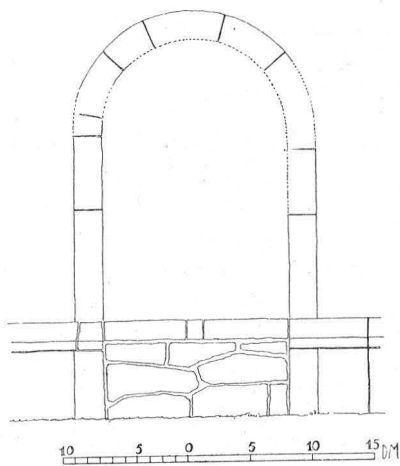

Fig. 631. Åkebäckskyrka. Igenmurad portal på tornets nordsida.
Nordportal des Turmes.

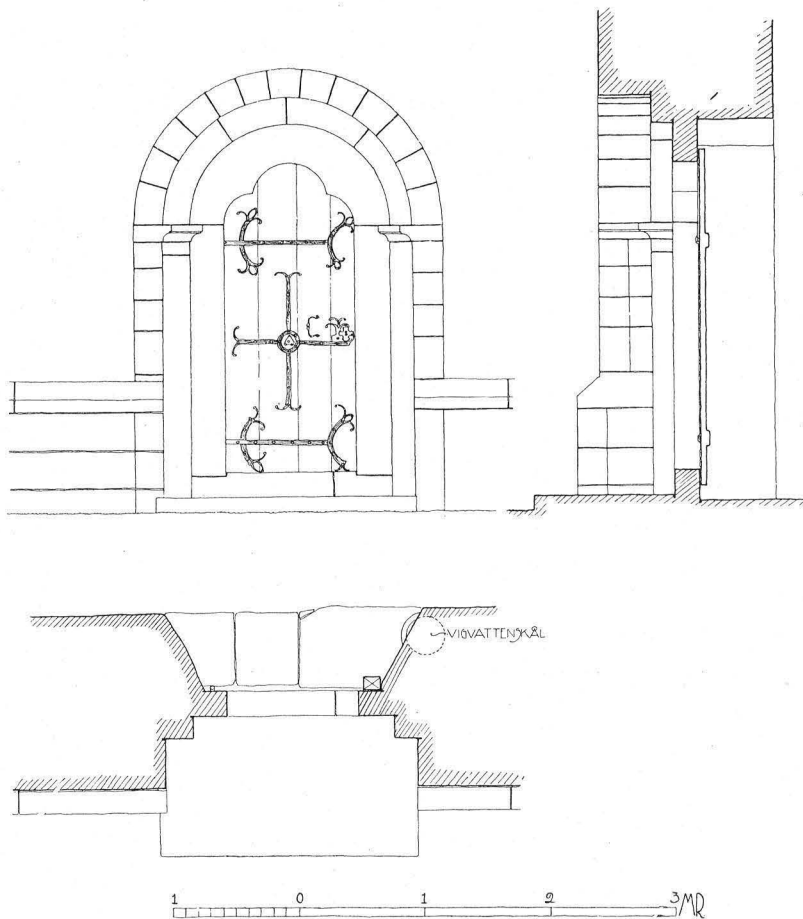

Fig. 632. Akebäcks kyrka. Tornets sydportal.
Südportal des Turmes.

STÄLLET FÖR SACRISTI LÄSTES: BEKOSTAT DENNA MÅHLNING AV KJÖRKJÖ-
HERDEN HERR MATTJAS ALSCKOVIUS 1739.¹ — Enligt RÄK. målades
två »fribänkar» och tre »fattigbänkar» 1743.

I väster, i nedersta tornrummet, är en läktare (fig. 627) insatt. Den i ljusgrönt, vitt och guld målade bröstningen med halva svarvade dockor mellan släta fyllningar, enkelt arbete, synes vara från 1800-talets sista årtionden; möjligen är den samtida med det orgelharmonium, som står på läktaren, och vars ryggstycke är helt synligt från kyrkan, enär bröstningen är borta till orgelns bredd. —

¹ HILFELING, Fm. 57:10, s. 81.

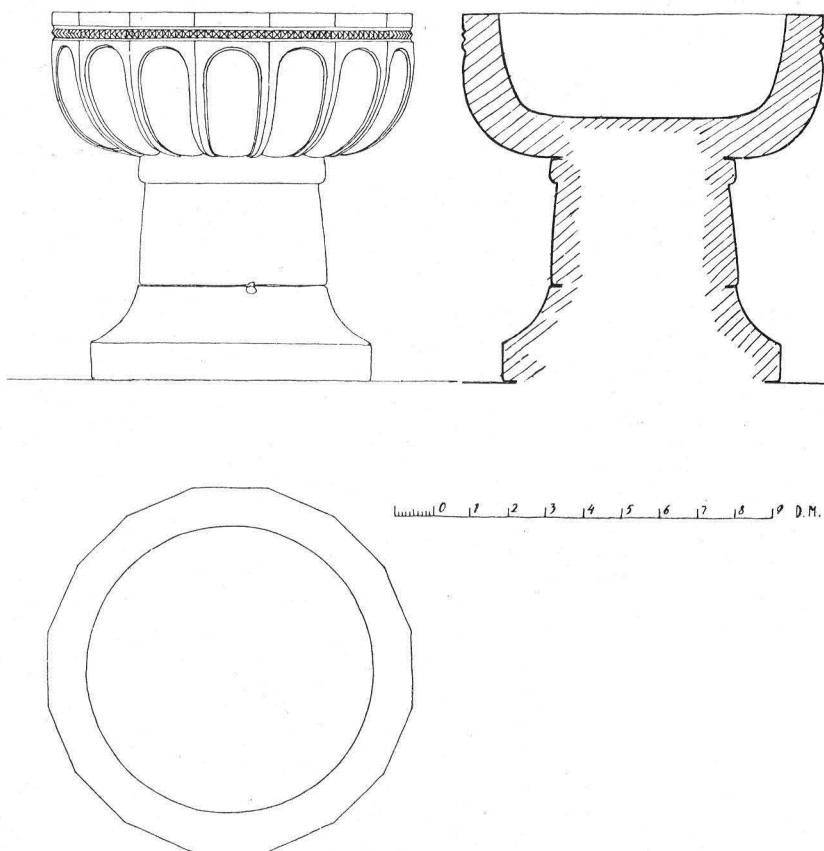

Fig. 633. Akebäckskyrka. Dopfund. 1200-talets senare hälft.
Taufstein. Zweite Hälfte des 13. Jhds.

1786 byggdes enligt RÄK. en läktare i ringkammaren. Möjligen har den på tornvalvet liggande, nu illa medfarna balustraden med kontursågade balustrar och enkelt profilerad täckplatta hört till 1786 års läktare. — Målaren Nils fick 1752 betalt för målning av »ett skrank el. panelwärc nedan i kyrkjan» (RÄK.).

Nummertavla, förgylld listram kring det svartmålade fältet. 1800-talet. H. 125 cm.

Dopfund (fig. 633) av kalksten, kalkform. Den 16-sidiga skålen är ornerad med nedsänkta bladformiga fält och, ovanför dessa, en diamantstav utmed kanten. Funten är nu gråmålad men genom

DOPFUNT

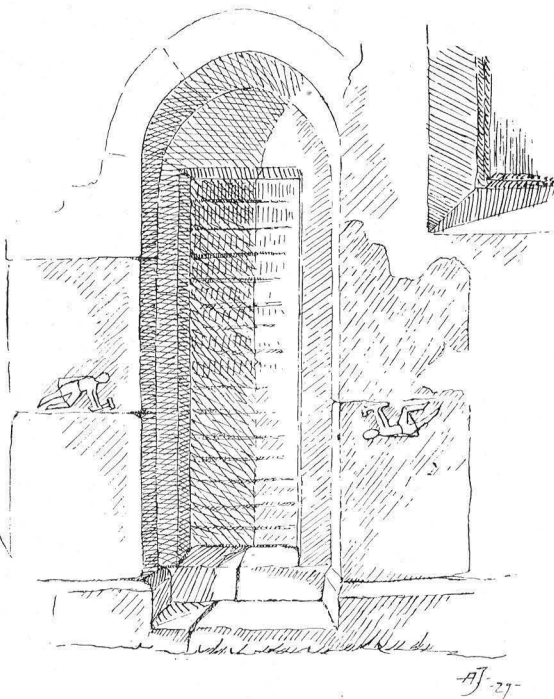

Fig. 634. Akeböcks kyrka. Korportalen med stenreliefs nuvarande (höger) och sannolikt avsedda läge (vänster).

Das Chorportal mit dem skulptierten Stein in der gegenwärtigen (rechts) und wahrscheinlich beabsichtigten Lage (links).

denna färg lyser rött och blått, troligen färger från 1752, då funten målades av målaren Nils. H. 97,5 cm. 1200-talets senare hälft.

»Een messingskittel til funten» fanns 1682 (Spegels inv.).

Strax utanför kyrkan, på sydsidan, ligger ett firsidigt kalkstensblock med huggen överyta, i vilken är en grund skålförmig försänkning med avloppsränna; detta block torde ursprungligen ha legat som fotsten till funten (vilken saknar uttömningshål) (fig. 635). — Till funten hör en förnicklad dopskål, nutida, obetydligt fabriksarbete.

NATTVARDSS-
KÄRL

Nattvardskalk av silver, delvis förgylld; nästan cylindrisk skål, päronformad skaftknapp, konisk fot med lagergirland samt punsade och graverade ornament. Stämplor: QFG (= Q. B. FalkenGren) — A2 (= 1783) — tre kronor. Graverad inskrift: »SKIENGT AF M. SCHILDER & LARS LANGE 1783». H. 22,5 cm. Paten av silver med stämplor som på kalken. Diam. 13,5 cm.

Oblatask av tenn; rund, med sittande lejon på locket. Stämplor:

α (= 1742) — tre kronor i sköld — ML på ömse sidor om träd (= M. Leffler) — w med krona (= Visby). H. 12,5 cm.

Tvenne vinkannor av tenn med graverade ornament. Nutida, simpelt arbete. H. 30 cm.

Ljuskrone (fig. 626) av mässing; 4 armar; stammen slutar nedtill med ett lejonhuvud, upptill med ett sittande lejon. H. 30 cm. 1500-talet; det krönande lejonet återgår i stilen på medeltida akvamaniler.

Ljuskrone (fig. 627) av mässing. 16 armar i två kransar, graverad inskrift på kulan: »SNICKAREMÄSTAREN JOHAN PETTERSSON, FÖDD I GLAMANS, HAR AF TACKSAM-

HET TILL FÖRSYNNEN, SOM I STEN VID STORA PORTALEN. FREMMANDE LAND SKYDDAT OCH LEDSAGAT HONOR UNDER 14 ÅRSFRÅNVAROFRÅNFÄDERNESLANDET, SKÄNKT DENNA LJUSKRONA TILL AKEBÄCKS KYRKA DEN 3 NOVEMBER 1850, HVILKEN DAG FÖR 44 ÅR SEDAN ÄR DEN, DÅ HAN I NÄMNDAN FÖRSAMLING FÖR FÖRSTA GÅNGEN SÅG DAGENS LJUS».

»FÖRFÄRDIGAD I OCTOBER 1850 AF GELBGJUTAREN JOSEPH KULLMANINORRKRÖPING». H. c:a 175 cm. Ovanligt ståtligt arbete i 1700-talsstil.

Ett par ljusstakar av mässing, fyrsidig, profilerad fot, ståndare i balusterform med tvenne, påträdda, lösa ringar. H. 20 cm. 1600-talets senare hälft.

Ett par ljusstakar av mässing, 3-pipiga, 2-armade; rund fot, vriden ståndare. Enligt graverad inskrift skänkta 1915. H. 36 cm.

Ett par ljusstakar av tenn, rund fot, balusterformad ståndare. Stämplor: ML på ömse sidor om stake (= M. Leffler) — krona — B (= 1760). Enligt räk. inköpta 1762. H. 21,5 cm.

En ljusstake av tenn, rund fot, enkel ståndare. H. 9 cm. 1700-talets början.

Två håvar med klädsel av blågrön sammet med guldgaloner; svarvade skaft med klockor av mässing. 1700-talet.

I södra tornportalens östra smyg är som ovan nämnts ett vigvattens-

BELYSNINGS-
REDSKAP

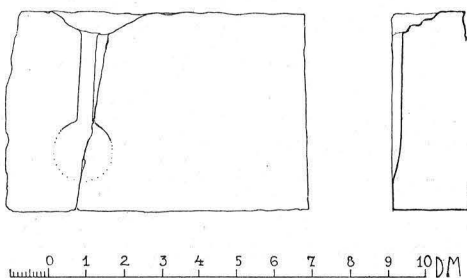

Fig. 635. Akebäckskyrka. Sten framför tornets sydportal. Ursprungligen fotsten för dopfunten.

Ursprünglicher Sockelstein des Taufsteins, jetzt vor dem Hauptportal liegend.

Fig. 636. Akebäcks kyrka. Relief i korportalens omfattning. Jfr fig. 634.
Relief in der Umfassung des Chorportals, wahrscheinlich einen Steinmetzer darstellend.
Vgl. Fig. 634.

bäcken av huggen kalksten inmurat, vilket genom ett påsatt trälock omändrats till kollektbössa. På en bräda vid locket är målat: »GIFUER THEN FATIGA. ANNO 1739».

MÖBLER

Kista av ek med delvis medeltida järnbeslag, vilka troligen tagits från en dörr. H. 60 cm. L. 103 cm. B. 55 cm. Kistan är från 1700-talet.

Ovalt bord på ständare med tre fötter; skivan grönmålad, fötterna blåmålade. På skivan är målat: »K : W : P : S : och D : H : C : L : D : F : »

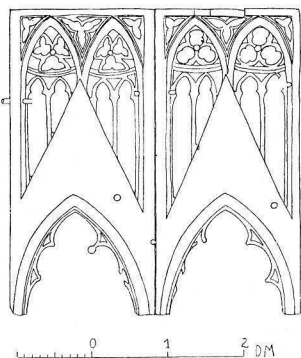

Fig. 637. Akebäcks kyrka.
Delar av ett gotiskt
altarskåp.

Bruchstück eines gotischen Retabels.
Anfang des 15. Jhds.

Klocka i tornet, som enligt inskrift är omgjuten 1830 av Samuel Ch. Grönwall i Stockholm. H. 63 cm.

Enligt Spegels inventarium fanns 1682 följande:

»Een altarbook

Een kalk oc disck af then

Ett altarkläde på altaret

Een messehake och een röckljn

Een messingskittel til funten

Ett brudsäte och een stool

Ett rökelsekäril

— — — — —
Een thenflaska

Een kista medh 2 hängelåås

It tjmeglaas köpt a_o 1680.

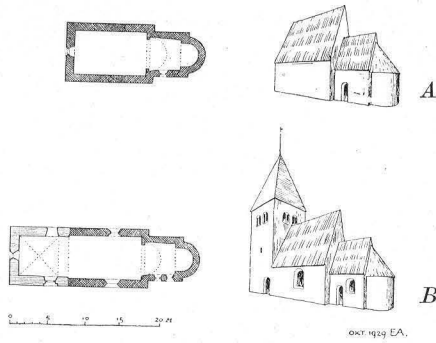

Fig. 638. Akebäcks kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 622.
Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 622.

Sammanfattning av Akebäcks kyrkas konsthistoria.

- I. Den nuvarande kyrkan utom tornet (fig. 638 A). 1100-talet, möjligen 1149.¹
- II. Långhusets västgavel rives och det nuvarande tornet bygges (fig. 624, 638 B). Dopfont (fig. 633). 1200-talets mitt.
- III. Altarskåp (fig. 637). 1400-talet.
- IV. Nuvarande inredning huvudsakligen från slutet av 1600- och början av 1700-talet.

Zusammenfassung.

I. Die jetzige Kirche wurde mit Ausnahme des Turmes wahrscheinlich während des 12. Jhds gebaut (Fig. 638 A), möglicherweise 1149¹ wenn wir einer im Inventarverzeichniss der Wisby Domkirche von 1585 im Laufe des 17. Jhts eingetragenen Notiz Glauben schenken dürfen. Man bemerke die am Chorportale befindliche Reliefdarstellung eines Mannes, welcher einen Hammer hält (Fig. 634, 636). Das Block muss wahrscheinlich in verkehrter Lage gedacht werden, so dass der Mann in halb liegender Stellung, auf dem linken Knie gestützt, den Stein worauf er liegt mit dem Hammer bearbeitet. Ähnliche Steinmetzfiguren sind im 12. Jhd. nicht so selten. Vgl. den Taufstein von Ottrava, abgeb. bei ROOSVAL, Dopfontar i Statens Historiska Museum! Es ist zwar hoffnungslos eine so grobe Arbeit stilistisch zu bestimmen. Trotzdem fällt es auf, dass in dem Vorrate von gotländischen Taufsteinskulpturen einige hiermit ähnliche Figuren sich an dem Taufstein von Endre befinden. Dieser scheint aus der Mitte des 12. Jhds stammen (ROOSVAL, Steinmeister S. 71, Fig. 88, 105, 106, 118 und

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., S. 176.

Fig. 639. Akebäcks kyrka. Exteriör från söder.
Aussenansicht von Süden.

Idem, Revision, in Fornvännen 1925). Somit bekäme die oben genannte Baudatierung, 1149, eine wenn auch schwache Stütze.

II. Der Turm wird angefügt. Ein einfacher Taufstein. Mitte des 13. Jhds (fig. 633).

III. Schnitzaltar, 15. Jhd. Wenige Reste bewahrt (Fig. 637).

IV. Jetzige Einrichtung, hauptsächlich vom Schluss des 17. und Anfang des 18. Jhds.

Fig. 640. Roma kyrka. Kyrkogården.
Ansicht des Friedhofs.

ROMA KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN,
MELLERSTA TREDINGEN, BRO SETTING, DEDE TING,
VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor: BRUNTIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57: 4. — A. T. A.: 26 fot.; 19 teckn. av väggsåp, dörrbeslag m. m. — B. St. 4 blad uppmätn. ritn.; 4 blad invent.; 3 blad förslag.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: RÄK. från 1724. — PROT. från 1797.

Kyrkogården.

De alléer av lövträd, mest lönnar, som från flera håll leda till kyrkan och prästgården, anlades enligt HILFELING¹ av landshövdingen S. M. von Rajalin på 1790-talet.

Begravningsplatsen har rektangulär form med största utsträckning i öster-väster, fig. 641. Ungefär halva området, öster om kyrkan,

¹ HILFELING, Fm. 57: 4, s. 66.

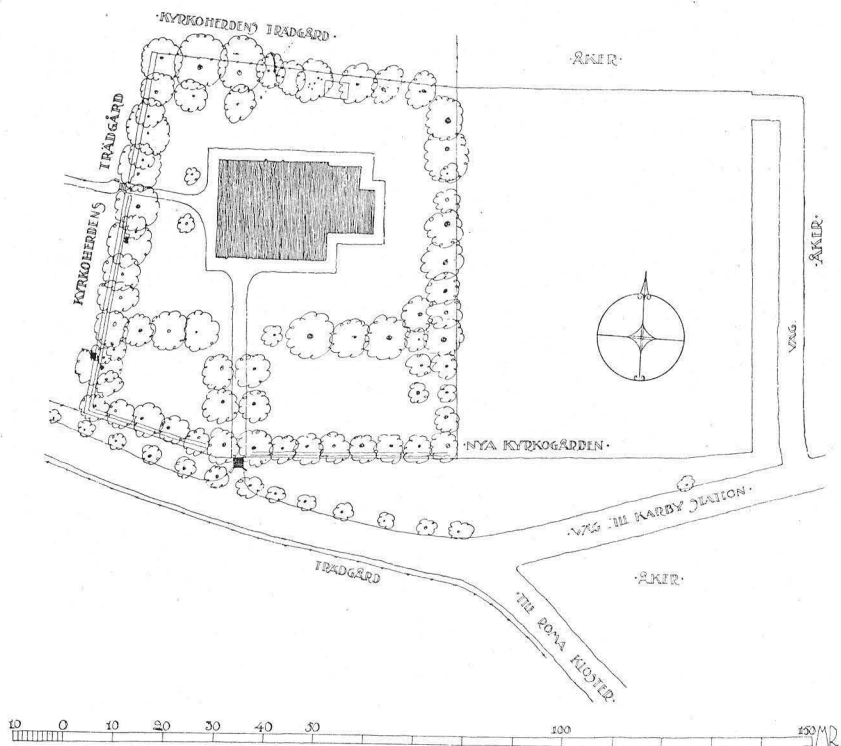

Fig. 641. Roma kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

är nyordnat 1916—1917. Det äldre partiet, som är inramat av lum-miga lövträd, vilka ge området en värdig karaktär, har på sydsidan en c:a 130 cm hög terrassmur, kallmur av kalksten; västsidan mar-keras delvis av terrassmur lik sydsidans, delvis av mur, kallmur av kalksten. H. c:a 100 cm, B. c:a 80 cm; på nordsidan finns ett staket av bräder. Det nya området har på tre sidor terrassmur. Nuvarande södra ingången till kyrkogården går över ett järngaller genom häcken på denna sida; från väster leder en stentrappa (från prästgårdens om-råde) upp på kyrkogården. Utom i söder finns häck styckevis på västra sidan.¹ — 1924 borttogs järngallret, och diket på denna sida (söder) igenfylldes.

¹ Angående terrassmuren och ingången över »ristar eller järngaller» gör BRUNIUS (II, s. 387) följande tidstypiska reflexion: »Detta helt nya sätt att omhägna de hädangängnes hviloplatser har onekligen stora företräden. Ett

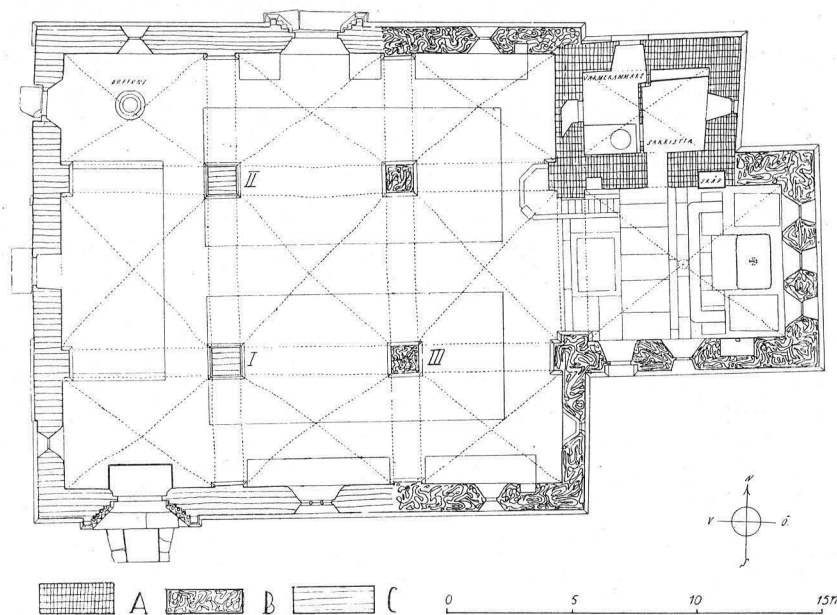

Fig. 642. Roma kyrka. Plan. Jfr fig. 679.

Grundriss.

Prästgården väster om kyrkan bär i sitt nuvarande skick prägel av byggnad från 1800-talets mitt; möjligen ingår äldre murverk i husets jord- och bottenvåningar.¹

Med undantag för ett par liggande gravhällar, Klingwalls och sådant stängsel kostar jernförelsevis föga i anläggning och underhåll, lemnar fri öfverblick af ett tempel och väl behöflig luftvexling öfver grafvar och förekommer fukt och afleder vatten. Fastän forntidens grofva ringmurar och fasta portar äro mindre passande, så synes det vara rätt, att de gamle väl bibehållna hägnaderne få kvarstå, emedan de äro af intresse för medeltidens både konst- och krigshistoria.»

¹ BRUNIUS ger (II, s. 388) en intressant skildring av prästgårdens trädgård på 1860-talet: »På norra sidan (om boningshuset) utbreder sig en temligen stor trädgård, som är indelad i väl ordnade kvarter emellan breda gångar. Der finnes en skuggrik allé af högväxta almar, små bersåer o. s. v. Här och der framskyntar en och annan landtlig figur af utskurna bräder och målad med oljefärg. Det saknade ej intresse att se den ålderstigne mannen (prosten J. G. Klingwall) vandra under de stora träd, hvilka han planterat, och mellan de lustiga figurer, hvilka han målat. Med hjertlig fägnad visades oss flere bikupor. Anblicken af de rastlösa små varelsernas idoghet var upplifvande, men väl hägkommande Virgiliï Georgica låto vi ingalunda en barnslig nyfikenhet locka oss till någon obetänksam närgångenhet.»

Appellöfs från 1800-talets senare hälft, samt en liggande häll från 1800-talets förra hälft, Gröndahls, och en stående gravsten från 1850-talet, Malmborgs (samtliga dessa på det äldre kyrkogårdspartiets västra del), saknar Roma kyrkogård gravstenar som genom utseende eller placering äga konstnärligt värde.

Kyrkobyggnaden.

»Kyrkan är vacker, med sköna huggne grå marmor stenpelare, samt höga hvalf, glad och rymlig; och har man här framför hvad mångenstädes händer vid sista reparation sökt bibehålla pelarnes och hvalfbågarnes gamla vördiga utseende, att ej kalkbruk fått betäcka huggne stenarbetet — för detta, som mera, har man baron Rayalins goda smak och nit att tacka — Som äfven för den dubbla förenämde aléen till kyrkan». (HILFELING, Fm. 57: 4, s. 66).

Plan fig. 642, Sektioner fig. 647—649. Västfasad fig. 646.

Anläggningen består af kor med rak östvägg, treskeppigt, tre-travéigt långhus med takryttare i väster, samt sakristia norr om koret. Långhusets exteriör (fig. 643, 651) är basilikans, interiören (fig. 647, 652) är den treskeppiga hallkyrkans.

MATERIAL

Materialet är kalksten. Ytterväggarna, av tuktad sten, äro spritputsade. Murhörnen äro slätputsade; på några ställen har putskakan fallit av, varigenom huggen kantskoning blivit synlig. Fönsteröppningarna synas också ha huggen kantskoning, som nu är överputsad. Alla byggnadsdelarna ha lika sockel (bred) skråkantad (fig. 654). I väster saknas sockel till största delen; ett par ur muren framskjutande förkroppade sockelstenar och murens ojämnhet tyda på, att torn planerats; den med finhuggen sten kantade, nu igensatta spetsbågiga tornbågen är tydligt synlig på utsidan (fig. 646). Koret har på sydsidan rundbågsfris (fig. 643). På koret ligger enkupigt tegel, likaså på sakristian; långhuset har svartmålat plåttak. Spiran är av trä, svarttjärad. Takstolarnas konstruktion framgår av fig. 647, 648. Valyschema fig. 653 *b*. Golvet i koret är lagt av gravstenar och kalkstenshällar, i långhuset av röda och gråa kalkstenskvadrar, i sakristian av bräder, i värmekammaren med cement.

FÖNSTER

Koret har i öster tre och i söder ett rundbåigt fönster, vilka alla ha invändig huggen kantskoning; det mellersta östfönstret som är högre än de båda andra har kantskonings båge lagd av omväxlande brunröda och gråa stenar. I korets öströste finns en korsformig dageröppning, i vilken är inmurad en gravsten med runor (vidare

Fig. 643. Roma kyrka. Exteriör från sydväst.
Aussenansicht von Südwesten.

nedan bland inventarierna). Ovanför denna öppning en vattenkastare av kalksten, skulpterad i form av ett gapande odjur (fig. 650).

Långhuset har två rundbågiga fönster lika dem i koret, ett i södra och ett i norra sidoskeppet, östra travén. I västra muren av södra sidoskeppet, och i norra muren, västra travén finns spetsbågiga fönster av ungefär samma storlek som de rundbågiga fönstren. I sydmuren, mellersta travén finns ett tredelat spetsbågigt fönster med masverk av sten. Västmuren, i mellersta skeppet, är genombruten för ett

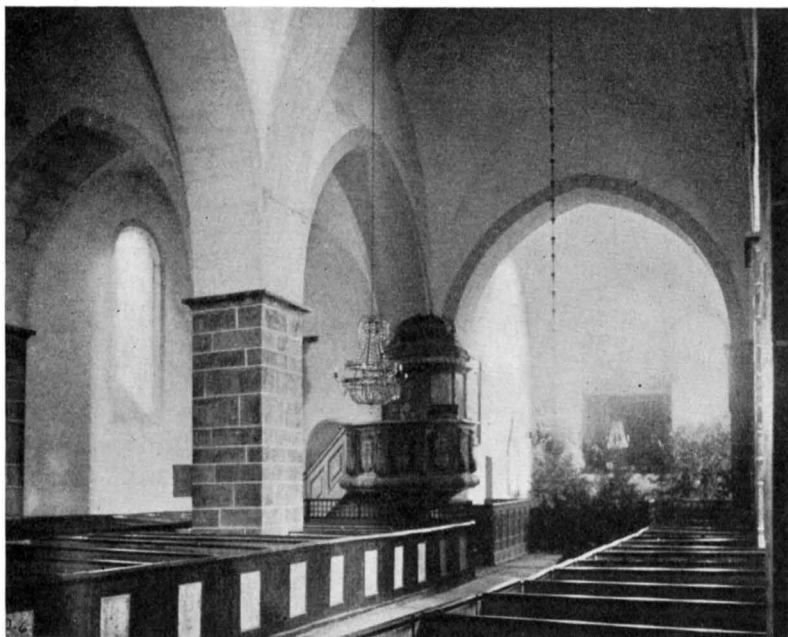

Fig. 644. Roma kyrka. Interiör mot öster före restaureringen.
Das Innere gegen Osten vor der Restaurierung.

rundfönster med masverk av sten, vilket senare är tillkommet vid restaurering under 1800-talets sista årtionden, likaså detta fönsters yttre steninklädnad. I långhusets östmur, södra sidoskeppet, finns en fympassformad öppning. Samtliga fönster ha färgat glas i blyinfattning.

PORTALER

Korportalen (fig. 654) har murhörn av finhugget material, som fortsätter i rundbåge samt poster på vilka en trifolieflisa vilar. Dörren är ny med delvis medeltida beslag. Invändigt låg triangelbåge. En dörröppning med rak överliggare i korets norra mur leder in till sakristian; denna har i öster ett rundbågigt fönster, som synes ha nyhuggen omfattning. Det ursprungliga sakristiutrymmet är för några år sedan tudelat i norr-söder och den västra hälften tjänstgör som värmekammare; båda rummen ha gemensamt kryssvalv med spetsbågiga sköldbågslinjer. Från värmekammaren leder en nyupptagen dörr ut i norr. Vid 1800-talets mitt fanns en uppgång till predikstolen genom den då odelade sakristians västra mur; troligtvis gjordes denna genombrytning samtidigt med nuvarande predikstolens tillkomst 1737.¹ I sakristians öströste är en dörröpp-

¹ BRUNIVS II, s. 336.

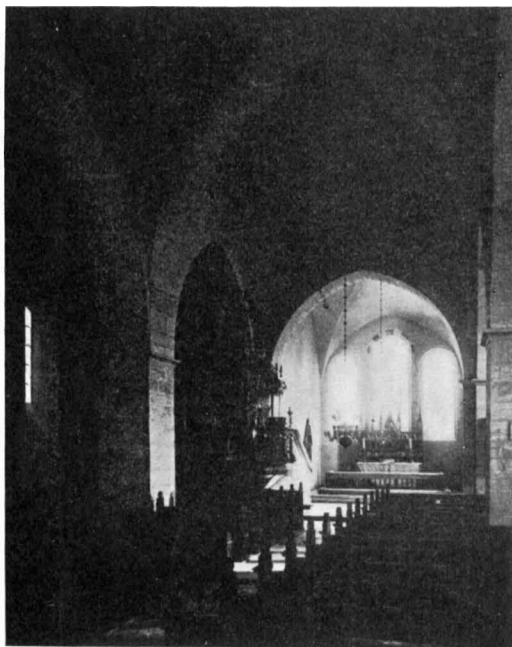

Fig. 645. Roma kyrka. Interiör mot öster efter restaureringen.

Das Innere gegen Osten nach der Restaurierung.

ning, antagligen tillkommen 1737, till vilken leder en trätrappa; från sakristians vind går vägen till kor- och långhusvindarna samt till takryttaren.

Långhuset har fyra portaler, på sydsidan en, i västra travén, på västsidan två, en i mellersta och en i norra skeppet, och på nordsidan en, i mellersta travén. Den spetsbågiga portalen på sydsidan (fig. 655, 656, 658) är byggd enligt följande schema: Post, fyra kolonnetter mellan hörn, pilaster. Posterna bära en fyrpassutskuren tympanonflisa; hörnen närmast posterna bära en dylik — även den i ett stycke — med taggbågekontur. Baserna ha attisk profil. Kapitälerna äro prydda med skulpterade treflikiga, parställda blad med diamantnerv; ytterst på östra kapitälsviten är i låg relief uthugget en lejonmask, ur vars mun växa bladslingor. Sju av de åtta kolonnetterna äro nyhuggna; kolonnettbaserna ha hörnblad. På portalen finns spår av röd målning. Invändigt triangelbåge, vilken liksom de vertikala invändiga hörnen har kantskoning. Dörrarna äro nya, beslagen delvis medeltida. Dörröppningen mitt på långhusets västsida (fig. 661) har rundbågig, huggen omfattning; dörren har till

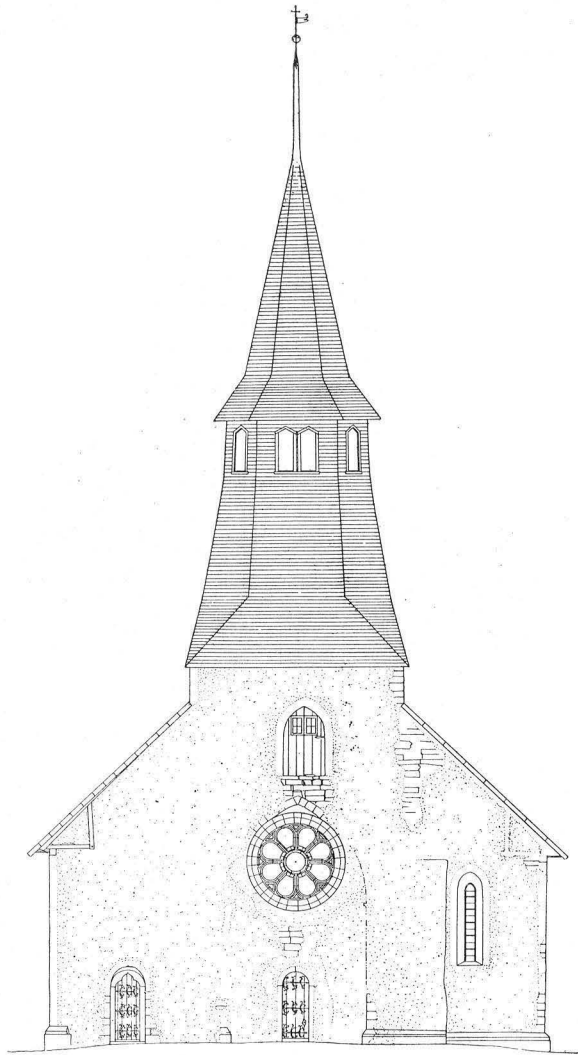

Fig. 646. Roma kyrka. Västfasaden.
Die Westfassade.

största delen medeltida beslag; nu igenbomrad. Långhusets nordvästportal (fig. 662) består av murhörn och poster. På dessa sistnämnda vilar en trifolieffisa, från murhörnen uppgå tvenne bågar, den inre rundbågig, överputsad, den yttre spetsbågig med kantskoningen delvis överputsad. Den nygjorda dörren har delvis medel-

tida beslag. Invändigt låg triangelbåge, vilken saknar kantskoning; sådan finns däremot på de vertikala inre murhörnen. Den yttre omfattningen till de båda västportalerna består tydligen av material från äldre byggnad; de flesta stenarna ha putsgräns inristad c:a 20 cm från kanten, andra, det yngre materialet, sakna dylik putsgräns. Nordportalen (fig. 663, 664) har ursprungligen haft två kolonnetter på var sida mellan post och pilaster, vilka nu äro borta. Posterna bära en spetsbågig trifoliefälsa, de fyra bågarna utanför denna äro likaledes spetsbågiga. Tydligt är dock, att bågstenarna härstamma

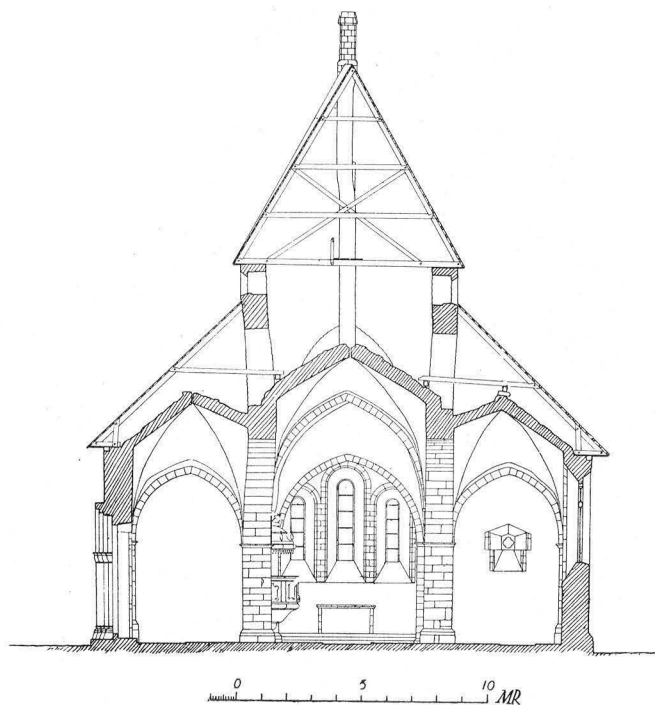

Fig. 647. Roma kyrka. Tvärsnitt genom långhuset mot öster.
Querschnitt durch das Langhaus gegen Osten.

från en rundbågig portal. Basbanden ha attisk profil och hörnblad. Kapitälerna ha bladskulptur, lika sydportalens; ytterst på östra kapitäl-räckan finns ett krönt människoansikte. Dörrarna ha till största delen ursprungliga beslag. Invändigt låg triangelbåge; kantskoning endast i de vertikala hörnen.

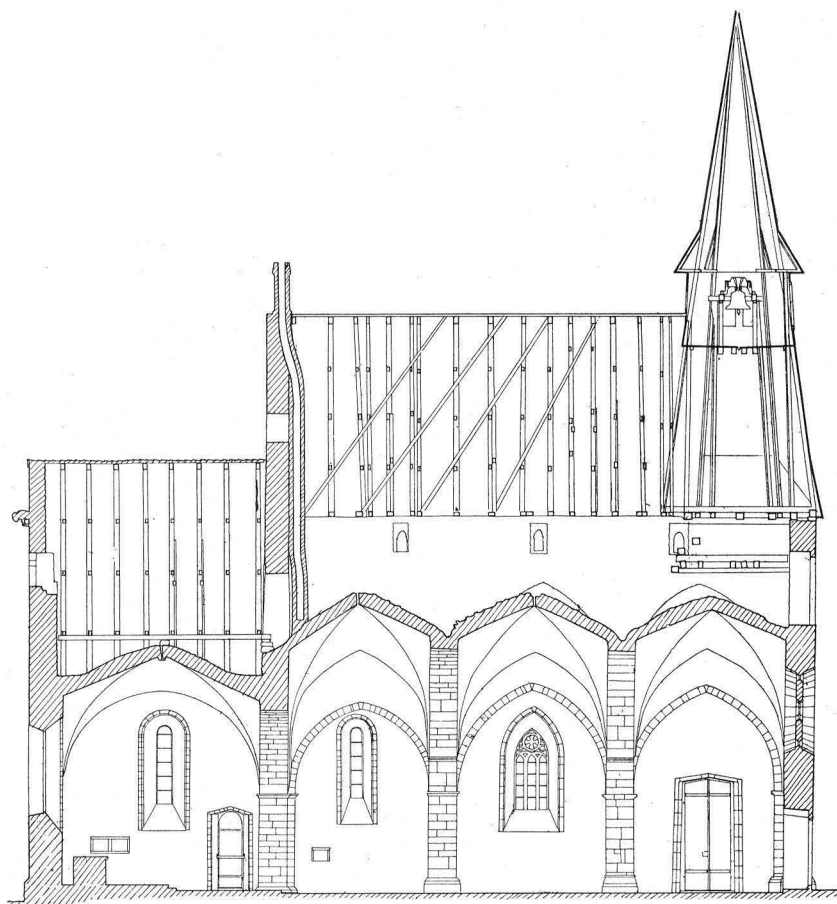

Fig. 648. Roma kyrka. Längdsektion.
Längsschnitt.

VALV

Samtliga valv äro kryssvalv med i puts upplagda krysslinjor; av valvschemat fig. 653 *b* framgår, att skiften icke äro lagda på samma sätt (mera därom i byggnadshistorien). Korvalvet har rundbågiga sköldbågslinjor i norr och söder samt spetsbågiga i öster och väster; övriga valv ha spetsbågiga sköld- och gördelbågslinjor. Triumfbågen och andra bågar, av finhuggen sten, äro spetsbågiga. Invändigt är kyrkan putsad i gulvit ton.

1631 blev kyrkan, »som stod nere paa fald», restaurerad synnerligen grundligt (jfr minnestavlan härom bland inventarierna). 1851

samt omkring 1900 restaurerades kyrkan ånyo; vid sista restaureringen tillkom en del nya inventarier, för vilka redogöres nedan.

Kyrkan har centraluppvärmning, med pannrum i östra hälften av sakristian.

Byggnadshistoria.

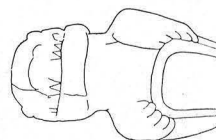
En ingående granskning av kyrkobyggnaden visar, att den tillkommit i tre repriser. Äldst är sakristian, yngst långhusets västligaste parti.

Ovan sakristivalvet, som till typen är äldre än kyrkans övriga valv (se stenskiiftens riktning på fig. 653 b) kan man i putsen, materialbehandlingen etc. på korets norra och långhusets västra murar avläsa följande: Sakristian har haft ett närmare 4 m lägre liggande pulpettak än nu (räknat från hjässa till hjässa); strax

STENFIGVREN PÅ KOR-
GAFVELN

NEDT NEDIFRÅN

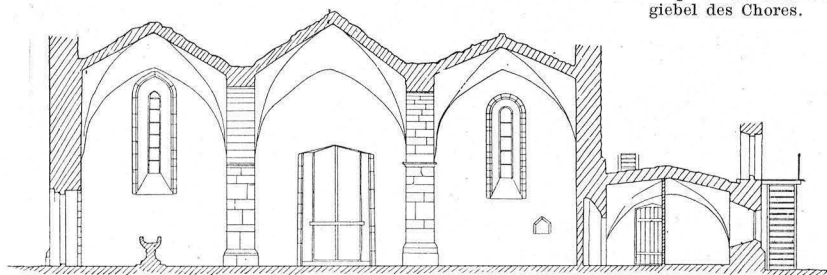

NEDIFRÅN

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

Fig. 650. Roma kyrka.
Vattenkastare på östra
korgaveln.

Wasserspeier an dem Ost-
giebel des Chores.

SKALA 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 25 M.

Fig. 649. Roma kyrka. Längdsektion genom norra sidoskeppet.
Längsschnitt durch das nördliche Nebenschiff.

ovan detta äldre pulpettaks högst liggande linje finns en skarv i kormuren som visar, att denna icke är uppförd i ett, utan att en äldre kormur byggts på. I korets öströste, synligt från korvinden, finnas flera stenar med böjd framsida, absidstenar. På några av dessa finhuggna stenar finnas små putskakor kvar. Det äldre kor, som — enligt undersökningen ovan sakristivalvet — funnits före det nuvarande har således haft absid, vilken utvändigt varit putsad. Innerväggarna (väl ej blott i absidkoret, utan även i det till detta kor hörande långhuset, om vars plan etc. vi icke veta något f. n.)

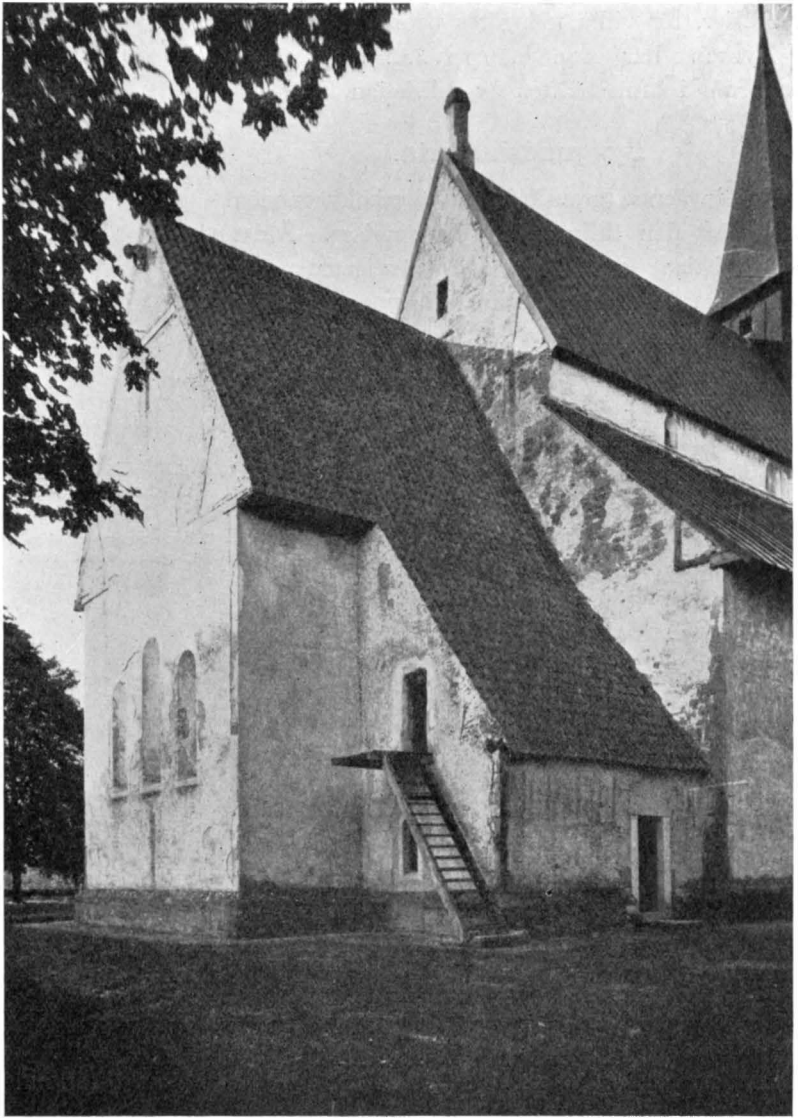

Fig. 651. Roma kyrka. Exteriör från nordost.
Aussenansicht von Nordosten.

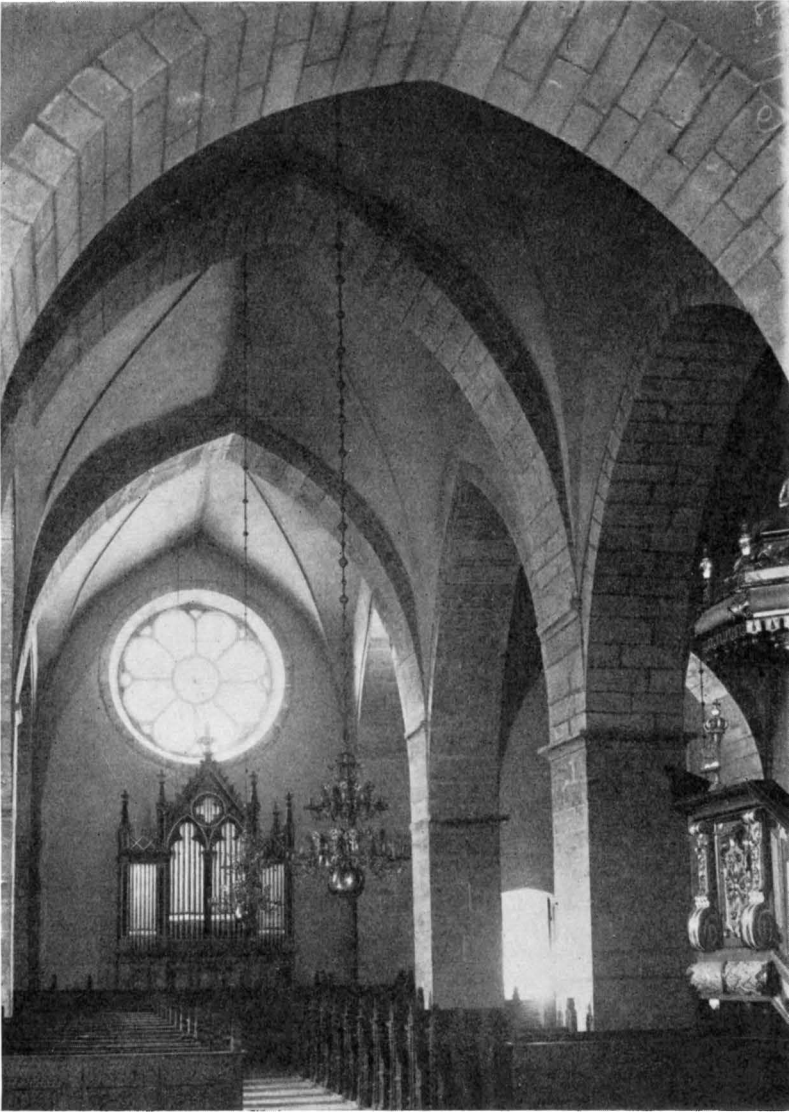

Fig. 652. Roma kyrka. Interiör mot väster.
Das Innere gegen Westen.

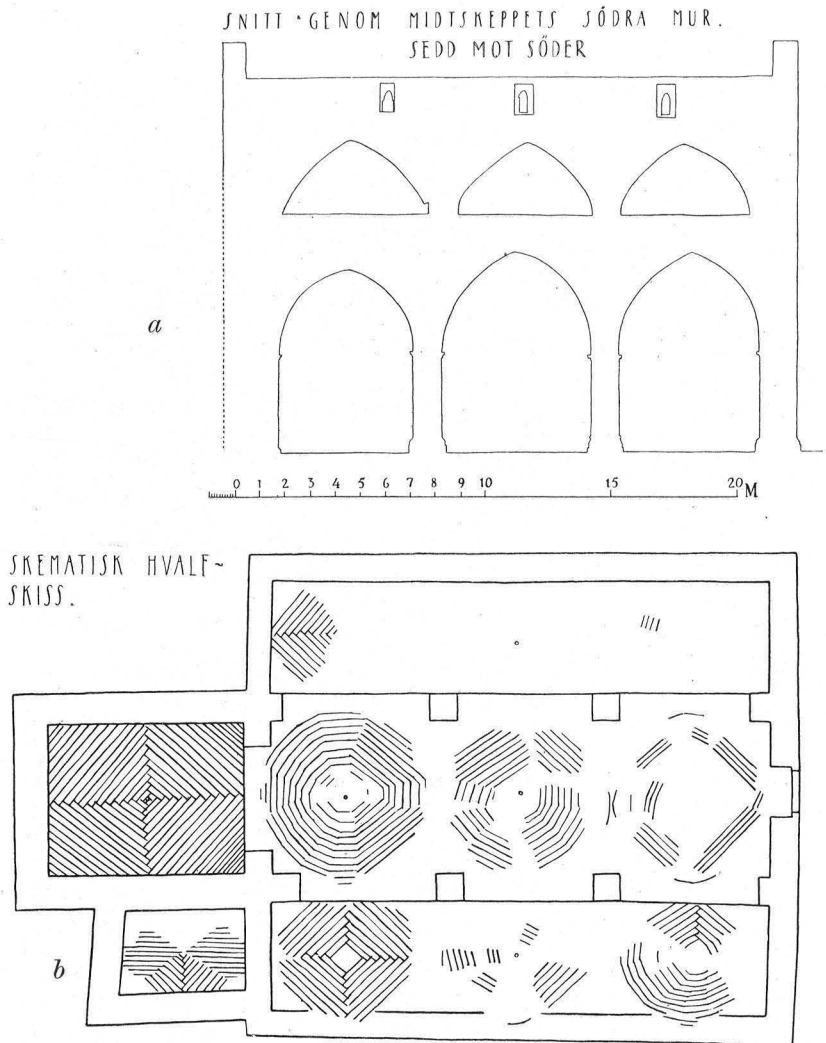

Fig. 653. Roma kyrka. *a* mittskeppets södra mur. *b* valvplan.
a Südmauer des Hauptschiffes. *b* Gewölbeplan.

ha varit finslammade, vita, med rankbårder(?) i klart rött och mörkbrunt på grön botten; i murarna ovan valven finnas nämligen på flera ställen stenar från äldre byggnad, som ha vetemjölsvit puts-kaka, några med rester av kalkmålning, rankor. De båda västportaler på nuvarande långhus härstamma från absidkyrkan; spetsbågen och tympanon på nordvästportalen äro givetvis senare. Vid tidsbestämningen av absidkyrkan har man att tillgå följande daterbara

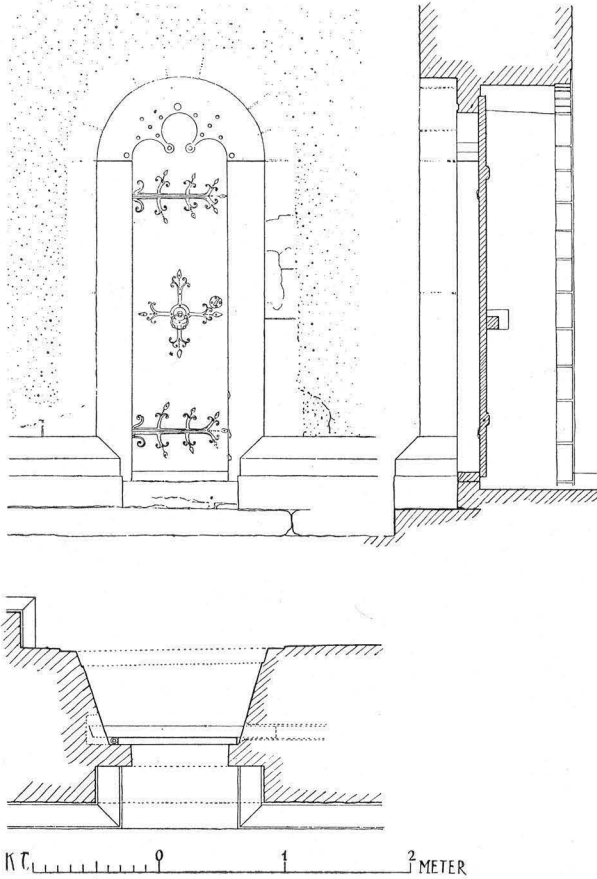

Fig. 654. Roma kyrka. Korportalen.
Portal des Chores.

detaljer: En bit av en absidsockelsten med konvext böjd framsida, som är i kanten profilerad snarlikt sockeln på Bro kyrkas torn; en kolonnettbas av samma typ som de i Endre torns rundbågiga ljudgluggar; en dopfuntsbas av Bestiarius-typ (vidare nedan bland inventarierna); rundbågsfrisen på nuvarande korets sydsida, vilken tillhört äldre byggnad. Dopfuntsbasen dateras av ROOSVAL till 1100-talets mitt. I sakristians sydvästra hörn (d. v. s. nuvarande värmekammarens) sitter en konsol av kalksten inmurad (fig. 659), som är prydd med lansettlika blad; konsolen har motsvarigheter i Roma kloster. Dettas byggnadshistoria är ännu ej klarlagd, men troligtvis ha de konsoler med lansettlika blad, som burit upp gördelbågarna i

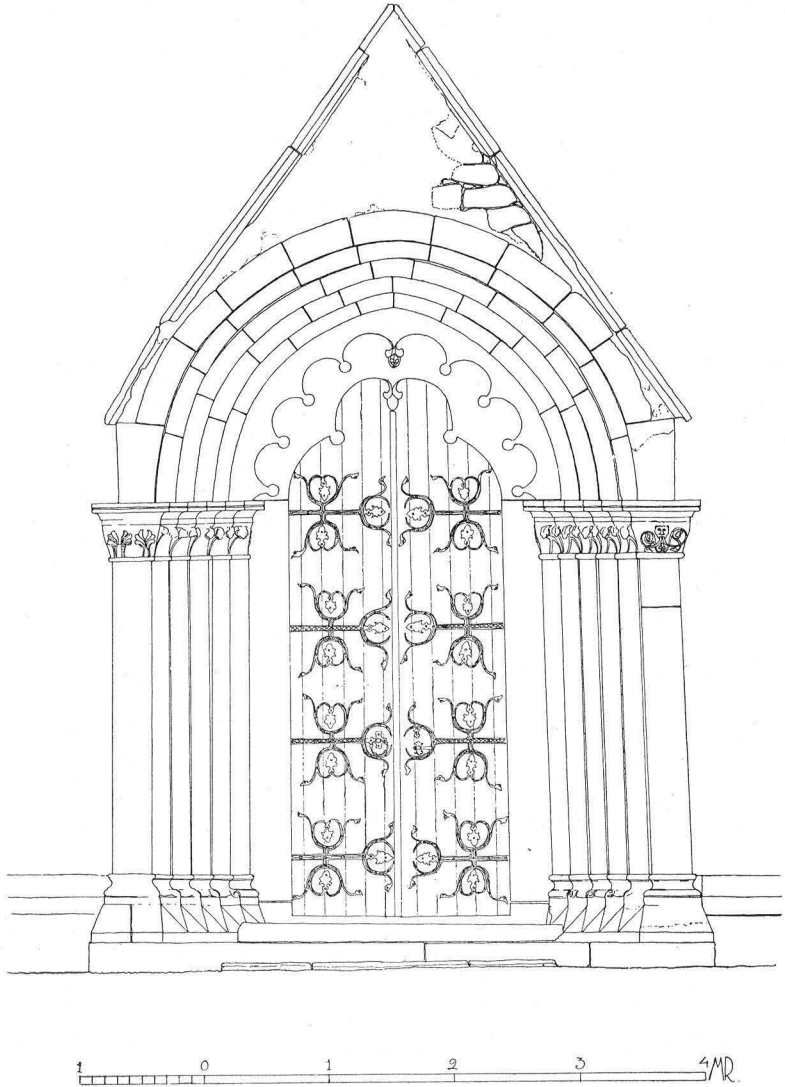

Fig. 655. Roma kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

klosterkyrkans mittskepp, huggits något årtionde efter 1164, klostrets grundläggningsår. Konsolen i Roma sockenkyrka är sannolikt från ungefär samma tid, alltså omkr. 1175. Detta visar, att sakristian byggdes senare än absidkoret; härför tala ock andra detaljer, valvets teknik och förening med kormuren bl. a.

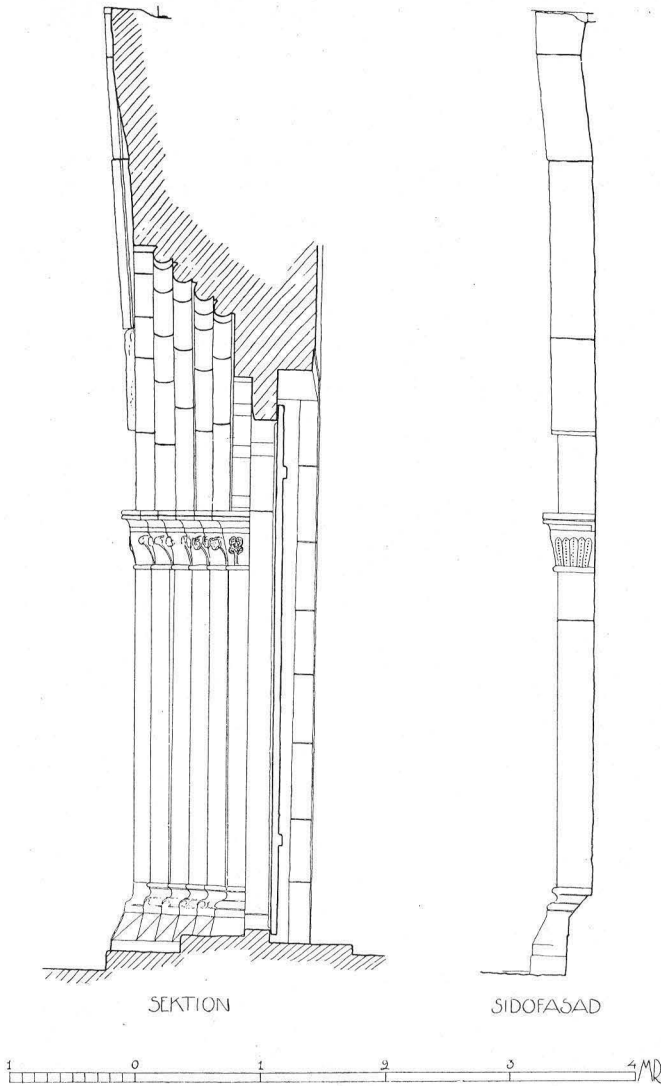

Fig. 656. Roma kyrka. Långhusets sydportal sedd i sektion och från sidan.
Querschnitt und Seitenansicht des Südportals des Langhauses.

Då det nuvarande koret byggdes, revos endast syd- och östmurarna på absidkoret; nordmuren påbyggdes och förlängdes. Nytt långhus påbörjades samtidigt, av detta fullbordades emellertid endast östra travén i båda sidoskeppen. Bevisen för detta äro: Nordöstra och sydöstra valven i långhuset ha valv som äro slagna på

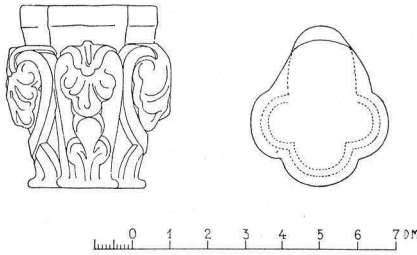

Fig. 657. Roma kyrka. Kapitäl (nu på kyrkogården). 1300-talets början. Kalksteinkapitäl. Anfang des 14. Jhds.

samma sätt som valvet i koret, skiften vinkelräta mot diagonalerna; dessa valv äro också lägre (plattare) än sidoskeppens fyra övriga valv, vilka äro slagna som mittskeppets tre valv, kupolliknande kryssvalv. I valvens mellersta del (i höjddled räknat) äro skiften vinkelrätt lagda mot diagonalerna, men överst äro de ringformiga, bilda alltså en kupol. Fönsteröppningarna äro rundbågiga i östligaste travén, i de övriga spetsbågiga (fig. 646—649). Det finns även andra detaljer som visa, att de västra delarna tillhöra en senare period. Det östra pelarparet har andra sockel- och listprofiler än det västra (fig. 665); de östra pelarna ha samma profil på sockel och list som pilastrarna norr och söder om dem och som triumfbågens pilastrar. Den list på de östra pelarna, från vilken gördelbågen mellan östra och mellersta mittskeppsvalven springer, är lika motsvarande lister på västra pelarparet (fig. 665). Ungefär 140 cm nedanför gördelbågslisten på östra pelarna inåt mittskeppet finns en runtom löpande list (fig. 665),

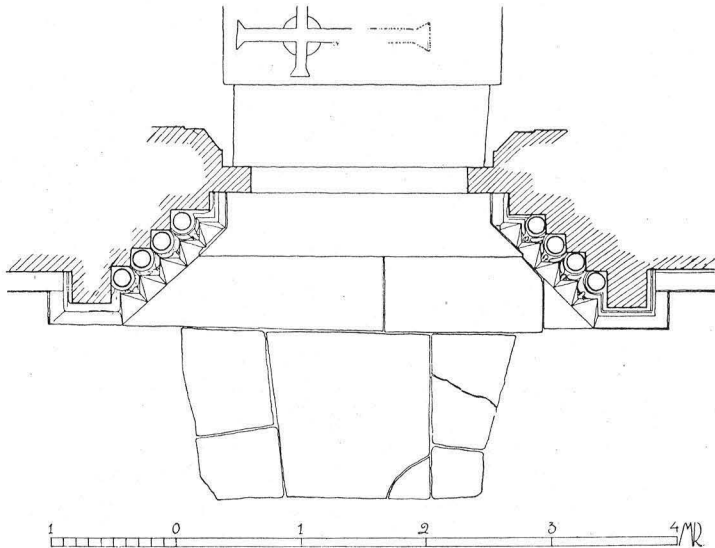

Fig. 658. Roma kyrka. Plan av långhusets sydportal. Grundriss des Südportals des Langhauses.

som åt sidoskeppen till bildar utgångsläge för gördelbågar, men som åt mittskeppet till ej har någon funktion. På motsvarande plats på de västra pelarne, mittskeppssidan, finns ingen list. Om kyrkans byggnadshistoria råda olika meningar. Enl. RoosVAL, som skrivit s. 571—573, har det tillgått så:

Hur övergången mellan de två perioderna i långhusbygget skett är svårt att fastställa. Troligen lämnades det äldsta lilla långhusets västparti kvar, under det att nybygget börjades i hela sin bredd omedelbart öster om triumfbågen. Sedan en travé av nybygget gjorts färdig, med valv i sidoskeppen men förmodligen blott provisoriskt trätak i mittskeppet, bör kyrkans exteriör haft en viss likhet med den Källunge nu har: en mycket liten, äldre kyrkas västra partier bildande en förhall till den påbörjade stora nya kyrkan. Då senare gamla långhuset blev helt rivet och det nya utbyggdes till normal storlek, kommo de gamla rundbågiga portalerna till gagns som västingångar, delvis med ändringar. De båda stora portalerna i norr och söder höggos däremot helt nya.

Ett torn planerades som sagt redan då långhuset byggdes, men kom icke då till utförande. Senare igångsattes stenhuggararbete för tornet. På det sättet får ett kraftigt kapitalbandsblock förklaras, som nu ligger å kyrkogården. Det dekoreras av en liggande skäggig mansfigur (fig. 660), en om Mäster Egyptianus' portal i Hablingbo samt om Rone torns nordportal erinrande komposition. Tiden för detta arbete, som dock aldrig förde till verkligt utförande av tornet, torde vara början av 1300-talet.

Som datum för det nuvarande koret och det långhus som bestod av östravén, kan

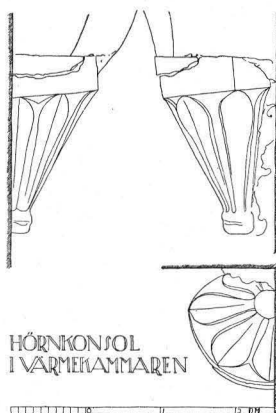

Fig. 659. Roma kyrka. Konsol i värmekammaren (en del av sakristian).

Konsole in der Sakristei. Um 1175.

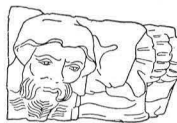

Fig. 660. Roma kyrka. Skulpterat kapital på kyrkogården. 1300-talets början.

Skulptiertes Kalksteinkapital auf dem Friedhof. Anfang des 14. Jhds.

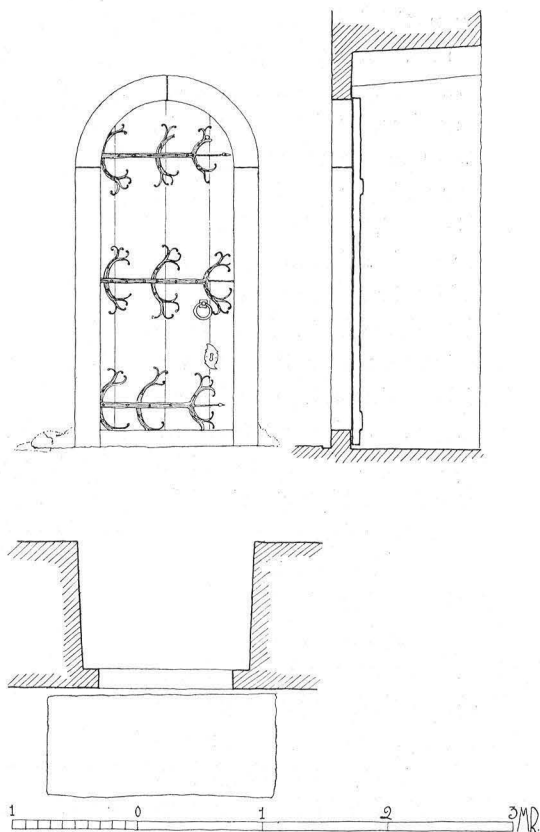

Fig. 661. Roma kyrka. Portal mitt på långhusets västfasad.
Portal in der Mitte der Westfassade. Vgl. Fig. 646.

man sätta omkring 1240; sockeltypen kan näppeligen vara yngre. Korportalens karaktär tyder också på årtiondet före 1200-talets mitt.

Den »falska basilikan», kyrkan i sitt nuvarande skick, blev färdig omkr. 1255.¹ ROOSVAL betecknar dess sydportal som den första på Gotland med taggbåge-smyckat tympanon.² Såväl denna som valvtypen och tryckmurarna ovan valven tyda på westfalisk inverkan. Sådan gjorde sig även gällande på det tidiga stadium, då koret byggdes.

I äldsta skedet har Roma kyrka säkerligen fått arbetskraft av såväl enklare som mera konstnärlig kvalitet från det ett par km åt

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 124 skriver »1250—70-talen» för kor och långhus, men är nu benägen för tidigare data.

² ROOSVAL, Kirchen, s. 163; i Kirchen dateras hela kyrkan 1276—1280.

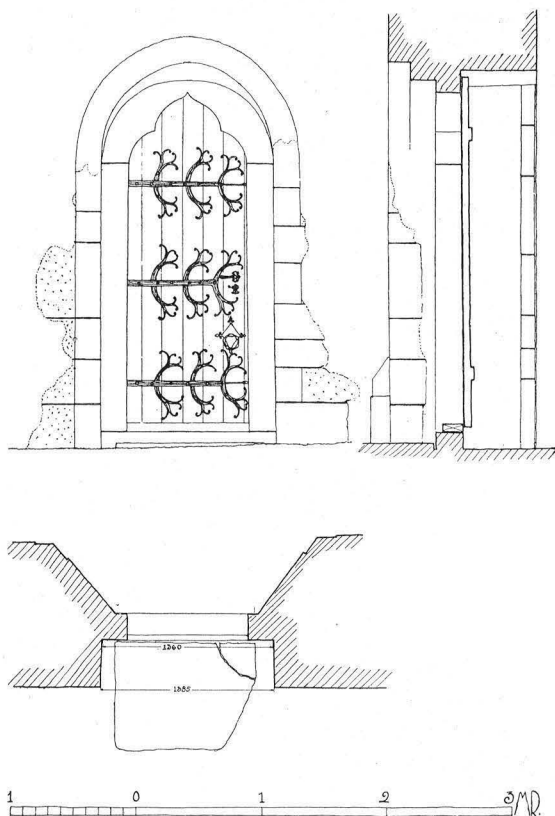

Fig. 662. Roma kyrka. Långhusets nordvästportal.
Das Nordwestportal des Langhauses. Vgl. Fig. 646.

öster liggande klostret; bl. a. vittnar konsolen med lansett-bladen (i sakristian) därom. För en mera exakt byggnadshistoria fördras också grävningar icke bara i sockenkyrkan utan även i klosterruinen.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är murat av kalksten med putsade sidoytor och huggen hörnskonig; på sydsidan av altaret är fastmurat en skålförmig uttömningssten för sköljvattnet från de heliga kärlen, således en s. k. piscina. I korets sydmur finns en nisch med nygjorda dörrar, i korets nordmur, väster om sakristidörren, finns en annan nisch; öster om sakristidörren är ett väggsåkåp (fig. 666), invändigt beklätt med ek, yttre infattning och dörrar av ek, med inskuren ornamentik;

ALTARE
VÄGGSKÅP

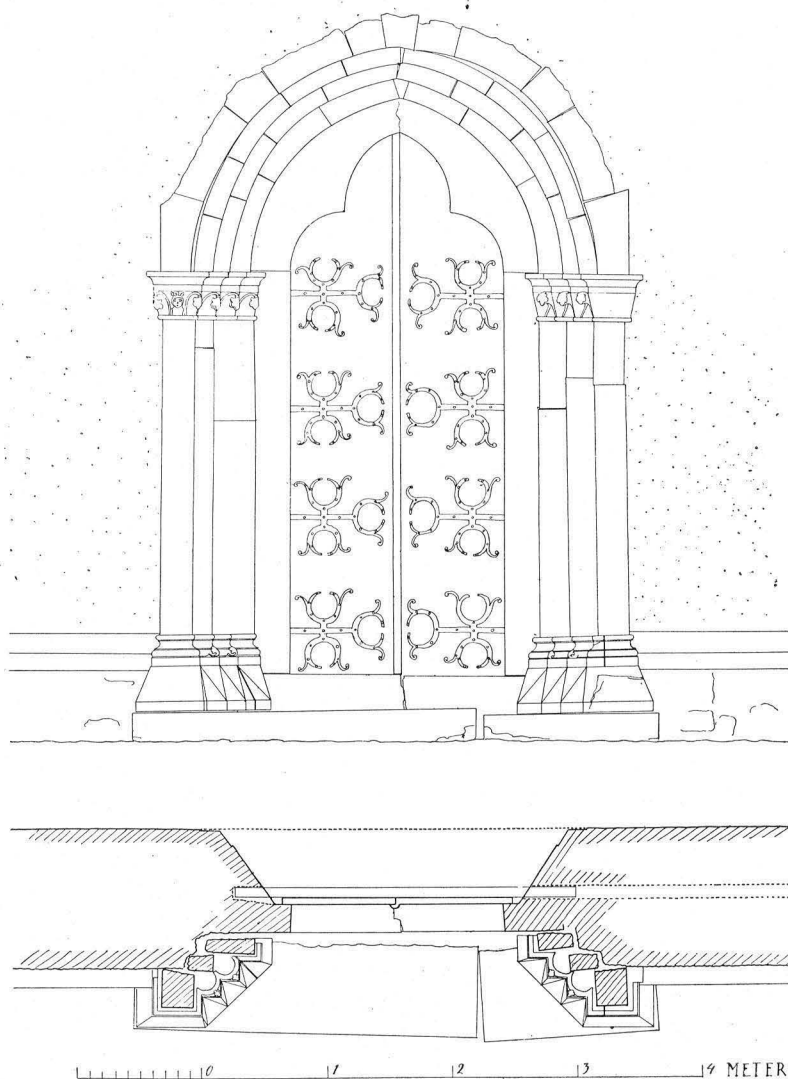

Fig. 663. Roma kyrka. Långhusets nordportal.
Das Nordportal des Langhauses.

i övre hälften finns en medeltida gallerdörr av järn; röda färgspår i orneringen. Beslagen äro delvis nya.

I långhusets nordmur, nära östmuren, finns en nisch och i syd-
muren, mitt emot, likaledes en nisch; detta tyder på att kyrkan
haft tvenne sidoaltaren.

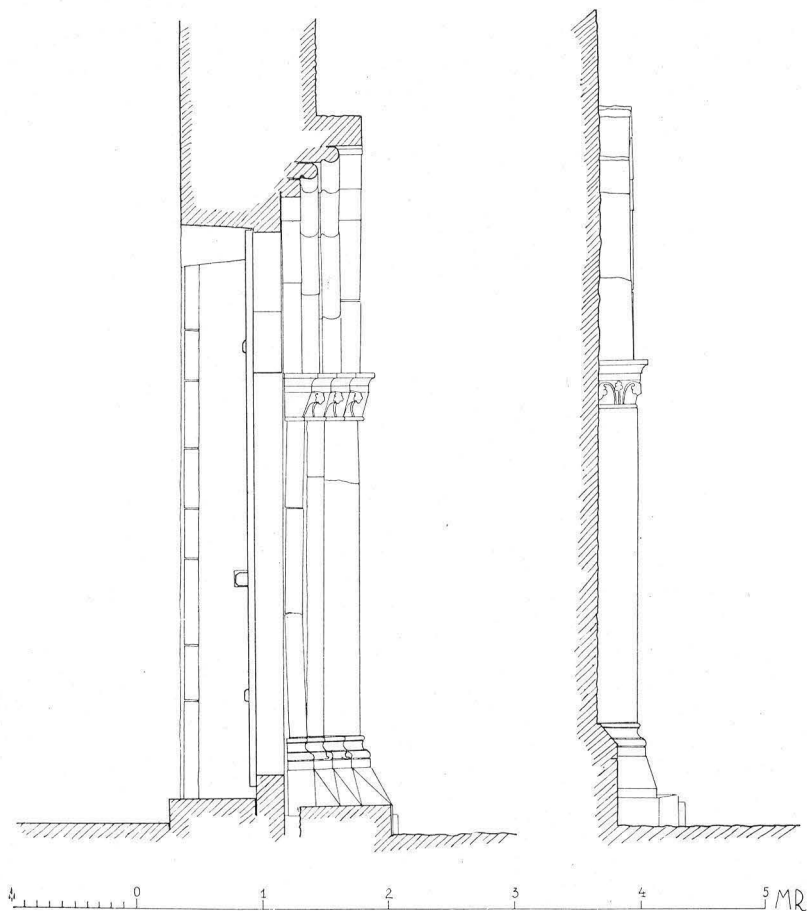
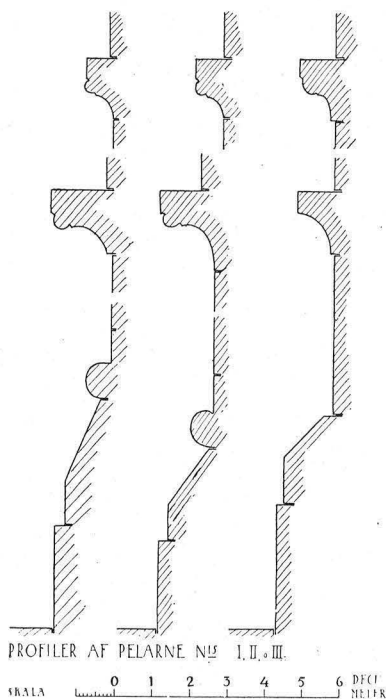

Fig. 664. Roma kyrka. Norra långhusportalen sedd i sektion och från sidan.
Querschnitt und Seitenansicht des Portals, Fig. 663.

Altarringen av fernissad ek, tillkom vid 1902 års restaurering. En bekännelsepall, släta fyllningar och inramningar, kastanjebrun, ligger på sakristivinden; troligtvis anskaffad 1752 (RÄK.).

Den nuvarande altartavlan av ek med på väv målade bibliska figurer, är från 1902 och liksom andra inredningsföremål från denna restaurering i en smaklös gotiserande stil. En äldre altartavla (fig. 667) från 1656, snickeri och målning, är numera undanhängd på östmuren i norra skeppet. Ovan det kvadratiska huvudpartiet med en framställning av nattvarden målad i mittfältet, garderat av kolonner, är ett mindre parti med en målning av Kristi uppståndelse,

ALTARTAVLA

PREDIKSTOL Fig. 665. Roma kyrka. Profiler av pelare (numrering enligt fig. 642). Profile der Pfeiler I—III. Vgl. Fig. 642.

vilket krönes av ett triangelfält med Kristus som världsdomaren. Nedanför nattvardsscenen är målat: »STUDIO ET CURA, PASTORIS MAG: MAG: MAJALANDRI, HÆC TABULA SUMPTU TEMPLI ECCLESIEQ. A NOVO FACTA ET PICTA. ANNO 1656. JOHAN BARTSCH PICTOR. — RENOVATA, CURA ET IMPENSIS PASTORIS MARTINI BARTHOLDI BERG, 1736. JOH. HERNELL. PICT:» Färgerna äro: Mörka röda, gröna och gulbruna dräkter på svart och svartbrun botten; inramningens båda kolonner i silver, i övrigt rött, rödbrunt, gråvitt, grönt och svart. H. c:a 6 m. Tavlan, som enligt inskriften är målad 1656 av Johan Bartsch samt renoverad 1736 av Johan Hernell, är lika den altartavla som tillhör Björke kyrka, vilken är första gången målad 1665.

Predikstol (fig. 668) på norra sidan i triumfbågen har med akantusmotiv och strålar skulpterade fyll-

ningar samt nedtill på korgen en skulpterad girland. Ljudtaket är prytt med träskulptur, akantusblad, urneliknande knoppar, gudslamm. Då predikstolen 1737 uppsattes (se Grönhagens minnestavla nedan), anordnades uppgång från sakristian genom dennas västra mur; senare har trappan byggts om och lagts inåt koret. 1906 restaurerades predikstolen mycket klumpigt och målades med skrikande ljusblå färg, silver och guld utan någon som helst patinering; lyckligtvis är dock den ursprungliga målningen bevarad på en fyllning som borttagits av någon anledning och nu förvaras i sakristian: Blågrå botten, rödskimrande guld, oxiderat silver — de vackra färgerna framhäva ännu mer det ypperliga konsthantverket; fyllningen är av furu, 64×41 cm. — Enligt HILFELING¹ stod 1797 kvar »i ett hörn på norra sidan» en predikstol från 1656; på denna fanns målat de fyra evangelisterna, Paulus, Johan Hus, Luther och Melanchton.

Timglas med fyra glas i mässingsställ på trästativ med kunglig

¹ HILFELING, Fm. 57: 4, s. 67—68.

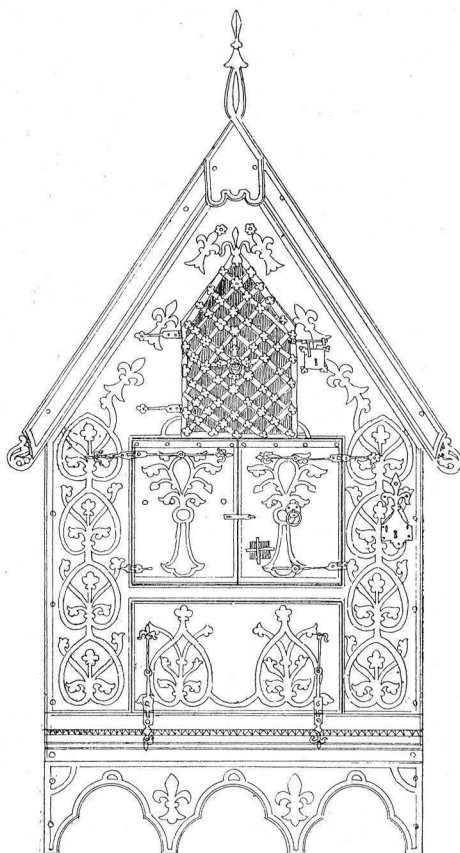

Fig. 666. Roma kyrka. Väggsåp i norra kormuren.
Bekleidung einer Wandnische in der Nordmauer des Chores.

krona av trä; mässingsstället har en punsad, d. v. s. inslagen vindruvs-klase och »G L» med en rosknopp (?) mellan de båda bokstäverna; på fyra ställen finns ett punsat riksäpple. H. 61 cm. Omkring 1800.

Bänkinredningen (fig. 645, 652) är nygjord i »renässansstil», av ek (gavlarna) och furu, fernissade. — På sakristivinden ligger en bänkskärm från 1600-talet; en fot. från 1890-talet (fig. 644) visar slutna bänkrum med målning, rankor (?), i speglarna; de främsta bänkskärmarna äro förhöjda med galler av trä i rutverk, tydligen 1631 års bänkinredning (se nedan s. 584). Enligt RÄK. 1732 gjordes nya bänkar; de förutvarande byggdes om och ställdes vid sidorna. Samtliga bänkar (46 st.) målades av Johan Hernell 1736.

BÄNKAR

Längst i väster i mittskeppet står en orgel med gotikimiterande

fasad, målad i gulbrunt och prydd med bronserade lister. — Till 1902 fanns i väster en läktare, på vilken orgelverket stod.

Två obetydliga nummertavlor i gula listramar äro uppsatta i kyrkan. Här har dock funnits en nummertavla med skulpterad ram, tillverkad av Johan Hernell 1740 (RÅK.); tavlan var uppsatt på en pelare och omgiven av målade »gardiner».

DOPFUNT

Dopfunt (fig. 669) av rödflammig kalksten, slipad; uttömningshål. H. 110 cm. Den halvklotformiga skålen är prydd med buckel-liknande uthuggna blad, hals och fot äro släta; fotstenen har en rakhuggen kant som visar att funten stått intill vägg eller pelare ursprungligen. 1200-talets mitt.¹

På kyrkogården ligger foten till en dopfunt (fig. 670) som är ornerad med rankor och i hörnen med lejon. ROOSVAL för denna funtfot till Bestiarius-gruppen; mitten av 1100-talet.¹

Dopfat av mässing (fig. 671) med bebådelsescen i botten, drivet arbete, runt om en otydlig minuskelinskrift; utanför denna senare och på brättet punsade ornament. H. 6 cm. Diam. 37 cm. 1500-talet, troligen tyskt arbete. En dopskål av nysilver daterad 1890, har intet konstvärde.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver delvis förgylld, cylindrisk skål, skaftknapp i platt kulform, enkelt profilerad fot. Stämplrar: a (= 1737) — huvud (= Stockholms vapen) — PL (= Petter Erson Lund). H. 18,5 cm. Paten till kalken av silver, förgylld. Stämplrar som å kalken. Diam. 12,5 cm.

Kalk av silver, delvis förgylld, cylindrisk skål, päronformad skaftknapp, slät rund fot. Stämplrar: M2 (= 1794) — tre kronor — huvud (= Stockholms vapen) — A. FLOBERG. Graverad inskrift runt foten: »GIFVEN AF LANDSHÖFDINGEN M: M: FRJHERRE S: M: VON RAJALIN OCH DESS FRU FRJHERRINNA FÖDD JEGERSCHÖLD, TILL ROMA KYRCKA ÅR 1794». H. 29,5 cm. Tillhörande paten, av silver, förgylld, har samma stämplrar. Diam. 16,3 cm.

Vinkanna av tenn; nästan cylindrisk kanna med grund snås, platt lock samt grepe. 1700-talets slut. H. 25,7 cm.

Oblatask av silver, oval, med kupigt lock och på detta en svan. Stämplrar: s3 (= 1824) — tre kronor — w (= Visby) — AML (= A. M. Lundström). H. 14 cm.

Till nattvardsservisen höra dessutom en paten av mässing, försilvrad, Diam. 15,5 cm, samt tvenne vinkannor av tenn, H. 41 cm, vilka tre pjäser äro att beteckna som nutida fabriksgoods av simplaste slag.

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 124.

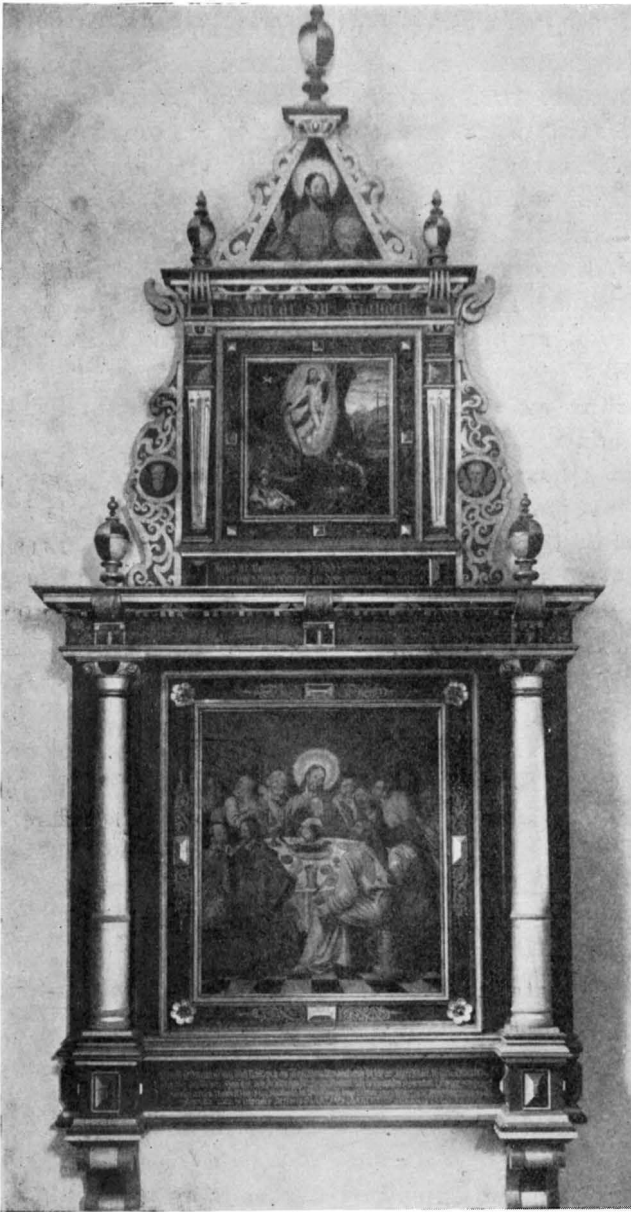

Fig. 667. Roma kyrka. Altaruppsats 1656. Trä.
Altartafel 1656. Holz.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskrone av mässing, 20 pipor i två kransar, med följande graverade inskrift: »ÅR 1776 DÅ GENERALLIEUTNANT M. M. HÖGVÄLBORNE FRIHERRE HERR CARL OTTO VON SEGEBADEN VAR LÄNETS HÖFDINGE HÖGVÖRD. DOCTOR HERR GABRIEL TIM LUTKEMAN STIFTSBISKOP OCH HERR JACOB BOLIN ROMA FÖRSAMLINGS KYRKOHERDE, BLEV DENNA LIUSKRONA TILL EN PRYD. FÖR GUDS HUS OCH FÖRSAMLINGENS TIENST FÖR KYRCKANS MEDEL KIÖPT. GJORD V. SKULTUNA MESS. BRUK N:O 31. MATTH. HORNAFWER.» H. c:a 135 cm.

Två ljuskronor av mässing, 16 pipor i två kransar. Kopior av 1700-talskronor. H. c:a 90 cm.

Ljuskrone av mässing, 20 pipor i två kransar, H. c:a 105 cm. Skänkt 1896.

Ljuskrone av mässing, 24 pipor i två kransar, H. c:a 135 cm. 1700-talsformer, skänkt 1900.

Ett par ljusstakar (fig. 672) av mässing. Rikt svarvprofilerad ståndare på profilerad, rund fot på trenne kulor; spets för ljusets fastsättande. Uppstucken inskrift på foten: »ANNO 1642 DEN 17 IUNIJ HAFVER HOLGER ROSENKRANZ TIL FROLLING KONG. MAIJSTS BEFALINGSMAND OEVER GVDLAND SAMME TID MED SIN KIERE FRVE FRV WIBICKE TOTT FORÆRIDT DISSE STAGER TIL ROMME KIERCKE» samt på ståndaren givarnas initialer, »H. R. K. B. W. T.», samt deras vapen. H. (utom spetsen) 50 cm.

Ett par ljusstakar av mässing; balusterformad ståndare på hög rund fot. H. 22,5 cm. 1600-tals.

Ett par ljusstakar av tenn; balusterformad ståndare på rund fot. Stämplrar: w med krona över (= Visby) — ML på ömse sidor om träd (= M. Leffler) — (P = 1732). H. 21 cm.

Ett par ljusstakar av tenn liknande föregående. H. 18 cm. 1700-talets slut.

Ett par ljusstakar av tenn; refflad ståndare på fyrsidig fot på kulfötter. Stämplrar: Rikskrone (= Visby) — NL — G3 (= 1813). H. 22 cm.

Ett par ljusstakar av tenn; refflad ståndare på rund fot. Stämplrar: Tre kronor i sköld — NL och stake (?) — w med krona över (= Visby) — A4 (= 1831). H. 20,5 cm.

Ett par tvåarmade, trepipiga ljusstakar av nysilver, försilvrade. H. 40 cm. Skänkta 1891. Enkelt arbete.

Mässhake av svart sammet med kors och sol av påsydda silvergaloner. 1800-talets mitt.

Kalkduk av benfärgat siden med broderi av silke i färger: Efter

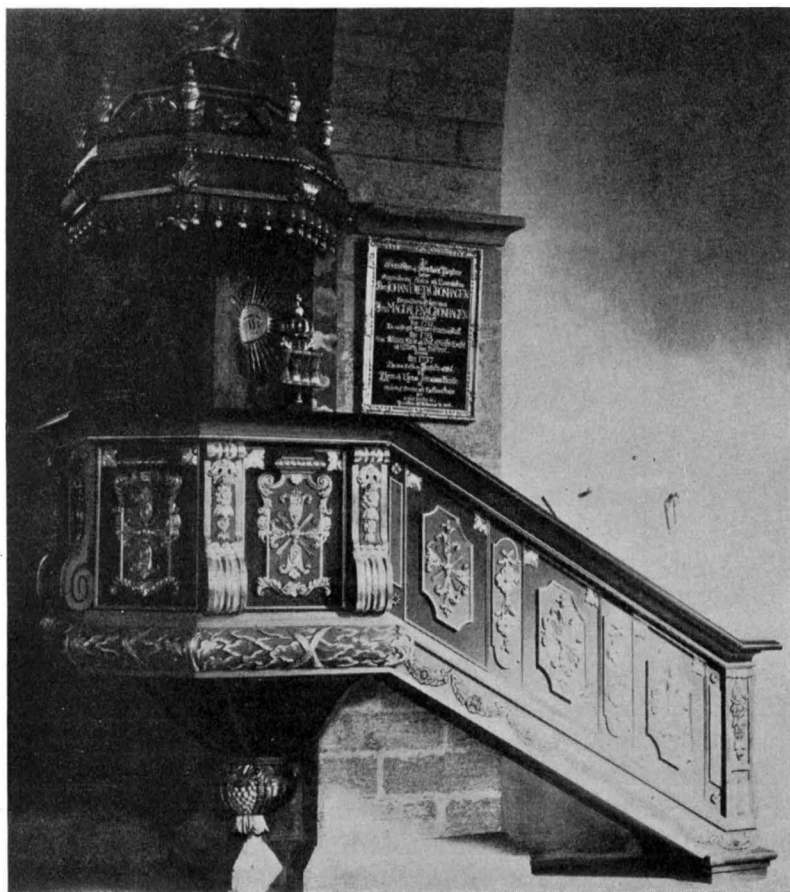

Fig. 668. Roma kyrka. Predikstol 1737.
Kanzel. 1737.

kanterna törnkvistar, i hörnen brödets och vinets symboler; mitt på ett troligtvis yngre broderi, Guds lamm liggande på boken med de sju inseglen. Duken är kantad med spets av förgylld silvertråd. På baksidan: »MARIA — ELISABETH DANQVARDT LILJESTRÖM 1788» — RENOVERAD 1896 TILL ROMA KYRKA». 63 × 64 cm.

Tvenne kollekthåvar klädda med gul sammet med silvergaloner. Omkring 1800.

En kollektskål av mässing med lock. Nutida arbete.

Under inventariseringen påträffades en gravsten med runor (fig. GRAVSTENAR 675) inmurad i ena sidan till den korsformiga gluggen i öströset; stenen har sedan flyttats till Fornsalen. Den lockformiga hällen har

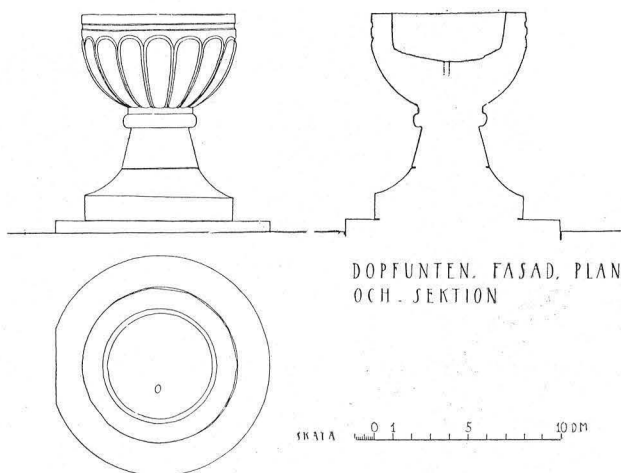

Fig. 669. Roma kyrka. Dopffunt. 1200-talets mitt.
Taufstein. Mitte des 13. Jhds.

på översidan ett kors, vars armar hänga samman med kantarneringen; kanten är svagt hålkälad; på ena ändan är ett likarmat kors; på ena långsidans kant stå följande runor:¹ hailui / lit giera stain ok botulfr yftir olof ok bot (mund? — —).

Gravsten (fig. 677) med majuskelinskrift efter kanterna inom linjer; utanför dessa och i det omhuggna, försänkta mittfältet 1700 talsinskrift: »HIC EST SEPVLTUS EYKO CARNIFEX CUM UXORE ANNO DOMINI M CCC XLIII XI KALENDAS AUGUSTI», »Här ligger Eyko slaktare begravnen med sin hustru, Herrens år 1343 den 22 juli.»² 1700-talsinskriften berättar att kyrkoherden J. Bolin, död 1786, har köpt stenen för sin och sin hustrus gravrum. I koret. — Slaktaren Eykos sten har ursprungligen legat vid S. Görans ruin utanför Visby.

Gravsten (fig. 676) med majuskelinskrift efter kanterna och i tre rader på mittfältet: i hörnen rundlar: »ANNO DOMINI M CCC LXXXVII OBIT JOHANNES BVGGE YMAGINATOR DIE BEATE AGATE VIRGINIS IN PAROCHIA RUMA MARGARETA FILIA EIUS HIC IACET REQUIESCANT IN PACE», »Herrens år 1387 dog Johannes Bugge, bildsnidare, på den heliga jungfru Agatas dag (den 5 februari) i Roma socken. Margareta hans dotter ligger här. Må de vila i fred.»³ På samma sten finns en inskrift, som omtalar, att en präst Nils Pedersøn Balle, död 1624, ligger begravnen under densamma. I koret.

¹ Meddelat av professor O. v. Friesen.

² LINDSTRÖM, II, s. 122.

³ Anf. arb., s. 99.

Gravsten (fig. 678) med en relief av den uppståndne i kartusch i mittfältet samt evangelistsymboler i rundlar i hörnen; utefter kanterna och på mittfältet en gravskrift över kyrkoherden M. M. Majalander och hans hustru, båda döda 1661. I koret.

Gravsten med inskriptioner från 1579, 1683 och 1720. Mycket nött. I koret.

Gravsten över pastor Gregorius Lyth, död 1723. I koret.

Epitafietavla (fig. 673) av trä, med figurmålning i mörka färger, man, hustru och sex söner. Vid mannens huvud: »ÆTATIS SVÆ 45. ANNO 1654». Vid hustruns huvud: »ÆTATIS SVÆ 38. ANNO 1654». Nedtill på den släta listramen är målat: »THENNE TAFFLA HAFFUER MAGNUS MAGNI MAJALANDER SMOL: PAST: I ROME OCH BIERCE SOCNER, SAMPT HANS K: HUSTRU ELIZABETHA

LARTZD: YXELL GUDI TILL ÄRA OCH HERRANS HUUS TILL EN PRYDELSE, SIGH OCH SINOM TILL EN ÅMINNELSE, BEKOSTA LÅTET. — RENOVERAT GENOM PAST: MÅRTEN B: BERGS FÖRSORG, A^o 1741». I RÄK. 1742 uppges att epitafiet renoverades av konterfejaren Karl Tielström. H. 205 cm. B. 165 cm. Uppsatt på södra långhusväggen.

Epitafietavla (fig. 674) av trä; mittfältet med figurmålning, hustru med sina båda män och åtta barn, omgivet av ram i brokiga färger; beslagsornamentiken på ramen är målad. Upptill är ett bibelspråk målat, nedtill följande inskription målad: »ANNO 1664 LOD ERLIG OC VERNUFFTIG MAND BENDT RASMUSSEN KARBY, MED SIN KIØRE HUSTRU METTE NIELS DATTER, EFFTER HENNES SALIG HOSBONDE, STAFFEN JACOBSON, OC 8 DERIS SALIG BARN, 6. SØNNER OC 2. DØTTER. BEKOSTE DENNE TAFFLE, GUD TIL ÆRE KIRCKEN TILL ZIERADT, OC DENNEM TILL EN IHUKOMMELSE.» Detta epitafium, som synbarligen är hårt restaurerat, är sämre målat än föregående. H. 330 cm. B. 225 cm. Långhusets södra vägg.

Epitafietavla av trä, målad, mycket förstörd, 1600-talets slut, ligger på sakristivinden. 100 × 100 cm.

Minnestavla av trä, svartmålad med gulmålade bokstäver och gulmålad ram; inskriften är som framgår av följande icke ursprunglig: »ANNO 1627 HAFVER KONNING CHRISTIAN DEN FJERDE NAADIGST

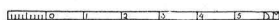
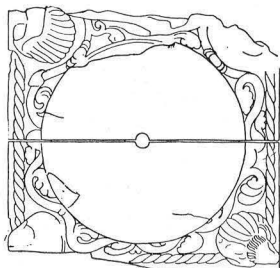
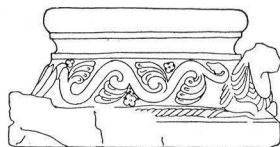

Fig. 670. Roma kyrka. Dopfuntsfot från mitten av 1100-talet.

Fuss eines Taufsteins. Mitte des 12. Jhds.

EPITAFIER

MINNES-
TAVLOR

FORLENDT ERLIG OCH WELBJYRDIG MAND JENS HØEG TIL WANG GYLLAND MED WISBORGS SLOT. ANNO 1631 HAFVER HANS WELBJYRDIGHED DENNE KJERCKE, SOM STOD NERE PAA FALD, LADET RENOVERE UDEN OCH INDEN, SAA BAADE TORN OCH TAG SOM NYE STOLLE I KJERCKEN, OCH DYNICKEN UNDER HVELINGEN. ANNO 1633 HAFVER HANS WELBJYRDIGHED IGJEN RESIGNERIT LENIT. GUD WERE HANS LØN OCH HANNOM PAA ALLE HANS WEIJE LEDSAGE». Å en på baksidan fastklistrad papperslapp läses följande: »DEN PÅ ANDRA SIDAN STÅENDE INSCRIPTIONEN VAR MÅLAD PÅ MUREN ÖFVER D[ÖRR]EN TI[LL] SACRI[STIAN] MEN UTSKRAPADES ÅR 1851 DÅ KYRKAN HVITLIMMADES OCH H[ÄR] PÅ DENNA TAFLA AF UNDERTECKNAD MÅLAD O[CH] UPPSATT PÅ PELASTERN MIDT EMOT PREDIKST[OLEN]. ROMA D. 1 MAJ 1852» samt ett oläsligt namn. HILFELING, vars avskrift av originalmålningen¹ är i det närmaste lika med ovanstående, omtalar, att över inskriften på kormuren funnos Jens Høegs och Margrete Halchs vapen målade (som Hilfeling avbildar) samt namnen, förmodligen barnens: Ebbe, Hendrik, Stygge,

¹ HILFELING, Fm. 57:4, s. 67.

Fig. 671. Roma kyrka. Dopfat av mässing. 1500-talet.
Taufbecken von Messing. 16. Jhd.

Fig. 672. Roma kyrka. Ljusstake av mässing 1642.
Leuchter von Messing. 1642.

Karen, Anne Maria, Christian Høeg samt »målat 1633». Trätavlan, som ligger i sakristian, är 104 × 71 cm.

Minnestavla av trä, förgyllda bokstäver på svart botten, skulpterad, förgylld träram: »TIL GUDS ÄHRO OCH KYRKIONES PRYDNO HAFWER HÖGWÄLBORNE BARON OCH LANDSHÖFDING HERR JOHAN DIED. GRÖNHAGEN OCH HÖGWÄLBORNA FRIHERINNA FRU MAGDALENA GRÖNHAGEN GIFWIT OCH SKIÄNKT ÅHR 1732 EN NY FÖRGYLD SILFWER-

Fig. 673. Roma kyrka. Epitafium över kyrkoherden Magnus Magni Majalander, 1654. Trä.

Epitaph eines Pfarrers 1654. Holz.

PATEN OCH KALK, ÅHR 1733 NYTT ALTAREKLÄDE OCH DUK, MÄSSEHAKEL OCH SKIORTA SAMT HÅFWOR. IEMWÅL ÅHR 1737 THENNA KOSTBARA PREDIKOSTOL, SOM THEM OCH THERAS FÖRNÄMA FAMILLE TIL WÄRDIGT BERÖM OCH TACKSAMT ÅMINNE HÄR WPSATT WORDET ÄR. — PREDIKSTOLEN BLEF RESTAURERAD ÅR 1906.» 103 × 71,5 cm. Hänger i triumfbågen, vid predikstolen.

I sakristian ligger en i träram infattad sandstensplatta med inhuggen text: »PRELUM HIANTES CODICES PRÆCLUDENS MUSCIS CURANTE

Fig. 674. Roma kyrka. Epitafium 1664. Trä.
Epitaph 1664. Holz.

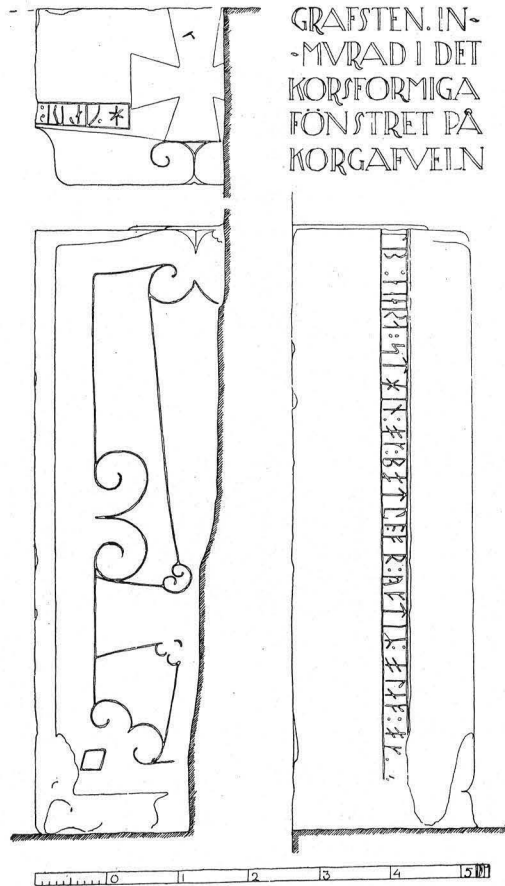

Fig. 675. Roma kyrka. Gravsten med runinskrift.
Grabstein mit Runenschrift.

MART. B. BERG, »en tyngd att hålla igen gapande böcker, så att ej flugor komma åt dem, anskaffad av Mart. B. Berg». 29 × 25,5 cm (inkl. träram). Tj. 4,3 cm. Omkring 1750.

Gravvyr, porträtt av Karl XIV Johan, av C. Forssell efter Gérards målning; hålkälad valnötsram. H. 78 cm. I sakristian.

Järnbeslagen kista, daterad 1786. H. 61 cm. L. 90 cm. B. 61 cm. I sakristian.

Stol av furu, omålade; snidat krön med kunglig krona. Omkring 1700. I sakristian, där också ett enkelt gråmålat bord står.

I sakristian finns uppsatt en tavla med uppklistrade fotografier, porträtt av följande: Lektor m. m. doktor Pehr Säve f. 1765, d.

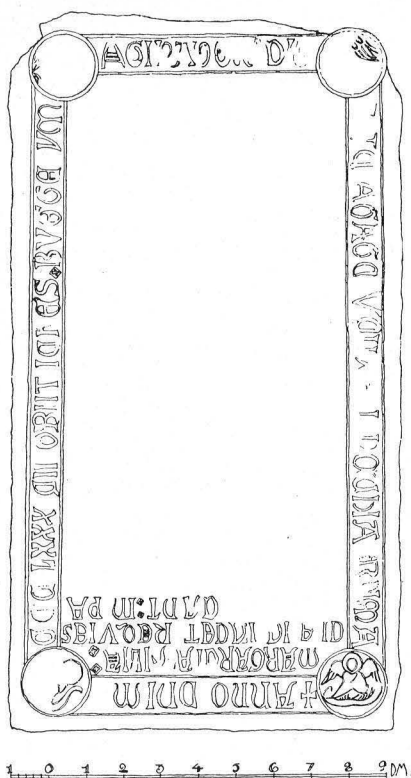

Fig. 676. Roma kyrka. Bildsnidaren
Johannes Bugges gravsten. 1387.
Grabstein des Bildschnitzers Johannes Bugge.
1387.

1837; kyrkoherden doktor Johan Adolf Säve, f. 1800, d. 1873; professorn doktor Carl Säve, f. 1812, d. 1876; handlanden konsul Gustaf Vilhelm Säve, f. 1803; intendenten Pehr Arvid Säve, f. 1811; Lovisa Fr. Säve, f. 1801; överst står: »MINNESBLAD OM SÄVE-SLÄGTEN I ROMA, MED TACKSAMHET EGNADT ÄLSKADE PASTORATSBOAR (1876)»; nedtill litteraturhänvisningar angående Säve-släkten. Snidad valnötsram. 55 × 37 cm.

Svartmålad likbår från omkring 1800, står på långhusets vind.

I spiran hänger en klocka som är gjuten 1914 av K. G. Berg-holtz & Co. H. 90 cm. Den klocka som nedtogs 1914 saknade inskrifter. Enligt uppgifter med fotografi i A. T. A.: H. 90 cm. Diam. 74 cm.

I St. H. M. förvaras ett »stängsel» av bly med Kristus på korset

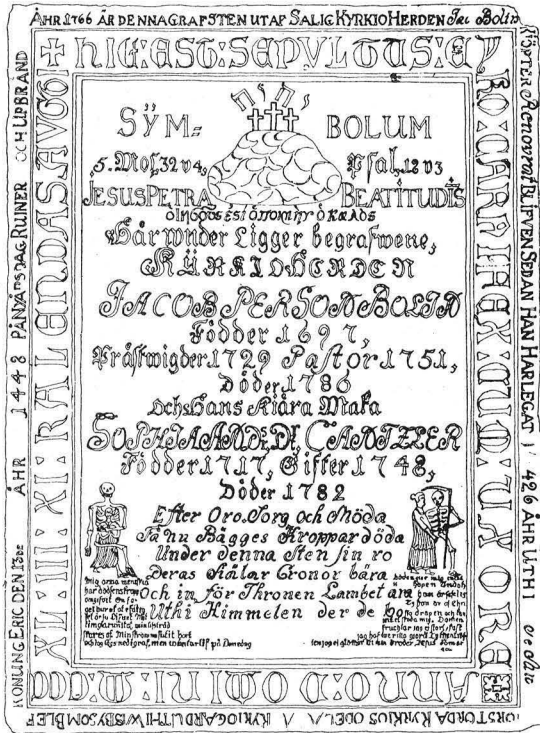

Fig. 677. Roma kyrka. Gravsten över Eyko slaktare, 1343.

Grabstein. 1343.

mellan Maria och Johannes, vilket hittats vid grävning å kyrkogården (Inv. n:r 9313).

På kyrkogården ligga: Dopfuntsfot, omnämnd ovan sid. 578, ett basbandsstycke, tresprångigt, ett kapital (fig. 660), skulpterat, med liggande, skäggig man och ett kapital för trenne kolonnetter (fig. 657) skulpterat med flerflikiga blad; samtliga dessa av kalksten. Dopfuntsfoten är från omkring 1150, de övriga skulpterade stenarna från omkring 1300—1350.

1682 fanns följande enligt »Inventarium uti Ruhma kyrekio» hos Spegel:

»Kalek och disck af silfwer väger 30 lood 1 qwintin
Kalek och disck af Teen at besökja siuk folek medh
Een Messehake af gröönt trijp

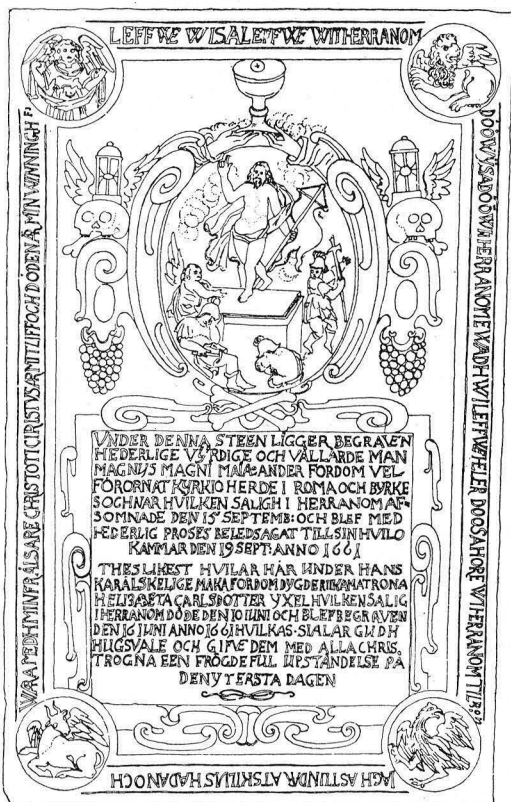

Fig. 678. Roma kyrka. Gravsten över kyrkoherden Majalander och hans hustru. 1661.
Grabstein eines Pfarrers. 1661.

- Een messesärk (een annan ny messesärk)
- Twå stykken stoore liustakar af messingh
- Ett rödt altarkläde medh hwijt damaskduck öfwerlagt
- Ett litet kläde medh guldspissar hänger framföre (är forslittet)
- Ett stykke bårkläde a 4 alnar långt
- Twå stykken altarböcker
- Een swensk psalmbook.
- Ett handlakan gammalt.
- Ett stykke gammalt brudhsäte
- — —
- Een beslagen kista till kyrckioness penningar

Ett gammalt mässingz-bäcken till doopstäden
Een ny teenflaska på itt kannerum

— — —».

Sammanfattning av Roma kyrkas konsthistoria.

- I. En liten absidkyrka, varav få rester iakttagits. Troligen 1100-talets mitt. Då tillkom en dopfunt, vars bas bevarats (fig. 670).
- II. Den nuvarande sakristian bygges i anslutning till absidkyrkans kor, dock lägre än nu (se fig. 679 A). Omkr. 1175.
- III. Nuvarande kor samt östligaste travén av långhuset, valv i koret och sidoskeppen (fig. 679 A). Omkr. 1240.
- IV. Långhuset fullbordas (fig. 679 B), torn planeras men utföres icke. Omkr. 1255. Dopfunt, 1200-talets mitt (fig. 669).
- V. Portal för det planerade tornet hugges åtminstone delvis, men utföres icke, 1300-talets början.
- VI. Genomgripande restaurering 1631. Altartavla och predikstol 1656. Mässingsljusstakar 1642. Epitafietavlor av 1654 och 1664 (fig. 667, 673, 674).
- VII. Ny predikstol 1737 (fig. 668). Bänkar med målning 1730-talet.
- VIII. Restaurering, ny inredning, värmeledning 1902.

Zusammenfassung.

- I. Im Ostgiebel des Chores sind einige krumm gehauene Werksteine, welch beweisen, dass eine kleinere Kirche mit absidalem Chore hier früher existierte. Diese Kirche war mit dem Rundbogenfries ausgestattet, welcher später an der Südseite des jetzigen Chores wieder verwandt wurde. Wahrscheinlich Mitte der 12. Jhds. Hierzu gehörte ein Taufstein vom Typus des Anonymus »Bestiarius».¹ (Fig. 670).
- II. Die noch befindliche Sacristei wurde zugebaut, deren Gewölbekonsole Ähnlichkeit zeigen mit denjenigen der nahen Klosterkirchenruine Roma. Die Sacristei muss also *nach* 1164 datiert werden, das Gründungsjahr des Klosters (Fig. 659). Wahrscheinlich um 1175.
- III. Das alte Chor wird mit Ausnahme der Sacristei abgebrochen, ein neues rektanguläres Chor wird gebaut und ein dreischiffiges Langhaus angefangen. Hierbei wurde wenigstens ein Teil des alten Langhaus beibehalten. (Fig. 654 a. a.). Alle Maueröffnungen rundbogig. Um 1240.
- IV. Das Langhaus wird zu Ende geführt, doch mit meistens spitzbogigen Maueröffnungen. Um 1255. Bei den kleinen Eingängen der Westseite wurden rundbogige Portaleinfassungen benutzt, die zweifellos vom alten

¹ Vgl. ROOSVAL. Steinmeister. S. 139, 140, 141 mit Abbildungen.

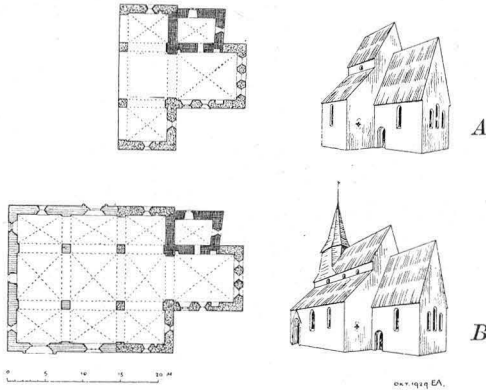

Fig. 679. Roma kyrka. Schematisk utveckling.
Jfr plan, fig. 642.

Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 642.

Langhause genommen wurden. Ein Turm wird geplant aber nicht ausgeführt. Der Turmbogen ist in der Westfassade teilweise sichtbar (Fig. 646). Neuer Taufstein (Fig. 669).

V. Werkstücke für ein grosses gotisches Turm-Portal liegen auf dem Kirchhof, sie scheinen doch erst im Anfang des 14. Jhds angefertigt (Fig. 660). Auch nicht diesmal wurde der Turmbau verwirklicht.

VI. Restaurierung 1631. Altaraufsatz und Kanzel 1656. Leuchter von Messing 1642. Grosse Epitaphien gemälde 1654 und 1664 (Fig. 667, 672—674).

VII. Neuer Kanzel 1737 (Fig. 668). Gestühl mit Malerei 1730:er Jahre.

VIII. Restaurierung. Neues Gestühl, Centralheizung 1902.

BJÖRKE KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN,
MELLERSTA TREDINGEN, BRO SETTING, DEDE TING,
VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET,
ANNEX TILL ROMA.

Tryckta källor: BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — N. LITHBERG, S. Katharinagillet i Björke, G. A. 1907, nr 115, 116. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57: 4, Fm. 57: 6. — A. T. A. ett 15-tal fot.; teckn. av väggsåp och gravstenar. — B. St.: 11 blad uppmätn.-ritn. och ritn. till inredn. omkr. 1900; 4 blad förslag till orgelfasad 1907—09 av IVAR TENGBOM och E. KJELLIN.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk. från 1724. — Prot. från 1797. — I kyrkan en beskrivning av kyrkoherden J. G. KLINGVALL i Roma över 1860 års restaurering med teckning av kyrkans sydfasad, inlagd i glasflaska och rälåda, i sakristian, daterad 6 okt. 1860.

Kyrkogården.

Den vid huvudvägarna söder- och västerifrån belägna kyrkan är omgiven av en i senare tid förstörd begravningsplats. Visserligen är denna välordnad, men frånvaron av gravvårdar av någon betydelse och fattigdomen på träd gör att området verkar ödsligt. Inhägnaden, en klippt häck, samt lönnar o. a. lövträd innanför denna, beteckna kyrkogårdens gränser. Tillträdet till kyrkogården sker från söder. Ännu på 1890-talet låg gräsmattan ända fram till kyrkans murar (fig. 687). Nu löper en sandgång runt byggnaden. Ingången till kyrkogården gick då över ett järngaller, nu stentrappa i den låga terrassmur av tuktad sten, som löper utmed landsvägen (fig. 681).

Kyrkobyggnaden.

Plan fig. 682. Sektioner fig. 683—685.

Kyrkan består av kor, långhus och sakristia jämte värmekammare norr om koret. Materialet, kalksten, är utvändigt spritputsat. Hörn och omfattningar kring dörr- och fönsteröppningar äro av finhuggen sten. Sockeln utgöres av skråkant med överliggande vulst på koret och skråkant på långhuset (fig. 689). På långhusets västmur saknas

Fig. 680. Björke kyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

sockel utom vid hörnen. Mellanpartiet på västmuren, som springer något utanför den övriga murytan, är byggt som början till ett planerat men aldrig uppfört torn; den igenmurade spetsbågiga tornbågen synes på de ställen, där putsen fallit bort (fig. 687). De tre yttertaken äro av enkupigt tegel. Takryttaren på långhuset, i väster, är helt brädbetäckt och tjärad. I Fornsalen finns en vindflöjel av järnplåt med årtalet 1624 (Fornsalen 2935). Takstolarnas konstruktion framgår av fig. 683—685. Valvschema fig. 686. Golven äro lagda med kalkstenshällar. Framme i koret ligga några medeltida gravstenar (s. 623 o. följ.).

Det äldsta partiet i kyrkan är det nuvarande korets västra travé, den östra är senare tillkommen (vidare i avdelningen Byggnads-historia). Korets portal är rundbågig, med trepassformad tympanonkontur, murhörn, kolonn och post (fig. 693). Kolonnerna, som stå på attiska baser med hörnblad och ha kapital med skulpterade

PORTALER

blad i låg relief (fig. 694, överst) bära en rundstav i båge, som nyhöggs 1910 (originalet förvaras i skollärarens trädgård). Nygjord, fernissad bräddörr med nya järnbeslag. Dörrens tättlister, vilkas övre parti är behandlat som tympanon och ornerat med en »fransk lilja» i låg relief, synas härstamma från den ursprungliga dörren. Invändigt triangelbåge; bomrännna.

Långhuset har två portaler, en på sydsidan och en på nordsidan. Sydportalen (fig. 695) är spetsbågig och har fyrpassformad tympanonkontur. Dörrar och vindfång med olikfärgat glas (från 1910). Låg triangelbåge invändigt. Nordportalen är rundbågig med nedtill rak tympanonflisa; (fig. 696). Invändigt triangelbåge. Portalen användes ej nu, och är på insidan förspikad med bräder. Den ursprungliga bomrännan är tilltäppt och överputsad.

FÖNSTER Samtliga fönster i kyrkan äro spetsbågiga, alla dock icke ursprungligen. Korets östfönster är tredelat av masverk; glaset är nytt, med målningar i imiterat »medeltida» maner (från 1910). Korets båda

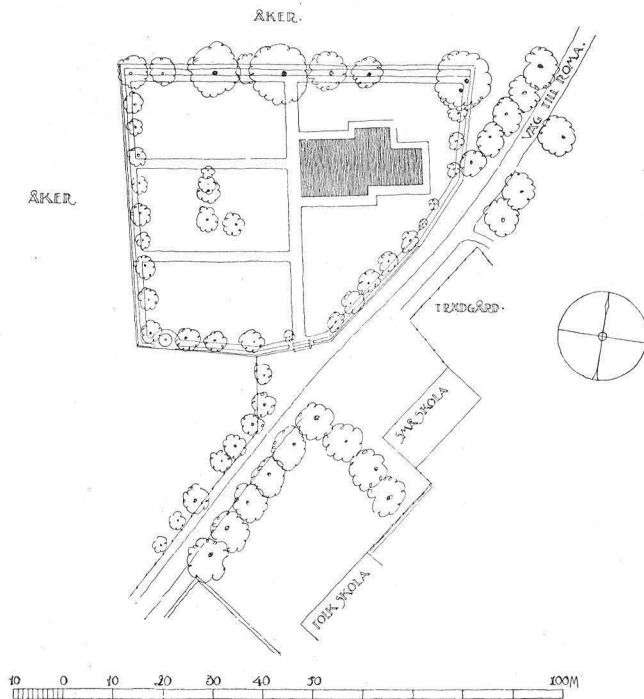

Fig. 681. Björke kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

sydfönster, långhusets syd- och nordfönster ha nyinsatt mångfärgat glas, även det från 1910.

I korets nordmur finns en nisch, som troligen inrymt en korbänk (fig. 685 *b*). I denna nisch är nu ingången till sakristian. Gördelbågen mellan de båda kryssvalven i koret är rundbågig, nymurad 1910. Valvens sköldlinjer äro spetsbågiga. Då långhuset har särskild östmur, som är byggd intill korets västmur, finnas tvenne triumfbågar. Den äldsta, som senare utvidgats, är den i korets västmur; den har endast båglister av huggen sten. Den yngsta triumfbågen har hel kantkonung av huggen sten; båda äro spetsbågiga. Mittkolonnen i långhuset och listliknande konsoler i väggarna uppbära spetsbågiga gördelbågar av huggen sten; kolonnens kapitäl är ornamentslöst; den attiska basen har hörnblad.

Invändigt äro väggarna vitputsade. På korets södra och långhusets norra mur finnas obetydliga rester av medeltida målning. I koret, grått i grått, ett ädelt tecknat manligt huvud med hakskägg och gloria i gotisk bågställning, troligen från senare hälften av 1200-talet (fig. 704). Här skymtar också ett konsekrationsskors samt bladornament i rött av ett yngre målningskikt.

I långhuset rester av minst två lager målningar. Underst en grått i grått målad bågställning lik den i koret men med annan form på krabborna och namnet ST IGD i otydliga majuskler, troligen = Sanctus Ægidius, vilket helgon alltså varit målat i bågställningen. Denna målning är troligen från senare hälften av 1200-talet. I ett övre skikt

INTERIÖR

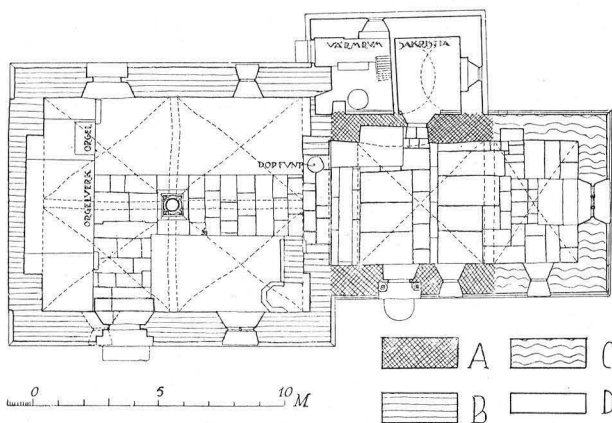
KALK-
MÅLNINGAR

Fig. 682. Björke kyrka. Plan. Jfr fig. 710.
Grundriss.

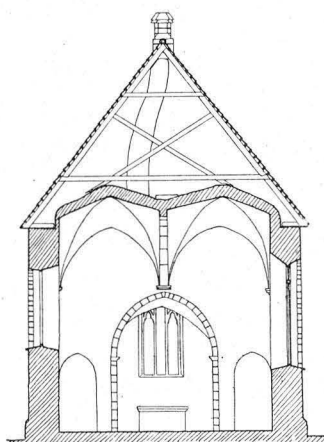
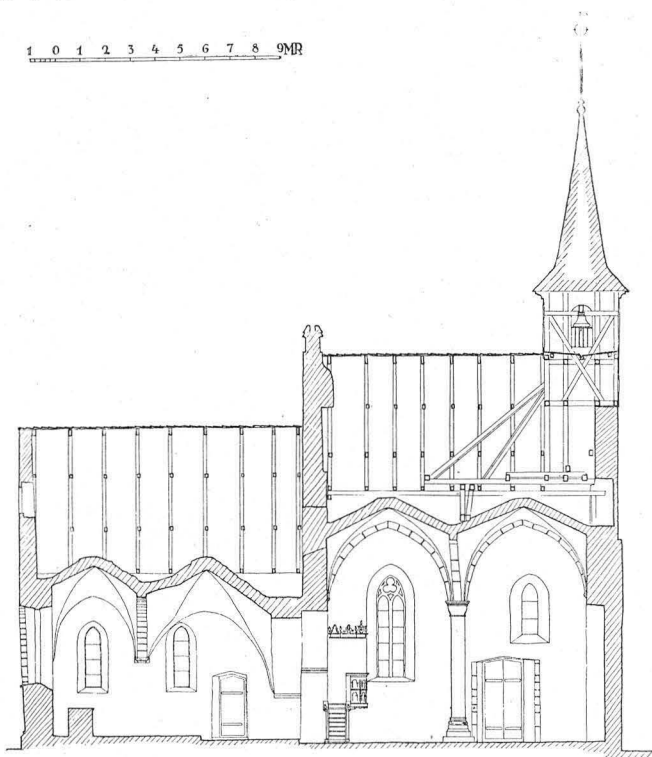

Fig. 683. Björke kyrka. Tvärsektion av långhuset mot öster.
Querschnitt durch das Langhaus gegen Osten.

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 MR

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 MR

Fig. 684. Björke kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

Fig. 686. Björke kyrka.
Valvschema.
Gewölbeschema.

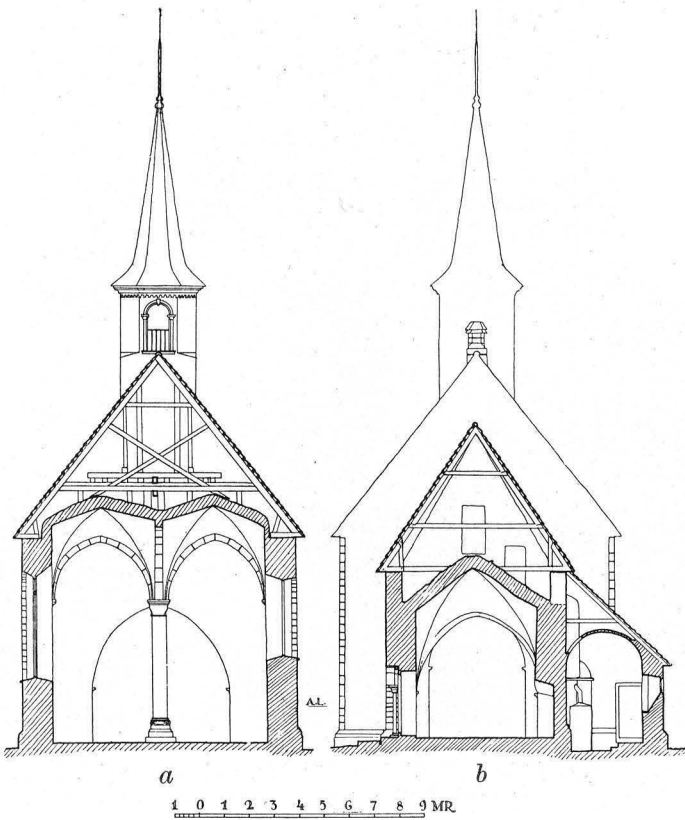
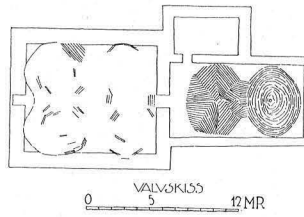

Fig. 685. Björke kyrka. Tvärsektioner mot väster. *a* genom långhuset,
b genom koret.
Querschnitte gegen Westen durch das Langhaus, *a*, und den Chor, *b*.

Fig. 687. Björke kyrka. Exteriör från sydväst. Omkr. 1890,
Aussenansicht von Südwesten, Um 1890.

finnas i rött målade stjärnor, röda rankor samt en otydlig kvinnofigur och bårder i grått; dessutom några grövre färgfläckar.

Centraluppvärmning finnes. I värmekammaren bredvid sakristian är uppgång till vindarna.

Byggnadshistoria.

Enligt muntlig uppgift av skolläraren Hugo Lindström i Björke blottades vid sista restaureringen, 1912, grundmurarna till en absid i korets västra del. Då golvet i långhuset på 1890-talet lades om, genomgrävdes hela botten utan att man fann spår av äldre långhus. Grävningen skedde emellertid tyvärr icke under sakkunnig ledning. Det kan dock anses säkert, att det funnits en kyrka före den nuvarande. Utom resten av den lilla absiden, som omnämns, torde från denna härstamma en på kyrkogården liggande huggen sten (fig. 694), troligen täcksten till en ljusöppning. Dekoreringen påminner något om fönsteromfattningar från 1100-tals-kyrkorna i Väte och Hogrän, inmurade i de nuvarande, gotiska kyrkornas fasader. Dessa 1100-talskyrkor tillskrivas mäster »Bysantios», verksam omkring 1130—65. Hit hör kanske också en bas till en engagerad kolonn som nu ligger i skollärarens trädgård, av herr Hugo Lindström tillvaratagen vid avvägen till Ovalds från den stora landsvägen, där den tjänstgjorde som gränssten. Kolonnbasen har kanske utgjort ena vederlagets bas i en triumfbåge men kan ju också ha tillhört en helt annan byggnad, t. ex. ett profanhus; den liknar en kolonnbas i Roma klosterkyrkas ruin, som sannolikt tillkommit efter 1164. Det av STRELOW¹ uppgivna årtalet 1182 kan därför passa som datum för Björke äldsta stenkyrka eller något parti därav.

Det nuvarande korets västra hälft är, som ovan redan påpekats, det äldsta bevarade partiet av korets murar. På en teckning av kyrkoherden Klingvall 1860 är fönstret närmast öster om koringången mindre än det andra i samma mur samt rundbågigt. Korportalens kapitäl äro förenklade efterbildningar av domkyrkans kapitäl från det genom 1225 års invigning avslutade skedet. Korets västra valv, som är ursprungligt, har samma teknik som de äldre valven i S. Nikolaus i Visby: något uppstigande hjässlinjer med stensikten i det närmaste parallella med dessa. Allt detta tyder på, att i Björke ett rektangulärt kor = det nuvarande korets västra del omkring 1230 uppbyggts som ersättning för det mindre och äldre absidkoret. Långhuset, vars valv

¹ Ang. tillförlitligheten av Strelows årtal se LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc.

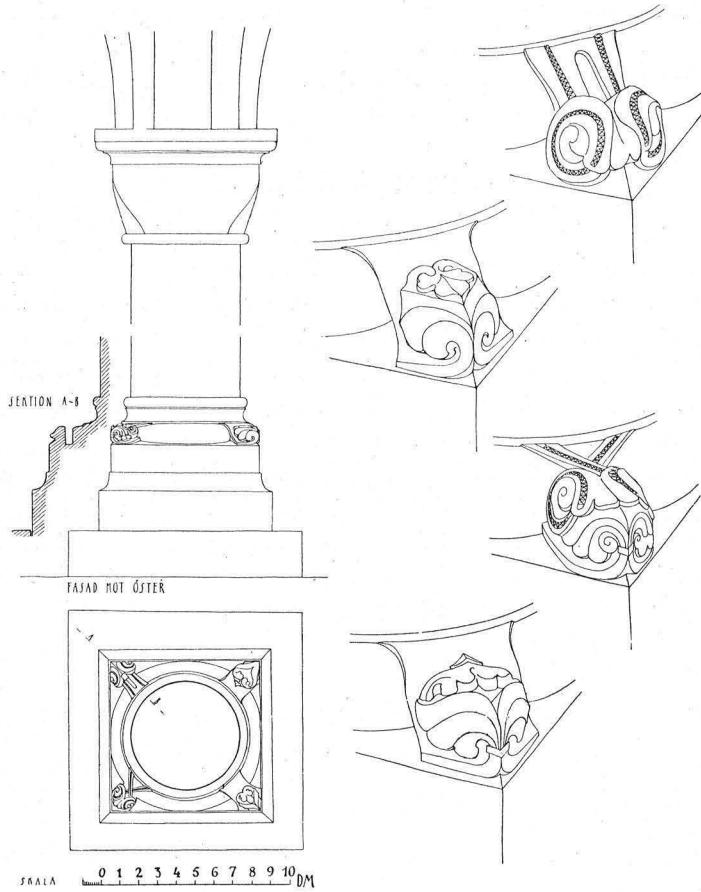

Fig. 688. Björke kyrka. Långhusets kolonn (med hörnblad).
Die Säule des Langhaus (mit Eckblätter).

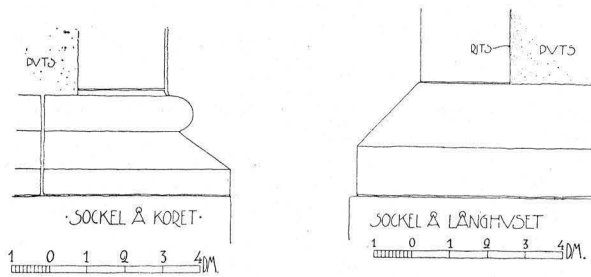

Fig. 689. Björke kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile des Chores, links, und des Langhauses, rechts.

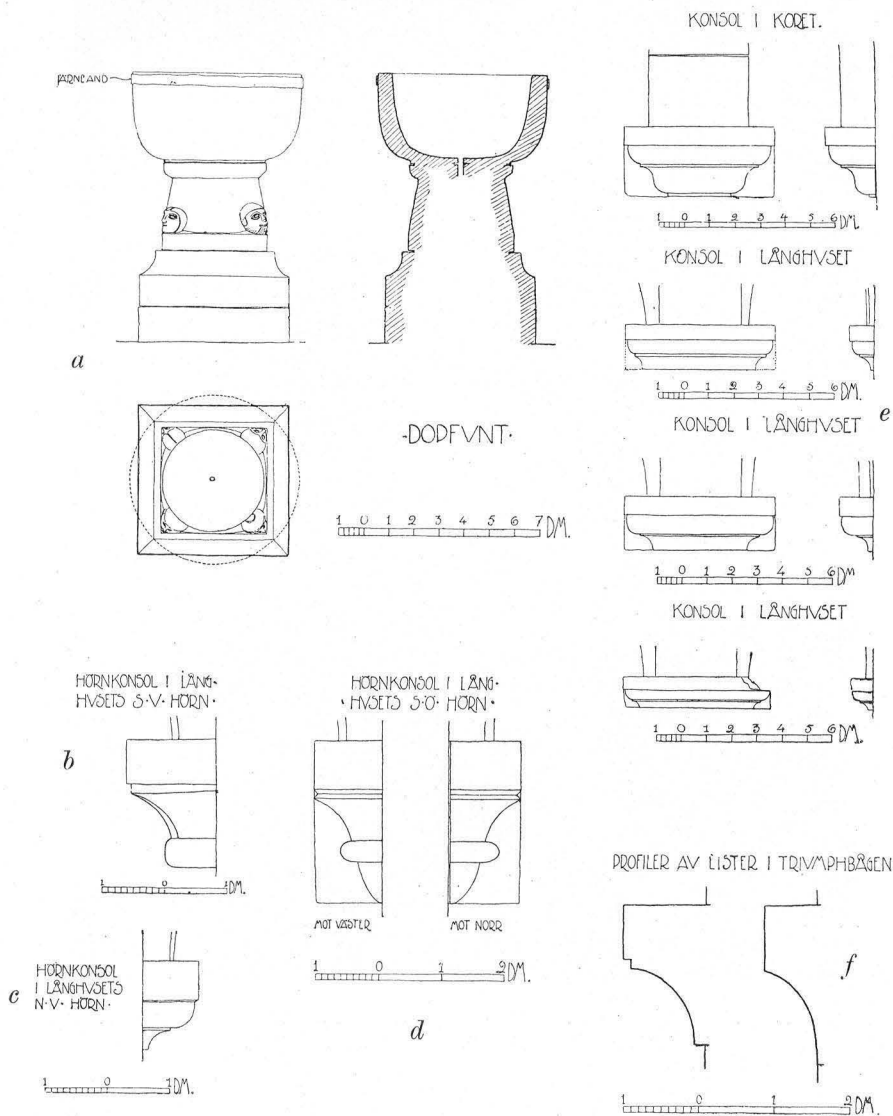

Fig. 690. Björke kyrka. *a* Dopfvnt 1200-talets mitt. *b*–*e* konsoler. *f* listprofiler.

a Taufstein von Kalkstein, Mitte des 13. Jhds. *b* Konsol in der Südwestecke des Langhauses. *c* Konsol in der Nordwestecke des Langhauses. *d* Konsol in Südostecke des Langhauses. *e* Konsol der Gurtbogen im Chore (die oberste Zeichnung) und im Langhause (die drei unteren). *f* Leistenprofile des Triumphbogens, links diejenige des älteren westlichen Bogens, rechts die in jüngerer Zeit erweiterten östlichen Bogens.

Fig. 691. Björke kyrka. Interiör mot väster. Nuvarande tillstånd.
Das Innere gegen Westen. Gegenwärtiger Zustand.

äro slagna i yngre teknik, byggdes senare. Årtalet 1260, som antecknats på 1620-talet i BILEFELDS Visby domkyrkas inventarium 1585, synes sannolikt som tidsbestämning för långhusbygget.

Portalen på långhusets sydsida påminner om Lafrans' stil.¹ I väster planerades ett torn, som dock aldrig uppfördes. Senare utvidgades koret åt öster med ytterligare en valvkvadrat; samtidigt (?) utvidga

¹ ROOSVAL, Kirchen, s. 207.

Fig. 692. Björke kyrka. Interiör mot väster före restaureringen 1910.
Das Innere gegen Westen vor der Restauration.

des även den gamla triumfbågen. Troligen skedde denna korombyggnad vid 1300-talets mitt.¹

1860 reparerades kyrkan, då också en del förändringar beträffande inventariernas uppställning vidtogos. Dåvarande kyrkoherden, J. G. Klingvall, har i en i sakristian förvarad skrivelse (inlagd i glasbehål-

¹ Enligt ROOSVAL, Triumfkrucifixen i Björke, föredrag i Konsthistoriska sällskapet 1929.

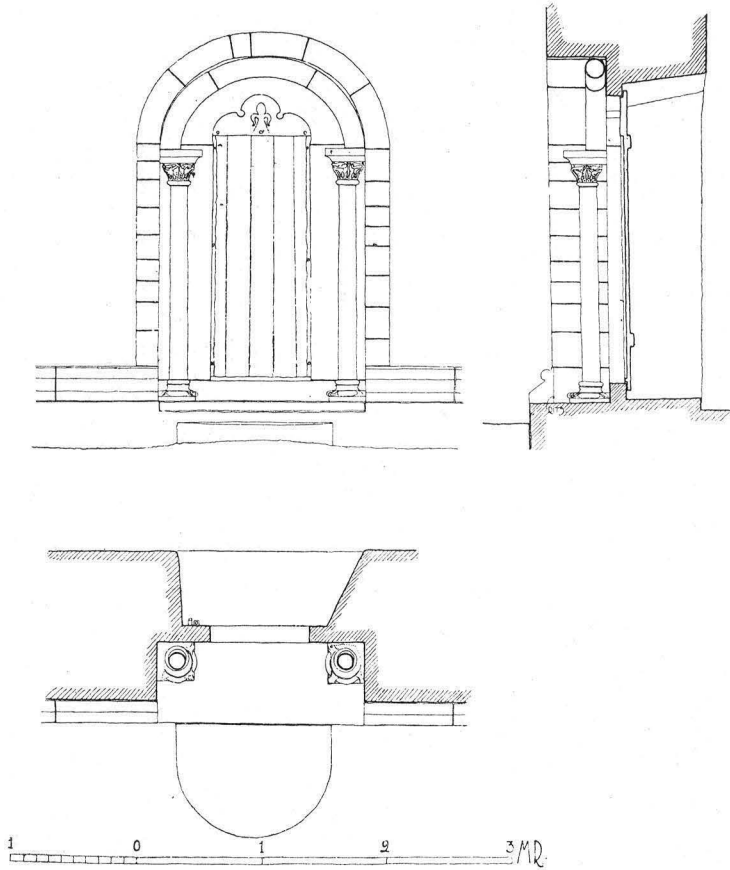

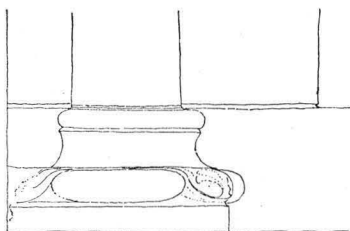
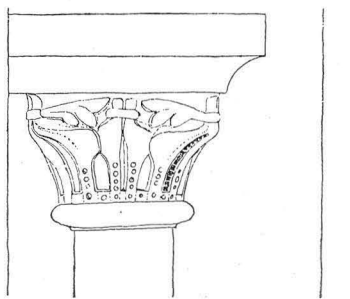
Fig. 693. Björke kyrka. Korportalen.
Das Chorportal.

lare i trälåda) redogjort för 1860 års arbeten: » — — — Vattentaken, nästan uppruttnade, gjordes tre alnar lägre från takåsen och täcktes med tegel. Som östra delen af choret är en sednare tids tillbyggnad, hvars murar tagit en betydlig sjunkning, hvarigenom hvalfvet och gafvelmuren fått stora remnor, så blefvo murerna med ett jernankare sammanskruvade. Chorvägerna uppfördes två och en half alen högre för att få en passande proportion mellan choret och skeppet. Kyrkan, som var ganska litet upplyst, emedan den endast hade fyra mindre fönster på södra sidan, och ett större på östra gafveln, fick fyra gånger större fönster på södra sidan, och dessutom tvänne sådana på den norra. I stället för sacristia var endast en

liten bänk i choret. Till predikstolen, som flyttades från det sydöstra hörnet, gjordes trappa från den nybyggda sacristian, och derifrån äfven inom en särskild apanelning en uppgång till kyrkans hvalf, till hvilka en brant trappa från lektaren och upp genom nordvestra hvalfvet, fordom ledde.» Golvet omlades och murar och valv vitlimmades (ang. förändringar av inventarierna se nedan). Kyrkan fick således sakristia 1860 och förstörde fönster, de rundbågiga fönster som synas på Klingvalls teckning.

Nästa större reparation utfördes 1910 (av byggmästaren Nils Pettersson). Då förändrades fönstren ånyo och fingo den gotiska form de nu ha jämte kantkonung och glasmålning. Portalerna restaurerades. Korportalens rundstavs-båge ersattes med ny; de tre fullt användbara bitar som bildat den gamla bågen ligga i skolans trädgård¹ (från rundstaven, c:a 15 cm i diam., utgår en c:a 17 cm bred kam, som varit insatt i muren mellan tympanonffisan och den yttre bågens stenar). Den troligtvis 1860 på insidan igenmurade nordportalen återställdes nästan i sitt ursprungliga skick. Sakristian ombyggdes och värmekammare inrymdes i västra hälften av densamma. Inredningen förändrades betydligt (vidare därom bland inventarierna). Förslag hade uppgjorts till fullständig dekore-

¹ Där har skolläraren H. Lindström ordnat ett litet lapidarium med tillvaratagna stenar av arkeologiskt eller naturhistoriskt intresse, vilket nu överlätit till Föreningen Gotlands Fornvänner.

DETALJ AV KOLONN

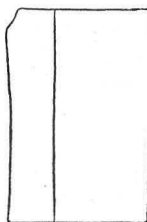
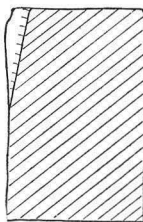
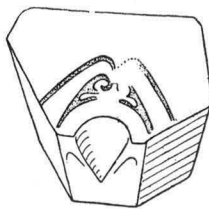
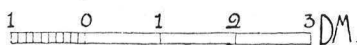

Fig. 694. Björke kyrka. Överst: kolonn i korportalen, fig. 693; nederst: slutsten till båge; jfr s. 601
Oben: Teil von Abb. 693; unten: Schlussstein einer Bogens.

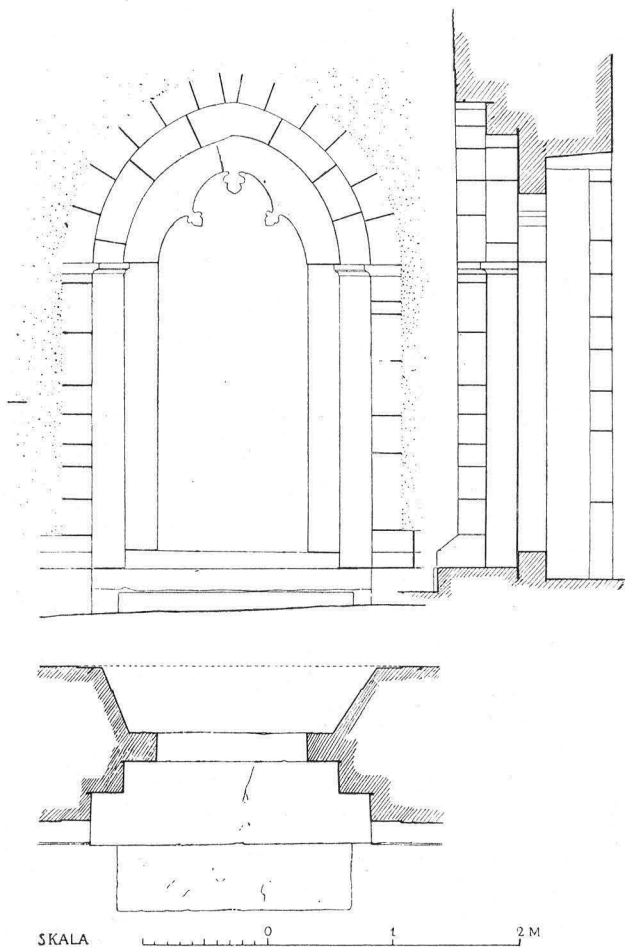

Fig. 695. Björke kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

ring av alla väggar och valv(!), men man inskränkte sig lyckligtvis till framtagning av några medeltida målningsfragment.

Inredning och lösa inventarier.

Altare av sten, ommurat i senare tid. I långhusets nord- och sydöstra hörn finnas spetsbågiga nischer i triumfbågsmuren (synliga på fig. 682), vilka visa, att här stått sidoaltaren.

Norr om (huvud)altaret är ett väggsåp i kormuren. Det är invändigt träbeklätt och har snidade dörrar och omfattning, av ek; grenverket i dörrarna är genombrutet. Dörrar och omfattning äro i

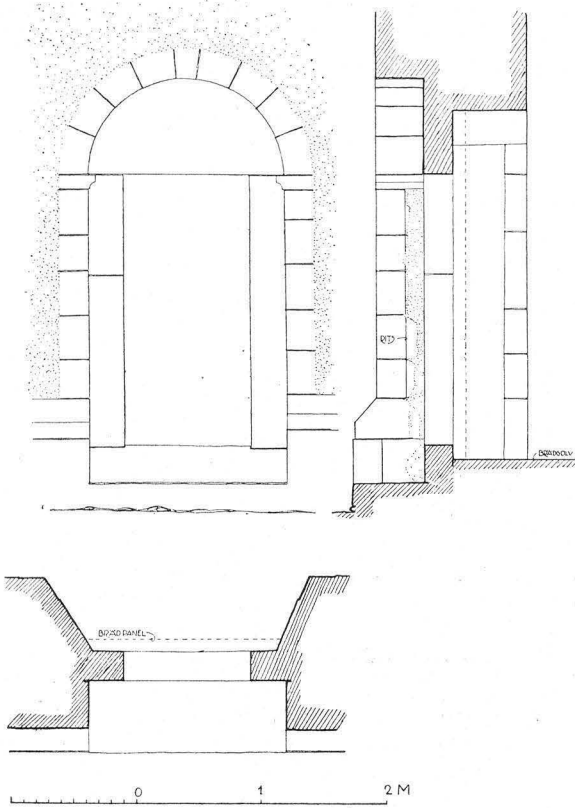

Fig. 696. Björke kyrka. Långhusets nordportal.
Nordportal des Langhauses.

träets färg, endast på omfattningens fialer finnas röda färgfyllningar. Största H. (utvändigt) 210 cm.

Altartavla (synlig på fig. 680) av trä; skulpterad och målad i gotiserande former; enkelt, hantverksmässigt arbete 1909—1913.

I kyrkan förvaras fyra i ek skurna manliga helgon (fig. 697, 698), vilka ALTARSKÅP troligen tillhört ett altarskåp. Alla figurerna ha gloria, tre av dem bära böcker, en bär en kalk, Johannes evangelisten. Samtliga figurer äro ommålade i nyare tid, tre i brunt, en i vitt. H. 36—38 cm. Omkring 1260—95.¹ Till samma skåp hörde antagligen en skulpterad fotplatta av ek till tornbyggnad(?), i hörnen prydd med hundhuvuden med klot i munnen.¹ — På 1600-talet anskaffades ny altaruppsats,

¹ ROOSVAL, Medeltida skulptur pl. XXIV, XLV, XLVI förklara dateringen. Av samma verkstad äro apostlabbilderna i Hejdeby, se ovan s. 377.

Fig. 697. Björke kyrka. Två apostlar, figurer från ett altarskåp, omkr. 1260—95.

Zwei Apostel, Skulpturen eines verschwundenen Retabels. Um 1260—95.

en altartavla av trä, snickeri och målning. I mittfältet nattvarden; figurerna med rödbrusiga ansikten, gröna, ljusblåa, gula och röda dräkter; målad inskrift: »STUDIOSA PASTORIS BOTHUIDI WIJCHMANNI. KIRCKEVER: JENS STENSTUFFVE OCH JACOB LIJCHMEDE. — (På en ruta i golvet) PEDER SCHM-EDGG-(?)». Vitmålade kolonner bära överstycket med globbärande Kristus; smutsgrön och röd dräkt; ljusblå glob, svart botten. Nedtill ett bibelspråk och »Anno 1665»

Fig. 698. Björke kyrka. Apostlar, jfr fig. 697.

Apostelfiguren, vgl. Fig. 697.

i gula bokstäver och siffror på svart botten. Färger på ramen: Svart, brunt grått, gult, rött och guld. Målningen är av Johannes Bartsch.¹ Tavlan, som nu finns i Fornssalen (A. 2931), är troligen renoverad av Johan Hernell i samband med annan målning i kyrkan av honom 1746—1752; sistnämnda år målade Hernell en »gardin» kring altaret samt en samma år anskaffad skriftestol (nu borta). Enligt HILFELING

¹ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 18, 31; bild pl. 6.

Fig. 699. Björke kyrka. Triumphkruzifix. Omkr. 1200.
Triumphkruzifix. Um 1200.

fanns ovanför östfönstret Adolf Fredriks chiffer och valspråk, »SALUS PUBLICA SALUS MEA», samt »Anno 1752» målat.¹ 1860 slopades 1665 års altartavla och på altaret ställdes ett kors med lamm på bok vid

¹ HILFELING, Fm. 57:6, s. 192.

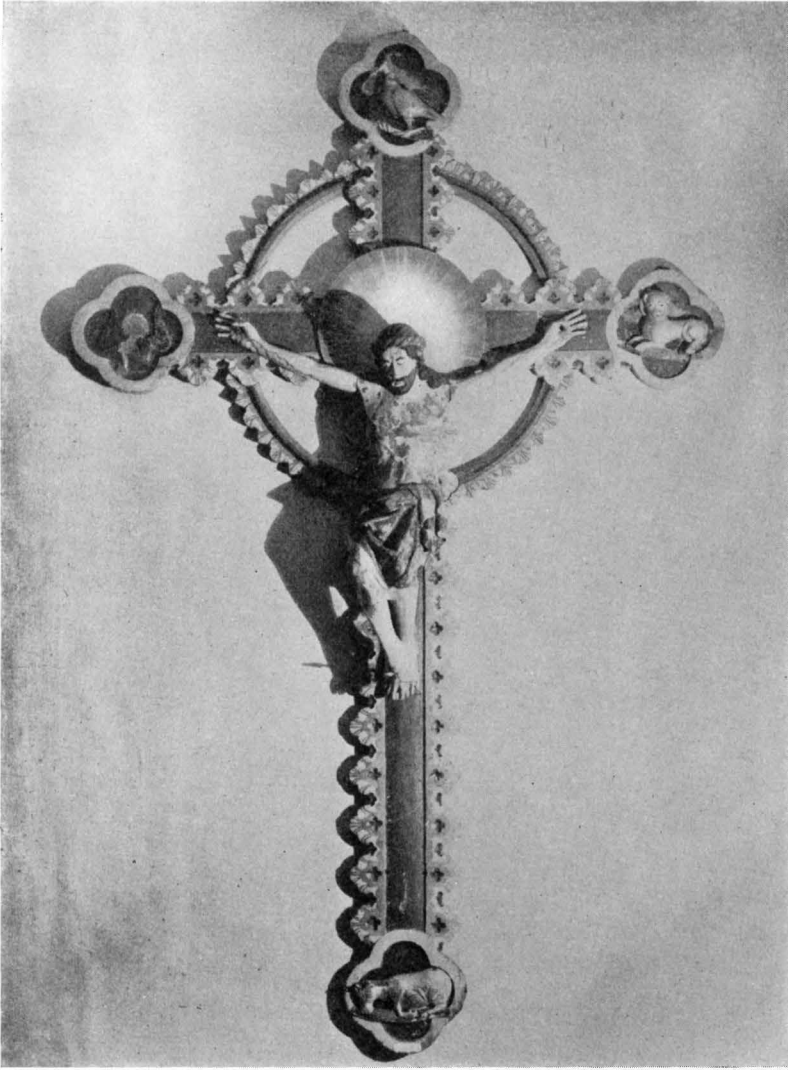

Fig. 700. Björke kyrka. Triumphkruzifix, 1300 talets mitt. Nu i Gotlands Fornsal, Visby.

Triumphkruzifix, Mitte des 14. Jhds. Im Museum Gotlands Fornsal, Visby.

foten; denna konslösa uppsats undanflyttades 1910 och ersattes med nuvarande, också skäligen enkla altarprydnad.

Altarring av ek i gotiserande stil. 1910.

Triumphkruzifix (fig. 699), vanställt genom övermålning i vår tid,

TRIUMF-
KRUCIFIX

Fig. 701. Björke kyrka. Fattigbössa, ursprungl. pedestal till triumfkru-
 fixet fig. 699. Gotlands Fornsal, Visby.

Armenbüchse, ursprünglich Pedestal des Triumphkruzifixes Fig. 699. Um 1182. Jetzt im
 Museum Gotlands Fornsal, Visby.

Fig. 702. Björke kyrka. Madonna med barnet. Omkr. 1270. Gotlands Fornsal, Visby.

Madonna mit dem Kinde, um 1270. Jetzt im Museum Gotlands Fornsal, Visby.

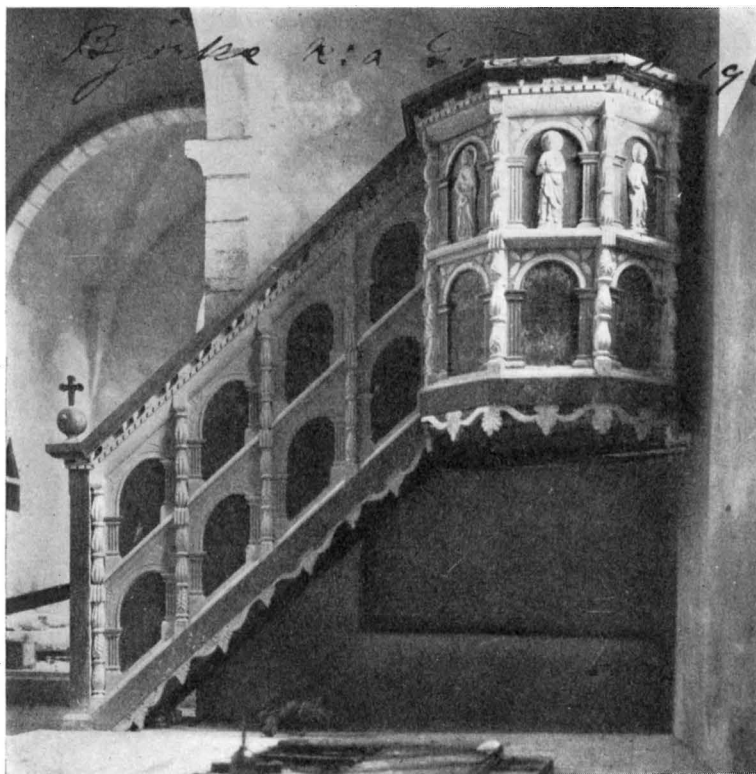

Fig. 703. Björke kyrka. Predikstol, 1594, kompletterad 1745.
Kanzel. 1594. 1745 ergänzt.

med försilvrat ländkläde, bronsgrön krans, rödbrunt kors med grönt, rött och guld. Korsets H. 123 cm, figurens H. 89 cm. Hänger på korets norra vägg, ovan ingången till sakristian. Omkring 1200, möjligen gjort för den förmodade invigningen av 1182. Hit torde ursprungligen hört en piedestal i form av en drake, vilken senare tid gjort tjänst som fattigbössä (se nedan under denna rubrik), nu i Gotlands Fornsal.¹ Korsändarna äro avsågade.

Triumfkrucifix (fig. 700). Kristus har gulvit kropp, brunt skägg och hår, slutna ögon, grön krans, ländkläde i silver med guldbårder; korset grönt med vitkantade röda palmetter, ringen har lika blad; förgyllda evangelistsymboler på korsändarna. H. 333 cm, B. 214 cm, 1300-talets mitt. Krucifixet har troligen tillkommit i samband med korets utvidgning, och det är tack vare detta, som en datering av

¹ AF UGGLAS, Träskulptur, s. 308, 314. ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 27, 28.

korsets ombyggnad har vunnits.¹ 1761 gjordes en »krans» till krucifixet (huvudet ?), vilket flyttades till »kyrkomuren»; det hade antagligen stått i triumfbågen till detta år (RÄK.). Nu i Fornsalen (2932).

Vänsterarm med genomborrad hand, skulpterad i björk (?), rest av medeltida processionskrucifix eller av mittfiguren i det försvunna altarskåpet. Spår av laxröd färg på kredering. L. (utom tappen) 19,5 cm.

Maria med barnet, ek (fig. 702), barnets huvud och båda underarmar borta; Maria håller i vänstra handen ett äpple, på vilket barnets vänstra hand ligger; i högra handen har Maria antagligen hållit en spira (som nu är borta). Spår av blå färg på Marias underklädnad och av guld på överklädnaden; bänken har varit grön med röd rygg. H. 98 cm. Omkr. 1270. Fransk skola.² Fornsalen (2933).

MADONNA

Piedestal till helgonbild (?), en på kyrkogården stående bas av kalksten i oregelbundet, stympat konisk form, har troligen utgjort piedestal för en på ett sidoaltare uppställd helgonbild. H. 47 cm.

Predikstol (fig. 703) i långhusets sydöstra hörn, korgen har två rader arkader med figurmålning, nutida liksom predikstolens hela målning i övrigt: Gulbrunt och mörkbrunt och som detaljfärger silver-, brons- och andra metallfärger, mycket oskönt. På den mot muren vända sidan är värdefull gammal målning väl bibehållen. På korgen en grekisk bibelinskrift. På taket, som krönes med fem knoppar och fem kartuscher (av Hernell), en med Fredrik I:s chiffer: »THENNE HIMMEL HAFVER ÄHRLIGE DANNEMAN TOMAS PÄDERSON, OPPENBY, KYRKIO-WÄR(D) OCH HANS K. HUSTRU MARGARETHA HANS D. I TRÄD-WÄRCKET MEDH EGEN OMKOSTNAD GIÖRA LÅ(TIT) SAMPT ÄHRLIGH DANNEMAN OLUFF JACOBSON OMUNS(?) OCH HANS K. HUSTRU ANNA MELCHIOBS D. I MÅLN. BEKOSTAT». Korgens viktigare delar äro sannolikt från 1594, vilket årtal enligt HILFELING³ fanns inskuret i predikstolen; årtalet passar till fält och kolonnetter.⁴ Trappan med nu borttagen dörr (tillverkad av snickaren J. Enbjenne i Barlingbo) samt ljudtaket äro från 1745. Året därpå målade Hernell en »gardin» på väggen bakom predikstolen (RÄK.). 1860 flyttades densamma från sydöstra till nordöstra hörnet och sattes i direkt förbindelse med den det året byggda sakristian. 1910 återflyttades predikstolen till sin ursprungliga plats.

PREDIKSTOL

¹ AF UGGLAS, Träskulptur, s. 509, 510. Medeltida skulptur, s. 104.

² AF UGGLAS, Träskulptur, s. 516, 517, 555. Medeltida skulptur, pl. XLV, 2, s. 62, 63; där tillskriven den anonyme »Hamra-mästaren».

³ HILFELING, Fm. 57:6, s. 192.

⁴ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 10.

Timglas på predikstolen; stället, med fyra glas, av mässing med pressade ornament och fåglar, stativet av järn i form av tulpan. H. (total) 52 cm. 1700-talet.

BÄNKAR

Korbänk fem fyllningar i skärmen med målade figurer: Kristus (på dörren), Matteus, Markus, Lukas och Johannes. Figurerna i röda, gula, blåa och gröna dräkter mot mörkbrun (terra) bakgrund. Bågställningen, flätor, tandlist och äggstav äro röd- och vitmålade. 1600-talet. Fornsalen (2934). En gossebänk anskaffades 1738, två dylika 1764 (RÄK.); nu borta.

Den nuvarande bänkinredningen är sedan 1895; gotiserande former, ek och furu, fernissat (synlig å fig. 691). — Förutvarande bänkrum voro slutna (fig. 692), troligtvis byggda 1741. De målades 1746—1748 av Hernell (RÄK.). 1741 byggdes ock en läktare (av J. Enbjenne i Barlingbo) i långhusets västra del, som målades samtidigt med bänkarna av Hernell, »utanpå och undertill». På läktaren stod en orgel med fasad i empir. 1910 borttogs läktaren och nytt orgelverk anskaffades: Blindpiporna äro infattade i brunmålade fasad med guldbronssirater. Icke till fördel för kyrkans utseende. Jämför de båda avbildningarna 691 och 692!

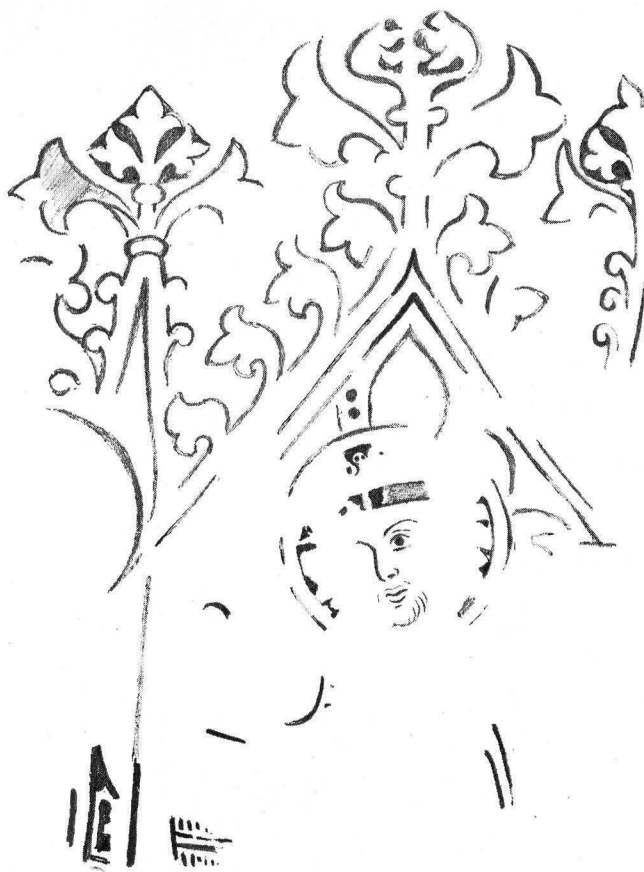
Nummertavlan har hopplistram, terrakottafärgad. Omkring 1700. H. 104 cm.

Överstykke till äldre nummertavla skulpterat arbete, av J. Hernell. Furu, gula bokstäver och siffror på svart botten, skulpturerna i silver och guld. Daterat 1745. H. 48 cm.

DOPFUNT

Dopfunten (fig. 690 a) av kalksten, fyra mänskliga hornhuvuden på en i övrigt slät rund hals, slät skål. Uttömningshål. H. 92 cm. Står nu i triumfbågen, norra sidan; före 1910 stod funten i sydöstra korhörnet. Omkr. 1230. Under funten två bashällar, den undre trol. ny, den övre profilerad med hålkäl, medeltida. Funtens sockelsten, som ligger som trampsten framför korportalen är 123 cm bred, vilket alldeles stämmer med bredden på kolonnens bas i långhuset, mot vars västra sida funten väl en gång stått uppställd. Det är anmärkningsvärt, att både denna sockel och nyssnämnda bashäll sakna uttömningshål. Därav synes framgå att funten ursprungligen gjort tjänst *med* uttömningskål (vilket var bruk i äldre medeltid). Då nya långhuset byggdes (troligen 1260) flyttades funten till detta och ställdes på nytt podium. Då hade tydligen det för yngre medeltid karakteristiska skicket *utan* uttömningshål blivit modernt (jfr Roosval, Steinmeister s. 203).

Dopskål, mässing, H. 8,5 cm, Diam. 28 cm. 1600-talets senare hälft.

Delin.: Hjalmar Strååt 1929

Fig. 704. Björke kyrka. Målningsrester i koret (se s. 597).

Reste von Wandmalerei im Chore.

Nattvardskalk av silver, delvis förgylld, med fot och skaft åtta- NATTVARDS-
sidiga och skålen i det närmaste cylindrisk. Stämplar: Tre kronor KÄRL
— AML (= A. M. Lundström) — W (= Visby) — S 3 (= 1824).
H. 24 cm. Paten till d:o, av silver, delvis förgylld. Diam. 15,5 cm.

Vinkanna av tenn, bukig med djupt neddragen snås, grepe.
Stämplar (på bottens översida): Fyra ekblad. H. 28 cm. 1700-
talets mitt.

Vinkanna av tenn, cylindrisk med djupt neddragen snås, grepe,
lamm med korsfana liggande på locket. Stämplar: F. Santesson —
PRIMA TENN nedanför ryttare inom sköld — S. Erik (= Stockholm

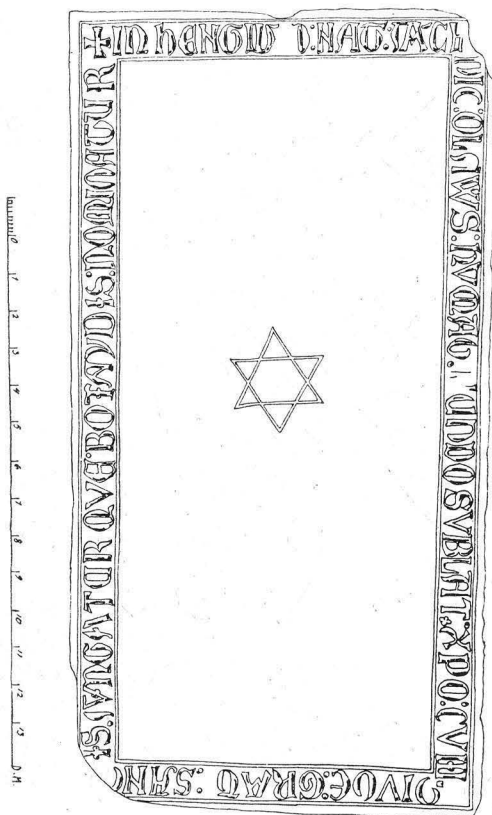

Fig. 705. Björke kyrka. Gravsten över Olov och Botaydis. 1200-talet.

Grabstein, 13. Jhd.

— STOCKHOLM — H 6 (= 1886). På sidan uppstucket bok, kors och kalk, palmkvistar och »Björke kyrka 1886». H. 34,5 cm.

Vinkärl av tenn, åttasidig med skruvlock. På locket stämplarna: M (träd) L (= M. Leffler) — W med krona (= Visby) — P (= 1773). På kärlets liv är uppstucket: »BIÖRKE --- IBL 1786». H. 21 cm.

Läderfodral, möjligen för en pyxis (dosa för oblatens förvarande), sexsidigt, pyramidformat lock, medeltida. H. 8,5 cm.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Luminarium, kalksten med urholkningar för olja, medeltida belysningsredskap. I skolhusträdgårdens lapidarium.

Ljuskronor (692, 711) av mässing, tvenne 6-pipiga, den ena kopia efter den andra. H. 52 cm. Upphängda i långhuset (i gördelbågarna).

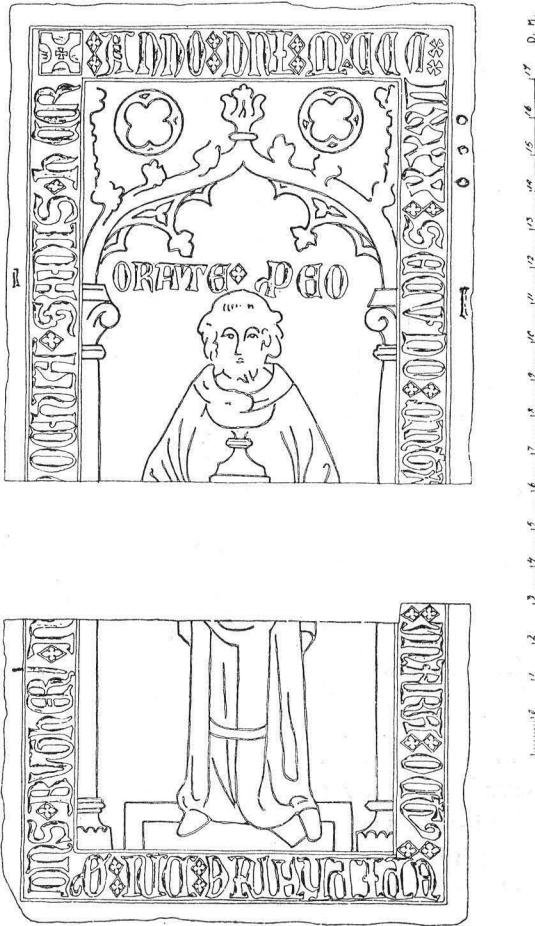

Fig. 706. Björke kyrka. Gravsten över kyrkoherden Buterus. 1382.
Grabstein eines Pfarrers. 1382.

Den i norra bågen (den lättaste) är kyrkans gamla (1500-talet), den i södra bågen en kopia. De sex C-formade siraterna upptill runt stammen äro nytillsatta på båda kronorna; ursprungligen fanns intet motsvarande på den gamla kronan, ej ens spår för dylika.

En ljuskrona, 8 + 8 pipor, mässing. På kulan uppstucken inskrift: SKÄNKT AV HUSB. OCH KYRKOVÄRDEN GÖRAN GÖRANSSON OCH DESS HUSTRU 1870» — »NORGÅRDA». H. 110 cm. I långhuset.

En ljuskrona i koret, 8+8 pipor. Nygjord, snarlikt den i långhuset. H. 85 cm.

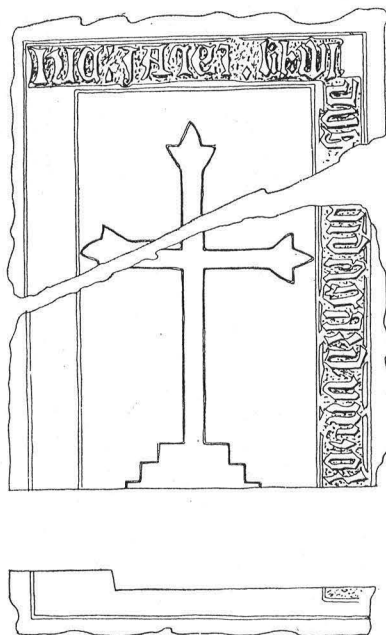

Fig. 707. Björke kyrka. Gravsten över Likmidus. Omkr. 1400.
Grabstein. Um 1400.

Åtta 3-armade (3-pipiga) lampetter, av mässing; S-formade armar med djurhuvuden. H. 30 cm. Nygjorda efter 1500-talsmönster (förminskade kopior av väggarmar i domkyrkan, Visby). Uppsatta på väggarna i långhuset.

Ett par ljusstakar av mässing, enpipiga, rund kupad fot med drivna och punsade ornament, rankor etc., vriden ståndare. H. 27 cm. 1600-talet.

Ett par ljusstakar av mässing, fempipiga, nygjorda efter 1700-talsmönster. H. 44 cm.

Ett par enpipiga ljusstakar av mässing; svarvprofilerad ståndare på platt, rund fot. H. 12 cm. 1800-talet.

Ett par enpipiga ljusstakar av mässing, svarvprofilerad ståndare på rund, kupad fot. Stämplor: SR — rikskrona (Ängelholm?) — N 49. H. 11,5 cm. 1800-talet.

Ett par enpipiga ljusstakar av mässing, enkel, obetydlig form. H. 28 cm. 1800-talets slut.

TEXTILIER Predikstolsklädet är av lilafärgad sammet med kors och kvist samt fransar av guld. 1910.

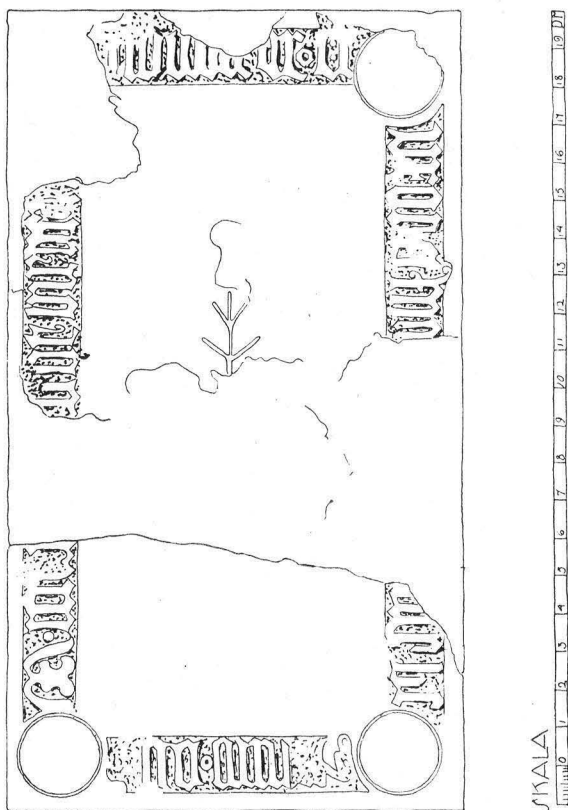

Fig. 708. Björke kyrka. Gravsten över Ing(rid)
och hennes man. 1440.
Grabstein. 1440.

Antependium av röd sammet med broderat Guds lamm och kors, silke och guld. Röd sammet på altarringen. 1910.

Gravsten med spår av runor och majuskler. Sönder; upprest mot kyrkans västra mur.

Gravsten med inskrift i majuskler efter kanterna, hexagram mitt GRAVSTENAR på (ej pentagram, som Lindström¹ uppger; (fig. 705): »IN HENGWID NATUS IACET HIC OLAWS HUMATUS MUNDO SUBLATUS CHRISTO CUM CONJUGE GRATUS SANCTIS JUNGATUR QUE BOTAYDIS NOMINATUR. »Född i Hengvid ligger här Olov jordad med sin maka, som kallas Botaydis, bortförd från världen, behaglig för Kristus, med helgonen må han förenas».¹ 1200-talet. I koret.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 56; jfr s. 47.

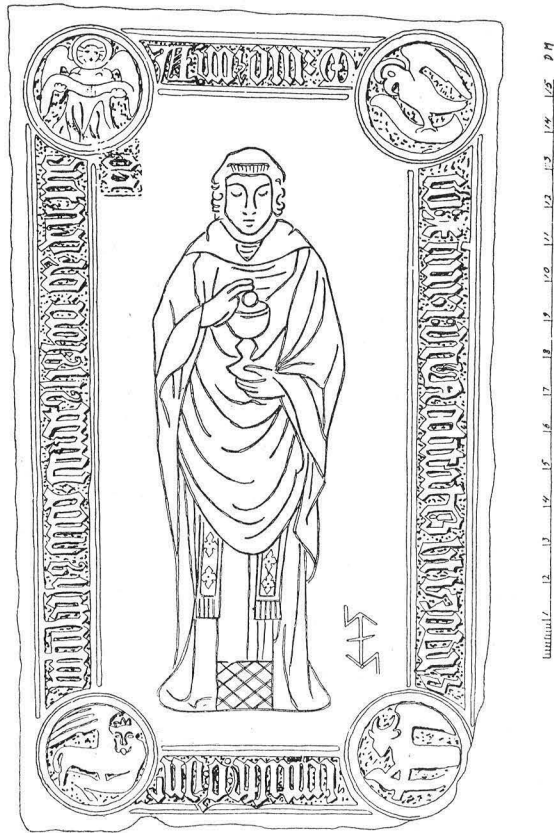

Fig. 709. Björke kyrka. Gravsten över kyrkoherden Botulf. 1444.
Grabstein eines Pfarrers. 1444.

Gravsten med inskrift i majuskler efter kanterna, mitt på stenen präst hållande kalk med båda händerna, stående i gotisk bågställning (fig. 706): »ANNO DOMINI M CCC LXXX SECUNDO QUINTA FERIA INFRA OCTAVA EPIPHANIE DOMINI OBIIT DOMINUS BUTHERUS NATUS IN PAROCHIA SANDIS HIC CURATUS ORATE PRO EO», »Herrens år 1382 den 17 januari dog herr Buterus, född i Sanda socken, här kyrkoherde. Bedjen för honom».¹ I koret, delvis dold av altarringen.

Gravsten med inskrift i majuskler och minuskler efter en lång- och en kortsida, kors på trappstegsfot mitt på (fig. 707): »HIC JACET likmidus lundagardum orate pro eo», »Här vilar Likmidus från Lunda gård, bedjen för honom».² I koret, delvis dold av altarringen. Omkring 1400.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 56; jfr s. 47.

² Anf. arb., s. 57; jfr s. 59.

Gravsten i två delar med otydlig inskrift efter kanterna i minuskler, rundlar i hörnen, mitt på bomärke (fig. 708): »anno domini meccccxl — — — ant virgi — — — misicor — — — x uxor ei ing — — — ir», »Herrens år 1440 — — — [dag] — — — barmhärtighet — — — och hans hustru Ing(rid?)».¹ Vid västra kyrkomuren, ute.

Gravsten med inskrift i minuskler efter kanterna, evangelistsymboler i rundlar i hörnen, mitt på stenen präst hållande kalk med vänstra handen, högra handen är lyftad till välsignelse, vid prästens fötter ett bomärke (fig. 709): »anno domini m cd xliiii in die natiuitatis beati johannis baptiste obiit dominus botulphus quondam curatus hujus loci orate deum pro eo», »Herrens år 1444 på den helige Johannes döparens födelsedag dog herr Botulf fordom, kyrkoherde på detta ställe, bedjen Gud för honom».¹ I koret.

Porträtt av Karl XIV Johan, gravyr, »F. Gérard pinxt — C. Forssell sculpt.»; svart listram.

Fattigstock av furu (fig. 701), i form av drake, huvudet avsågat (borta), vid halsen ett liggande djur med utsträckt tunga och bandliknande svans. Två runda hål på vardera sidan, fyra på baksidan. Gammal rödmålning. H. 105 cm. Fornsalen (Dep. C. 166). Ursprungligen gjord som stödpelare för triumfkrucifixet, 1182 (?; jfr byggnadsdateringen s. 601).²

I sakristian finns ett bord och två stolar, gulbrunmålade, nutida. En kyrktagningspall, svarvade björkben, stoppad och överklädd med gulvit sammet, varpå är broderat med svarta pärlor »AGH». Omkring 1800.

Klocka upphängd i takryttaren, omgjuten 1844 av F. Seipel och J. G. Liljendahl i Stockholm. H. 60 cm.

I St. H. M. förvaras en del fynd gjorda vid omläggning av kyrkans golv (Inv. 11417, 10950): Pilgrimsmärke av bly, skällan till en rund bronsknapp (?), 23 Visby-brakteater, 1 brakteat av fastlandstyp, med kors, fragment av glasmålningar, 95 + 9 silver- och kopparmynt från olika tider, fragment av silver- och bronsbeslag etc.

»Inventarium uti Börke kyrekio», 1682, finns hos Spegel:

»Een kalk och disck af teen

Två stykken småå messings liustackar

Een messehake

Een messesärk forsliten

¹ LINDSTRÖM, II, s. 57.

² ROOSVAL, Medeltida skulptur s. 27, AF UGGLAS, Träskulptur, s. 487, not. 5.

Två stykken altarböcker
 Ett handlakan
 Ett altarkläde
 Een liten rundh koppar kittel at förvara penningar utj
 — — — — —
 Een teenflaska på ett stooprüm
 Ett messings bäcken brukas til doopet
 Een altarduck
 — — — — — ».

Sammanfattning av Björke kyrkas konsthistoria.

I. Absidkyrka, varav murrester påträffats, troligen från 1100-talet, kanske från 1182 (helt eller delvis). Triumfkruifix med drakpedestal (fig. 699, 701).

II. Som ersättning för det äldre absidkoret bygges ett nytt rektangulärt kor = västra delen av det nu befintliga (fig. 710 A). Samband med Visby domkyrkas korportal av 1225 och de äldre valven i S. Nikolaus i Visby, tillkomsttid alltså omkr. 1230. Dopfunt (fig. 690).

III. Det nuvarande långhuset bygges, troligen 1260 (fig. 710 B). Portalen visar samband med mästare Lafrans' stil. Västtorn planerat men icke utfört. Figurmålning i koret och långhuset (fig. 704). En madonnastaty (fig. 702) i en av de för sidoaltaren utsparade nischerna. I samma period ett altarskåp av vilket rester återstå (fig. 697, 698).

IV. Koret utvidgas vid mitten av 1300-talet åt öster (fig. 710 C) och i samband härmed breddas korets triumfbåge, i vilken ett nytt triumfkruifix inpassas (fig. 700).

V. Predikstol (fig. 703) 1594, himlen dock senare (1745).

VI. Altaruppsats 1665. Korbänk vid samma tid, med figurmålning. 1746—48 målar Johan Hernell bänkar och en 1741 uppförd läktare.

VII. Sakristia uppmuras på vanlig plats, nya fönster. 1860.

VIII. Bänkar i nygotisk stil 1895. Sakristian ersättes av nybyggnad jämte värmekammare (fig. 710 D). Ny orgel 1910. Glasmålningar i gotikimitation.

Zusammenfassung.

I. Kirche mit apsidialem Chore, wovon unbedeutende Reste wahrgenommen werden sind. Vielleicht aus dem Jahre 1182 (nach STRELOW). Triumphkruzifix, wahrscheinlich gleichzeitig mit drachenförmigem Pedestal. (Fig. 699, 701).

II. Statt des obengenannten nunmehr abgerissenen kleinen Chores wurde ein grösserer, viereckigen Grundrisses, aufgeführt = der westliche Travée des

jetzigen Chorabteils (Fig. 710 A). Das Gewölbe ist im selbigen Technik gemauert wie die älteren Gewölbe von S. Nikolaus in Wisby, das Portal (Fig. 693) ist, in sehr vereinfachter Form, mit dem sog. Brautportal der Wisbyer S. Marienkirche verwandt. Diese Bauperiode von Björke kann somit ca 1230 datiert werden. Taufstein (Fig. 690).

III. Die älteste Kirche wurde vollständig abgerissen, ein neues Langhaus aufgeführt (Fig. 710 B). Das Portal (Fig. 695) erinnert an die Art des Meisters Lafrans. Zu den frühgotischen Formen passt das Jahreszahl 1260, welches im Inventar der Wisbyer Domkirche von 1585 während der ersten Hälfte des 17. Jhds eingetragen wurde. Ein West-Turm wurde geplant, aber nicht ausgeführt. Figürliche Wandmalerei (Fig. 704). Eine Madonnenstatue vom Anonymus »Hamramästaren« (»Meister von Hamra«) wird für eine der beiden Seiten-Altarnischen zu beiden Seiten des Triumphbogens angefertigt (Fig. 702). Zu derselben Periode gehörte ein Retabulum, wovon einige Figuren u. a. beibehalten sind (Fig. 697, 698).

IV. Das Chor wird nach Osten zu mit einem Travée verlängert (Fig. 702, dritte Reihe von oben). Gleichzeitig wird der Triumphbogen des Chores breiter gemacht. Ein hier hereinpassendes Kruzifixus (Fig. 700), kann in die Mitte des 14. Jhds gesetzt werden, wodurch ein wahrscheinliches Datum für die Chorvergrößerung gefunden wird.

V. Kanzel (Fig. 703) 1594, die Schalldecke jedoch später (1745). Leuchterkrone (Fig. 711) 16. Jht.

VI. Altaraufsatz 1665. Gestühl im Chore mit einfacher figürlicher Malerei 17. Jhd. (jetzt in Fornsalen, Visby).

VII. Steinerne Sakristei wird am üblichen Platze aufgeführt (Fig. 710 D), neue Fenster 1860.

VIII. Gestühl in neugotischem Stil 1895. Neuer Orgel mit Fassade in ähnlicher Art u. a. Gotikimitationen 1910.

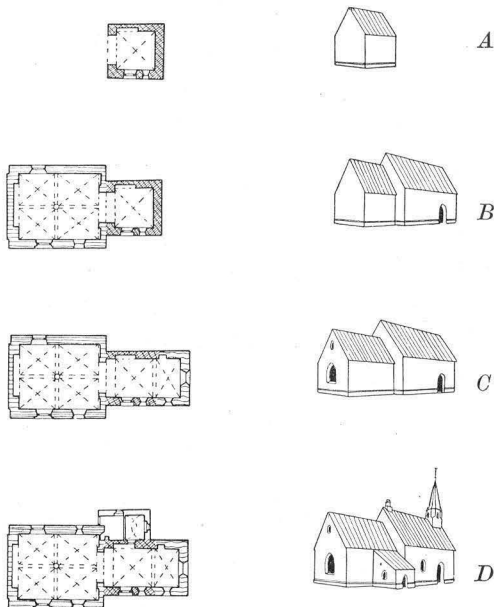

Fig. 710. Björke kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 682.

Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 682.

S. Katarina gilles hus.

Vid Bössarve i Björke ligger en medeltida byggnad, uppförd av kalksten och spritputsad, som ursprungligen byggts för S. Katarina gille, men nu användes som vagnslider och sädesmagasin. Byggnaden har rektangulär grundplan och två våningar samt vindsvåning under plåttak. I nedersta våningen finnas tvenne rum, det i norr välvvt med krysstunnvalv med rundbågiga sköldlinjer, av kalkstensflis i parallellskift; till detta rum leder en rundbågig ingångsöppning i öster. I andra våningen finnas tvenne vägnischer i norra delen av det rektangulära rummet, som upptar hela denna våning. Kommunikationen till denna våning, som nu sker medelst en invändig trätrappa i husets södra hälft, har ursprungligen försiggått med tillhjälp av en antagligen upphissbar trätrappa, vilken på östra sidan av huset, utvändigt, lett upp till en rundbågig öppning. Ingen av de gluggar som nu finnas i våningarna eller inkörporten i sydväst äro ursprungliga. En teckning av HILFELING,¹ utförd 1799, visar, att på östsidan ursprungligen funnits tvenne rundbågiga ingångsöppningar i nedersta våningen och tvenne dylika i våningen ovanför.

S. Katarina gille instiftades på uppmaning av kyrkoherde Botulf 1443 av priorn i Roma kloster Johannes Schonese, vilken själv berättar om detta i en på latin skriven strof.² Gilles statuter äro bevarade; de äro troligtvis författade av prior Johannes.² Gillesbygget igångsattes förmodligen omedelbart, d. v. s. av de bevarade partierna att döma (de i husets norra hälft) har ett boningshus från 1200-talet omändrats. Enligt en uppgift³ revs södra hälften av huset 1853 på grund av en tvist mellan de båda bönder, som gemensamt ägde byggnaden.

I trakten finnas fragment av baser och kapital etc., som måhända tillhört gilleshuset.

Zusammenfassung.

Im Kirchspiel Björke liegt ein mittelalterliches Gebäude, ursprünglich als Haus der S. Katarinagilde gebaut. Das Haus hat einen rektangulären Grundriss und enthält zwei Stockwerke. Im Erdgeschoss zwei Zimmer, das nördliche mit Kreuzgewölbe. Die Gilde wurde 1443 gestiftet, wahrscheinlich hat man aber einen Profanbau des XIII. Jhds zum Gildeshaus verändert. Jetzt wieder als Profanbau verwendet.

¹ HILFELING, Fm. 57: 6, s. 191—192.

² Avtryckt i O. V. Wennerstens edition av Spegels Rudera gothlandica, s. 184—186.

³ N. LITBERG, S. Katharinagillet i Björke, Gotl. alleh. 1907, nr 115, 116.

REGISTER TILL GOTLAND, BAND I.

Bro setting.

Siffran med * betecknar avbildning.

Ortsregister.

	sid.		sid.
Aakirkeby kyrka, Bornholm, dop-		Ikonskulptur	302
funt	39	Kalkmålningar	248
Akebäcks kyrka	537—552	Ljudgluggar	567
Anga kyrka, arkitektur	370	Medeltida kalkmålning	440
Ardre, bildstenar	462	Sockel	303
Atlingbo kyrka	155	Väggmålning	519
Botgöringscell	193		
Runsten	462	Fardhems kyrka	155
		Torn	65
Barlingbo kyrka	467—508	Fole kyrka	286—321
Barlingbo prästgård	468	Interiör	411
Björke kyrka	594—627	Torn	440
Altaruppsats	576	Väggmålningar i sakristian 334, 519	
Björke, S. Katarinas gilles hus ...	628	Follingbo kyrka	511—536
Bro kyrka	237—285	Fönster	336 f.
Biskopsbänk	210		
Botgöringscell	63, 193, 405, 409	Gammalgarns kyrka, portalskulptur	75
Klocka	353, 505	Ganthems kyrka, kalkmålningar ...	405
Läktare	210	Garde kyrka, takstolar	337
Reliefer	22	Gjerdrum, kyrka, Norge, dopfat ...	116
Socklar	303, 567	Gothems kyrka, korbänk	32
Spänne	219	Stolar	455
Torn	441	Guldrupe kyrka, torn	65
Bunge, prästgård fr. medeltiden ...	132		
Burs kyrka, torn	65	Hablingbo kyrka, portal	571
Byzans, konstinflytelse från	483	Halla kyrka, takmålning	519
Bäls kyrka, kor	65	Hejde kyrka, torn	23, 65
Bössarve i Björke	628	Hejdeby kyrka	361—382
		Altaruppsats	524
Dalhems kyrka, glasmålning..	481, 483	Dopfuntslock	274
		Sakramentskåp	423
Ekeby kyrka	430—466	Hejnum kyrka, hakstenar	251
Bestämmelser om församlings-		Runinskrift	251, 256
sång	490	Sockel	251
Om kollektinsam-		Torn	251, 441
ling	500	Hogräns kyrka, fönster	601
Interiör	475	Hölökyrka, Södm., Gust. Ad.-porträtt	121
Endre kyrka	383—429	Hörsne kyrka, absid	23
Dopfuntslock	78, 86	Dopfuntslock	78, 86

	Sid.		Sid.
Långhus.....	75	Roma kloster, arkitektur	520, 573
Torn	56 f., 65	Kolonnbas	601
Källunge kyrka, exteriör	571	Konsol	567
Sigillstamp	504	Portal.....	369, 433
Tornuppgång.....	409	Roma, prästgård	555
Kristianstads kyrka, bänkar	33	Roma sockenkyrka	553—593
Kulstede	21, 22	Rone kyrka, tornportal	571
Lerbro, se Lärbro.		Sjonhem kyrka, piscina.....	158
Linköpings domkyrka, pelare	303	Skara, domkyrka, kor.....	520
Lokrume kyrka	322—356	Skultuna bruk, ljuskrona	580
Klocka	282, 505	Slite.....	133
Korportal	23	Stenkyrka kyrka	1—52, 97
Predikstol	84	Bildsten	537
Lojsta kyrka, gravsten	47	Bänk dörr	158
Lummelunda kyrka ...	19, 65, 96—124	Interiör	411
Dopfont	168	Läktarfasad	162 f.
Gossebänk	32	Portal	58
Kyrkogårdsplank	54	Torn	64 f., 303
Predikstol	29	Stockholm, Statens Historiska Museum	
Sockenbudstyg	86	Gravsten	462
Torn	64	Stenlampa	464
Lunds domkyrka, dopbäcken	116	Stånga kyrka, bildsten	39, 462
Lye kyrka, korportal	110	Tingstäde, lämningar av tingshus..	132
Lärbro kyrka, konsoler	24	Tingstäde prästgård	126, 128
Tornportal	132	Tingstäde kyrka	36, 125—180
Marburg, Elisabethskirche, glas-		Interiör	411
målningar	483	Långhus.....	24
Martebo kyrka.....	20, 53—95, 97, 109	Torn	23
Ciborium	116	Tingstäde träsk, bulverk	132
Gravsten	43	Träkumla kyrka	23 f., 65
Portaler.....	104, 110	Vall kyrka, valv.....	23, 24
Portalskulptur	485	Absid	519
Timglastavla	112	Klocka	282, 353
Torn	98	Vallstena kyrka, exteriör	300
Norrlanda kyrka, portaler.....	110	Visby, arkivdepå.....	55
Medeltida kalkmålning	248, 405	Visby domkyrka	
Nyköping, Nicolaikyrkan, Lentulus-		Brudportal ...	23, 147, 303, 342, 355
bild	532	Inventarium 1585	302, 520,
Otrava kyrka, Västergötland, dop-		541, 604
font.....	538	Kapital	601, 626
Ovalds, Björke s:n, kolonnbas.....	601	Tornportal.....	414
		Tvärskeppsportalen, norra.....	519
		Valv	369
		Väggarmar.....	622

	sid.		sid.
Visby		St. Olof, kolonnbas.....	302
Gotlands Fornsal, deponerade föremål	5, 29, 41, 48, 49, 88, 93, 116, 117, 126, 158, 161, 166, 172, 173, 211, 222, 223, 234, 263, 266, 267, 269, 276, 319, 346, 349, 354, 372, 380, 414, 415, 421, 425, 464, 537, 595, 611, 616—618, 625.	Visborgs slottskyrka, predikstol	525
St. Görans ruin, Eykos gravsten	582	Vänge kyrka, dopfunt	39
St. Hans ruin, gravsten.....	531	Västergarns kyrka.....	23
Helgeandskyrkan, kor.....	23	Portal	24
St. Klemens, Botrefs gravsten ...	315	Västkinde kyrka.....	55, 185—236
Korsarm	135, 140	Altaruppsats	261
Portaler	155	Botgöringscell	63, 388
St. Lars, nordportal.....	140	Dopfat	458
Läroverk, altarbrun fr. Endre ka	421	Korportal	355
St. Nikolai ruin, nordportal	140	Ljusstakar	459
Valv	601, 626	Västkinde prästgård, portal	187
		Väte kyrka, fönster.....	601
		Öja kyrka, kor.....	23
		Långhus	303
		Örebro, Nikolaikyrka, pelare	303

Personregister.

Alamästaren, anonym bildsnidare... 414	Bergholtz, K. G. & Co., klockgjuteri 589
Alleksanderson, Aron	218
Bestarius, anonym stenmästare ... 578	
Alsckovius, Mattias, kyrkoherde ... 546	Bilefeld, David, kyrkoherde ... 93, 457
Anna Göransdotter, Johannès Lyngbys hustru, porträtt..... 232, *233	Birgitta, gravsten
Anna Jensdotter	*229, 231
Anna Melchiorsdotter	77
Anna Rasmusdotter, gravsten..... 380	Blåss, Jacob, målare
Anne Maria, Jens Högs dotter ... 584	372
Apengheter, Laurens Grave, klockgjutare	372
282	Bolin, Jacob, kyrkoherde..... 580, 582
Artelius, Martin	21
496	Botajr av Akebäck
Atlingis, gravsten..... *455, 462	21
	Botedis Helvigs, gravsten ... 316, *319
	Bothels, Thomas, präst, epitafium 90, 91, *92
	315
	Botref, gravsten
	63
	Bottel kyrkobyggare
	*500, 501
	Botulf Bardlings, gravsten... *500, 501
	Botulv, kyrkoherde
	179, 628
	Botulv, kyrkoherde, gravsten *174, 175, *624, 625
	89, *91
Bahr, Carl Anders, guldsmed	256, 284
533	Botvid, byggmästare
Bahr, Ella Chatarina, fröken	42 f., *44
110	Botvid, prästbyter, gravsten... 500, *501
Bahr, Johan, präst	117
582	Botvid Belsca, gravsten
Balle, Nils Pedersen, präst	*222, 228
118	Brita Knutsdotter
Barbara Maria Pehrsdotter	117
576	Brun, Erik.....
Barthold, Martin, kyrkoherde	233
576	
Bartsch, Johan, målare 304, 321, 576, 611	
Beck, Abraham, målare..... 519, 525 f	
Beckman, Johan A., klockgjutare.. 234	
Berg, Mart. B.....	
583, 588	

	sid.		sid.
Brygger, Georg, kyrkoherde.....	318	Fogdömästaren, anonym bildsnidare	267
Bugge, Johannes, bildsnidare, gravsten	582, *589	Forssa, Jacob, tornbyggare	18
Bungemästaren, till namnet okänd bildsnidare	266, 372, 415	Forssell, C., gravör 234, 280, 531, 588, 625	
Buterus, kyrkoherde, gravsten *621,	624	Fougdt, Peder Larsson, befallningsman, donation	534
Bysantios (Byzantios), anonym stenmästare	340, 601	Fries, S. P. L., donation	117
Börgesön, Nils	458	Fåhræus, Lars	276
Calcaarius	302, 310, 321	Gane, J., kyrkoherde	270
Catharina, Jöransdotter	458	Gaurings, Detlof, kyrkvård	461
Cattarina, Jacobsdotter	116	Gellerstedt, A., teckning	167
Christian, Jens Högs son	584	Gérard, F., målare 234, 280, 531, 588, 625	
Christopher, herr, donation	524	Gertrud Gelungs, gravsten... *226,	231
Dahlborg, Peter, donation	156 f.	Gervidus Lauks, gravsten... 351, *353	
Dedekind, Jacob, kyrkoherde	204	Gierlach, Jyrgen	117
Dee, Peder.....	513	Glad, Mauritius Christensen, superintendent	504
Dirichson, Dampe	161	Grönhagen, J. D., landshövding 576, 585	
Donner, G. M., grav	512	Grönhagen, Magdalena, friherrinna 585	
Dubbe, Anna, fru, grav	512, 531	Grönvall, Samuel Ch., klockgjutare 465	
Dubbe, J., assessor	531	Gustafsson, Gabriel, professor.....	4
Ebbe, Jens Högs son.....	584	Göransson, Göran, kyrkovård	621
Eberhardt, Maria, målarinna 532, *533		Halch, Margrete, Jens Högs hustru 584	
Egypticus, anonym kyrkobyggare 110, 571		Halvidus, gravsten	44, *45, 46
Ehingers, E. M., änkefru, donation 532		Halvidus Boteri, gravsten *220, 224 ff	
Elasticus, anonym byggmästare, 201, 236, 341, 355, 427, 442, 466		Hamborger, Andreas, målare 204, 207	
Elbfass, målare	121	Hamner, W., apotekare	422
Elfcrona, Gustaf Adolf, styckjunkare.....	120	Hamramästaren, anonym bildsnidare.....	617
Elfcrona, Jean, överste	120	Hanson, Dines, kyrkvård	157
Elisabet, Christoffersdotter	118	Hartwich, David, in Leipzig ... 84, 270	
Elisabet Larsdotter	583	Hawers, Peder	519
Enbjenne, Johan, snickare 490, 617, 618		Hedengrahn, Ambrosius, kopparstickare	48, 92, 121, 176, 234, 280, 379
Eriksson, Johan, präst	92	Hegelsarve, Jacob, kyrkovård	457
Eugenie, prinsessa, donation.....	532	Hegvald, stenmästare.....	417
Eyko slaktare, gravsten	582, *590	Helena Gane.....	491
Fabulator, anonym stenmästare 75, 372		Hendrik, Jens Högs son	584
Falckengren, Bernt, guldsmed 86, 168, 219, 275 ff., 528, 548		Henrik Lejonet.....	42
Feldterman, snickare.....	77, 79	Herlitz, Elias, pastor	216
Floberg, A, guldsmed.....	578	Herlitz, Joh., kyrkoherdar 306, 309, 349; gravstenar	304, 318, 319

	sid.		sid.
Hernell, Johan, konsthantverkare	274,	Leffler, M., kanngjutare	217, 218, 276 f,
308, 310, 321, 366, 371, 381, 417, 456,		350, 496, 549, 580, 620	
491, 524, 525, 527, 576—578, 611, 617,		Lekajr den vise.....	21, 22, 23, 25, 49
618, 626.		Licnatus	22, 23; gravsten 42, *43, 50
Hexarfwe, Anders, kyrkvärd	461	Lijchmede, Jacob, kyrkvärd.....	610
Hildebrand, Hans	42	Lijthberg, se Lithberg.	
Horner, Gerhard, klockgjutare.....	426	Likmidus, gravsten	*622, 624
Hornnafver, M., mässingsgjutare... 580		Liljendahl, J. G., klockgjutare	93, 380,
Hägg, Charlotta Ch.	88		625
Hög (Høeg) til Wang, Jens	584 f.	Liljeström, Maria Elisabeth Danq-	
		vardt	581
Ihre, Catharina	270	Lindbom, Johan, guldsmed ...	86, 117
Jacob, gravsten	42, *44	Lindenlöf, C., kyrkoherde.....	491
Jacobsson, Oluff	617	Lindlöf, Carol	461
Jacobson, Staffen, epitafium	583	Lindlöf, Severin, kyrkoherde	461
Johanne Jensdotter, gravsten	46	Lindström, Hugo, lärare	601, 607
Johannes från Vänge	462	Lithberg, Johan	529
Johannes, Petrus broder, gravsten	501 f.	Ljungby, Hans, se Lyngby, Johannes.	
Johannes Schonense, prior	628	Lodström, E., målare	205, 261, 270 f,
Johanson Lundbjers, Per	116		414 f
Judikær, Laurentius Nicolai, präst	49	Lund, Per Ersson, guldsmed	578
porträtt	48	Lundström, A. M., guldsmed	379, 578,
			619
Karen, Jens Högs dotter	584	Lutkeman, G. T., biskop	580
Klente, Glas, träsnidare	524, 527	Lutteman, J., kyrkoherde	350
Klingvall, J. G., kyrkoherde	601, 605,	Lutteman, Nils Johansson, kyrko-	
	607	herde, porträtt	48
Krafft, David von, målare	121	Lutteman, Nils, prost.....	157
Kullman, Joseph, gelbgjutare	549	Lyngby (Ljungby), Johannes N.,	
		kyrkoherde	217; porträtt *232
		Lyth, Gregorius, pastor.....	583
Laetus, M. C., se Glad, Maurilius		Magdalena, Thomas Bothelsons	
Christensen.		dotter	92
Lafrans Botvidarson, arkitekt	246, 256,	Magnus från Stava, gravsten	502, *503
284, 604, 626		Majalander, M. M., kyrkoherde	576
Lange, Carl H.....	524	epitafium 583, *586; gravsten	583, *591
Lange, Catharina.....	524	Majestatis, anonym stenmästare	163,
Lange, Lars, donation	548	216, 236, 347, 355, 457, 466	
Lange, Schilder, donation	548	Malmberg, målare... 211, 234, 271, 281	
Larson, Bengt	458	Mankell, O. A., ritning till orgel... 163	
Larsson Thomasse, Lars, grav.....	324	Marc, Niklas, befallningsman	270
Lauks, Hans	101	Marchuseus, Nic. Marc.....	270
Laurentius, kyrkoherde, gravsten	423,	Margareta Endregårds, gravsten	422,
	*427		*424
Laurentius, Butta, gravsten... 423, *427		Margareta Hansdotter, donation ...	617
Lauritzen, Dianis, byggmästare ...	104	Margareta, Johannes Bugges dotter	582

	Sid.		Sid.
Mette Nielsdotter, hustru	583	Raine, Margareta van, gravsten 423, *426	
Meyer, G., klockgjutare ...	49, 122, 533	Rajalin, S. M. von, landshövding	553, 556, 578
Mårten, snickare	208, 210	Rasmusson, Bendt	583
Möller, J. Gustaf, målare	81, 439, 446, 475, 491	Reuser, G. Th., kyrkoherde 18, 36, 38	
Neoiconicus, anonym byggmästare		»Ronensis», anonym byggmästare	303, 520, 534
och stenhuggare 246, 259, 284, 303,		Rostede, Olaus, kyrkovärd	457
321, 405, 427		Rothstein, E., ritningar till orgel	455, 490
Neumann, Christoffer, bruksägare	120, 122	Salin, Nils, målare	101, 110, 112
Neumanns, Margaretha, fröken ...	116	Sandberg, Eli	313
Nikolaus från Hedhusum, grav-		Santesson, S., tenngjutare	619
sten	*228, 231	Schildes, M., donation	548
Nikolaus från Hästnäs, gravsten	*224, 230, 231	Schonfeldt, Martin	217
Nils, målare	547	Segebaden, Carl Otto von, general-	
Nyman, Christopher	117	löjtnant, landshövding	580
Noby, Per	372	Seipel, Fr., klockgjutare... 93, 380, 625	
Norby, C. N., smed	435	Sighraf, stenmästare 39, 271, 274, 284	
Norby, Hans Hansson ...	375, 378, 380	Snovald, se Snyovaldus.	
Nordin, F., rektor	4, 173, 223	Snyovaldus (Snovald), gravsten 88, 89, *90	
Olaus, kyrkoherde i Follingbo, grav-		Stenstufve, Jens, kyrkvärd	610
sten	531	Stockman, Lena Maria, fru, epita-	
Olaus, kyrkoherde i Västkinde, grav-		fium	532, 535
sten	*230, 231	Storved, Peder	513
Olof Butta, kyrkoherde, gravsten	318, *319	Strelow, Simon Hanson	304
Olof från Ekeby, gravsten ...	463, *464	Stygge, Jens Högs son	584
Olofsson, Nils, kyrkovärd	350	Suderbys, Mäster, byggmästare ...	104
Olofsson, Pehr, kyrkovärdar	350, 446	Sundblad, Aug., prost	458
Olov och Botaydis, gravsten	*620, 623	Säve, Carl, professor	589
Olov Stenstuvu, gravsten	502, 503, *504	Säve, Gustaf Vilh., konsul ...	589
Orre, Sven, tullare, donation	534	Säve, Johan Adolf, kyrkoherde ...	589
Ostrifte, Gottfrid	275, 312	Säve, Lovisa	589
Ostrifte, Olof	275, 312	Säve, Pehr, lektor	588
Palm, Johan Niklas, guldsmed	458	Säve, Pehr Arvid, intendent... 488, 589	
Person, Detlov, kyrkovärd	446	Söderberg, M., guldsmed 119, 217, 276, 348, 458, 493	
Person, Per, kyrkovärd	157	Söderdahl, Olof, snickare	450, 466
Petrus från Fole, gravsten ...	316, *318	Thomson, Olof, kyrkovärd	446
Petrus Gelungs, gravsten ...	*225, 231	Tielström, Karl, konterfejare	583
Petrus, kyrkoherde, gravsten	501, *502	Tijbles, Erick	372
Pettersson, Johan, snickaremästare	549	Tingstädemästaren, anonym bild-	
Pettersson, Nils, byggmästare	76, 607	snidare	161, 487
Pettersson, Wilh., artist	399, 414	Torsman, Barbara Elisabet, donation	276
Päderon, Tomas, kyrkovärd	617		

	Sid.		Sid.
Trelborg, Jeremias Nielson, präst, epitafium.....	*47, 48	Wesbärg, Jöns Kaspersån.....	211
Ungeboteis, Oluf	513	Westphatz, Elisabet	83
Wallin, G., biskop... 127, 132, 133, 155		Westö, P. J., bruksägare	157
Vatlings, Hans, kyrkovård	304	Wickman, Carl Julius, pastor 157, 446	
Weller, Johan N., målare 28, 33, 36, 38, 77 ff., 156, 158, 162 f., 519, 525 f., 533.		Wijchmann, Botvid, pastor	610
Weller, Carl A., kyrkoherde... 48, 533		Wulf, Jöns, målare	248, 270, 274
Wennersten, O. V., arkivarie	422	Yxell, Elisabeth Larsdotter, M. M. Majalanders hustru.....	583
		Åbom, J. F., arkitekt.....	310

Sakregister.

Adam och Eva	26, 74	Antonius	*107, *108
Altarbrun	421, 428, 459, 466	Apa	505
Altardisk, se altarring.		Apostlar 37, 161, *267, 310, 372, 394, 396, *401, 404, 414, *610, *611	
Altare 27, 77, 84, 110, 156, 202, 259 f, 303 f, 342, 370, 413, 442 f, 485, 521, 542, 573, 608.		Ardrestenarna	462
Altarkors	612	Aron	*27
Altarring 28, 77, *78, 81, 111, *157, 158, 179, 205, 261, 304, 345, 371, 414, 446, 486 f, 524, 543, 575, 613.		Augustinus	526
Altarringsdyna	277, *280	Baldakinaltare.....	333, 342
Altarrum	371	S. Barbara.....	421
Altarskrank, se altarring.		Barnamorden i Betlehem 37, *38, *419	
Altarskåp, medeltida 205, *412, 414, 428, 542, *550, 551, 609		Barnvärja	121
Altarprydnad, se altaruppsats.		Basband	590
Altartavla, se altaruppsats.		Bashällar till dopfunt.....	618
Altaruppsats *27, 28, 50, 77, 94, 110, *111, 123, 151, 156, *157, 158, 161 f, 179, 203, *206, 236, *259, 261, 284, 304, *309, 321, *342, 344 f, 355, 371, *374, 381, 439, 445 f, *448, 466, 486, 488, 507, 521, 523 f, 542, 575, *579, 609, 613, 626.		Basilika, falsk ...	572
Amoriner	524	Bebådelsen 36, *37, 78, 216, 246, *495	
Andreas	404	Bebådelsen för herdarna 37, *38, 216, 347	
Ankarjärn	432	Bebådelseängel ... 104, 106, 492, *495	
Anna och Joakim.....	492, *495	Bekännelsepall 261, 371, 446, 447, 487, *492, 543, 575	
Anslagstavla	177	Bérain-ornament	414
Antependium	422, 459, 623	St. Bernhard.....	526
Se även Textilier.		Beslag	*166
		Biktstol	487
		Bildstenar 4, 5, 90, 172, 173, 222, 253, 277, 279, 287, 537	
		Birgitta.....	78, 94, 421
		Biskopsbild ... 372, 376, 483, 484, 505	
		Biskopsbänk 32, *78, 94, *112, 113, *258, 270	
		Bod	5, 287, 324, 430

	Sid.		Sid.
Bokpress	587, 588	Dopfundt, fotsten till.....	211, 548, *549
Bokstöd	354	Dopfuntsbas	567
Bomhåll	433	Dopfuntsfot	578, 590, *670
Bomärkesstickor	49	Dopfuntslock 86, 115, 274, 417, *418,	427
Bord *176, 319, 351, 425, 463, 504, 550,	625	Dopkapell 39, 167 f, *172, 179, 388,	415 f, *490
Botgöringscell 63, 193, 242 f, 247, 388,	389, *392, 405, 409 f, 427	Dopskål 116, 168, *274, 310, 417, 457,	492, 528, 548, 578, 618
Brakteater	625	S. Dorotea	116
Bruddörr	140, 174	Draskulptur	386, 391, 409
Brudstolar	455, 463, 465, 466	Draperimålning.....	366, 381, 439, 466
Budkavle	93	Dropplister	64
Bulverk	132	Duva	78, 85
Bänk, medeltida 375, *378, *380, 415,	*416, 451, 454, 488, *508	Dyna	379
Bänkar *28, 32 f, 50, 81, 94, 113, *114,	115, 123, 161 f, 179, 208 ff, 236, 270,	Dörrbeslag 12, 138, 140, 202, 244, 246,	293 ff, 414, 435, 443 f, 473
308 f, 345 f, 375, 381, 415, 428, 454,	466, 488, 490, 525 f, 543, 577, 592,		
618, 626.		Elisabet, se Marias och Elisabets	
Bänkmålning.....	461	möte.	
Centraluppvärmning 393, 411, 475, 563,	601	S. Elisabet.....	421
Charitas	526	Epitafium *47, 48, 90 f, *92, 532, 583,	*586, *587
Ciborium	*86, *87, 94	Etimasia.....	347
St. Cyrillus	526	Evangelister 36, 111, 161 f, 345, 524 f.	526, 576, 618
Dalhemsskola, sen	485	Evangelistsymboler 216, 347, 487, 492,	493, *494, *495, *497
Dalhemsskola, tidig	483, 485	Evighetskalender	84
Datumvisare	270	Fabeldjur	274
David	26, 519	Fasadskulpturer	405
Dekoration, målad yttre.....	64	Fattigbänkar	546
Dionysius	*74, 75	Fattigbössa, se Fattigstock.	
Djävul	161	Fattigklubba	320
Dopbäcken.....	85, 211, 378	Fattigstock 49, *93, 126, *134, 172, *173,	234, 319, 352, 424, 463, *614,
Dopfat *115, 116, 123, *215, 216, 457,	578, *584	616, 625	
Dopfundt *34 *f, 36, *37—*39, 50, 84,	*85, 86, 94, *102, 115, 123, 163—167,	Fides	526
*168—*171, 179, 211, *212—*214, 236,	*271—*273, 274, 284, 310, *313—*315,	Flöjel	15, *187, 243, 595
321, 340, 346, *347—*349, 355, 378,	*379, 381, 416, *417—*419, 427, *452	Forngravar	469
—*454, 457, 466, 492, *494 *f, 507,	528, *530, 534, *547, 551, 578, *582,	Fotstycke för pisciva	*158
*603, 618, 626.		Fribänkar	546
		Främlingsbänk	309
		Funt, se Dopfundt.	
		Fönster 6 f, 11—14, 56, 58, 61, 63, 75,	76, 100, 101, 107, 109, 123, 137 f,

	Sid.		Sid.
146 ff, 191, *199, 245, 289, 294 ff, 300, 303, 328 f, 335 f, 339, 362, 365, 369, 381, 388 f, 391 f, 398, 439, 472, 477, 479, 507, 513, 517 ff, 538 f, *544, *545, 556 ff, 570, 596 f, 607, 626.		»Helga kors»-kyrka.....	254
Fönsteromfattning	424	Helgon	483
Gallerier 14, *26, 135, 195, 329, 339, 355, 365		Heliga tre konungar 37, *39, 104, *106, *214, 216, 246, 346, 444	
Gammelnarns altarskåps krets, skulptörskola,	372	Herdarnas tillbedjan	532, *533
Gjutarmärke	494, 505	Hink	528
Gjutjärnsrosetter	432	Hissbom för dopfuntslock 166 f, *171, 179	
Glasmålning 75, 76, 393 f, 396, 398, *400, *401, *402, *403, 440, *441, 481, *482, *483, *484, 485, 507, 518, 519, 596, 626.		Hjälpkonstruktioner	14
Golv 8, 9, 57, 61, 98, 136, 189, 243, 292, 356, 362, 386, 411, 431, 472, 476, 556, 595, 601, 607.		Håvar 48, 93, 172, 277, 496, 531, 549, 581	
Gossebänk 32, 50, 79, *113, 123, 208, *211, *269, 270, 490, 618		Hästbindslen	126, 186
Gravfynd	422	Hörnkedjor.....	56, 57, 61, 97 f
Gravhällar	380, 555	Hörnskap	234
Gravkista	422		
Gravplatser	461, 462	Ikoner	249, 250, *258, 302
Gravstenar 42, *43, *44, *45, 46, 47, 88 f, *90, *91, *120, 136, 173, *174, *175, 176, 188, *219, *220, *221, *222, *223, *224, *225, *226, *227, *228, *229, *230, 231, 279 f, *281, 315 f, *318, *319, 351, *353, 362, 422 f, *424, *425, *426, *427, 435, 442, 445, *455, *460, *461, 462, *463, *500, *501, *502, *503, *504, *505, 531, 556, 582 f, 595, *620, *621, *622, *623, *624, 625.		Inskrift, medeltida, målad... 298, *307	
Gravyrer	531, 588	Inventarium, Bielefelds 77, 93, 405, 476	
Gud Fader	447, 462	Inventarium, Spegels 49, 178, 235, 283 f, 320, 354 f, 380 f, 421, 426, 465, 550, 590, 625.	
Guds Lamm.....	446, 493, *497, 523	Invigningskors, se konsekrationkors.	
Gutalagen	126, 155	Invigningsljus	150
Gutasagan.....	21, 23		
Gärdesgård	4	Jakob	78
		St. Jakob d. ä.....	202, *205, 404
Hedengranstaylor 48, 92, 121, 176, 234, 280, 379		Joakim	492
S. Helena	116	Johannes, apostel 28, *29, 74, 78, 86, *262, 263, 366, 414, 444	
		Johannes döparen 74, 394, *403, 404, 421	
		Johannes evangelisten	609
		Josef.....	36 f.
		Josefs dröm	347
		Josefs uppenbarelse	216
		Jungfrur, 5 visa	32
		Jupiter	117
		Justitia	216
		Järngaller.....	41, 61
		Järngrindar	3, 430
		Kalkduk (se även textilier)...	531, 580
		Kalkmålning, medeltida 150, *151, 179, 197, 236, 248, 284, 299, 366, 381, 393, 399, 404 f, *406—*409, 411, 428, 440, 466, 507, 597, 608, *619.	
		Kalvariegrupp	256, *262, 263

	Sid.		Sid.
Kamin	197, 540	Kristus: brudgummen.....	52
Kammarorgel	211	» bär sitt kors	404, *408
Kapital 9 f, *11, 13 f, *62, 104, 139, *140—*142, *144, 145, *150, 179, 297, 302, *303, *306, 365, 479, 539, *570, *571, 590.		» den gode herden 112, 161, 504	
Kassakista.....	48	» döpes... 37, *68, 74, 394, *403	
Kastal	132, *133	» flykten till Egypten	310
Katarina av Alexandria 116, 202, *204, 421		» frambäres i templet 37, 104, *106, *214, 216	
Katarina av Vadstena	421	» frestas	37
Kista 93, 176, *177, 281, 319, 352, 424, 533, *534, 550, 588		» födelsen 37, *38, 78, 104, *106, 163, *214, 216, 246, 347, *419	
St. Klemens	*265, 266	» födelsehistorien 66, *67, *68, 69	
Klocka 49, 93, *122, 177, 234, 281 f, *283, *320, 321, 353, *354, 380, 426, 465, 505, 533, 550, 589, 625.		» förrådes	404, *408
Klockarebank	209	» gisslas	*418, *419
Klockhål, se Ljudglugg.		» globbärande	610
Klockstol	15, 64, 103	» gravläggningen 86, *87, 156, 404, *407, *532	
Klockvalv	29, 83, 103	» himmelsfärden 396, *402, 404	
Kollektbössa.....	539, 550	» i dödsriket ... 246, *272, *273, 274, 404	
Kollektkista	464	» i Getsemane ... 156, 404, *406	
Kollektskrin	*267, 269	» i härlighet.....	445
Kollektskål	581	» i majestät	346, *347, 505
Kollektavla 48, 93, 219, 267 f, 352, 380, *381, *414, 425, 496		» inför Pilatus	404, *408
Kolonn	*602, *607	» intåget i Jerusalem 394, *403	
Kolonn för helgonbild	372	» korsfästes 404, *408, *418, 521, 523, 532	
Kolonnbas ..	202, *369, *411, 601	» lärande i templet.....	36
Kolonnett.....	*248, 293, *295	» marteras	404, *408
Konfietorpall, se Bekännelsepall.		» nattvardens instiftelse 37, *39, 110, 156, 404, *406, 486	
Konsekrationskors 25, 27, 150, *151, 167, 248, *257, 299, 404, 597		» nedtages från korset 404, *407	
Konsol *25, *475, 565—568, *571, 573, *603		» passionshistorien	*69, 74
Korbänk 29, *30, *32, 36, 50, 78, *79, 81, 94, 111 ff, 208, *211, *269, 270, 308, *311, 345, 355, 374 f, *448, 454, 490, 526, 543, 618, 626.		» pieta.....	86, *87
Korskrank.....	160, 365	» på korset *27, 37, 86, 156, 404, *408, 414, 444 f, 492, *494, 589, 590.	
Korsvirke.....	*514	» smärtemannen	344
Krigare.....	*418	» som världsdomare 216, 493, *496, 576	
Kristoffer	404, 421	» tronande	396, *402
Kristus:	366, 531, 618	» två lärjungarnas fötter... 37	
» barndomshistoria	70, *72	» törnekrönes ... 233, 404, *408	
» bespottas	*419	» uppenbarar sig för Maria 404	
		» uppståndelsen 26, 86, *87, *110, 111, *253, 404, 481, 575, 583	
		» vid tolv års ålder i templet 162	
		» välsignande	485

	Sid.		Sid.
Kristushuvud	*263	Ljuspigg	334
Kristusporträtt	534	Ljusstakar *40, *41, 50, 88, *89, 118,	
Kristusrelief	190, *196, 202	*120, 123, 171, *216, 218, 276 f, *278,	
Krucifix 205, 284, 458, 524, *527, 528,		*279, 314, *317, 350 f, *352, 379, 421,	
542 (Se även: Triumfkrucifix).		*458, *459, 466, 494, 496, *499, 530,	
Krucifixpedestal *160, 179, *614, 616,		*531, 549, *585, 622.	
625, 626		Ljusstavar	276, *277
Kungaporträtt	*121	Loge, medeltida	289
Kvinnligt helgon	161, *163, 179	Longinus	74
Kyrkkista, se Kista.		Luminarium	620
Kyrkobod	537	Lutherframställning	526
Kyrkogård 2, *3, 4, 5, 54, *55, 94, *97,		Lyckohjul	462
125—132, *186, 238, *240, 287, *289,		Lås.....	62, *95, *179
322, *324, *362, *383, 384, 430, *431,		Läderfodral	620
*468, 469, 511, 537, 553, 594.		Läktare *33, 36, 50, *80, 82, 83, 94,	
Kyrkogårdsmur 3, 4, 54, 94, 97, 123, 125,		115, 123, 138 f, *167, 179, 210, 236,	
132, 186, 238, 287, 322, 465, 468 f.		271 f, 284, 310, 321, 346, 355, 378,	
Kyrkogårdsplank	54, 97, 123, 469	*445, 455 f, 490, 507, 546, 547, 578,	
Kyrkogårdsportal *2, 3, *4, *5, 54 f,		618, 626.	
125 f, *127, *130 ff, *186—*188, *237,		Läktarebalustrad	547
238, *241, 287, 322, 324, 330, *384,		Länstol	533
430, *434, 468.		Madonna, se Maria.	
Kyrktagningspall ...	209, 378, 425, 625	Madonna med barnet, se Maria med	
Lampetter	622	barnet.	
S. Lars (Laurentius) martyrium ...	457	Magasin	55, 56, 61, 62, 97
S. Laurentius	421	Majestas Domini	*212, *213, 505
Lentulus, se Lentulusbrevet.		Maria 28, *29, 74, 86, 161, *162, 372,	
Lentulusbrevet	531, 532	*376, 381, 396, 414, 425, 492	
Likbår	48, 122, 234, 503, 589	Maria, Mater dolorosa.....	*262, 263
Liklucka	3	Maria med barnet 37, *39, *264, 266,	
Likport	469	274, 284, 421, 444, 505, *615, 617, 626	
Likvagn.....	5, 122	Marias och Elisabets möte *37, 78, 104,	
Likvagnsskjul	97	*106, *214, 216, 347	
Lisener	197	Marie kröning	104, *106, 248
Lister.....	570, 571	Masverksrester	*199
Livsträd	445	Mattias	216
Ljudglugg 14, 15, 24, *63, 64, 65, 98,		Melanchtonframställning	526
103, 110, 149, 293, 330, 339, 355, 365,		Mikael i strid med draken... *273, 274	
391, 405, 433, 435, 442.		Minnestavla 92, 121, 456, 460 f, 583, 585	
Ljudklockor	538	Mjölklarar.....	404
Ljudöppning, se ljudglugg.		Modell till tornspira	*326
Ljusarm	88, *89	Moses.....	*27, 111
Ljushållare	41	Murmålning, nyare tid 25 f, 50, 77,	
Ljuskronor 41, 86, 117 f, *119, 123, 171,		248, 284, 321, 334, 355	
218, 276, *278, 313 f, *317, 350, 379,		Murnischer	608
421, 458, 494, 529, 549, 580, 620 f.		Murpelare	393

	Sid.		Sid.
Målning, i väggskåp ...	371, *374, 444	Piscinabas	*158
Målning, medeltida	439	Podium	*77, 369
Målning, å bänk	454	Portal *8—*10, 12, *13, 23 f, 50, *51,	
Mässhake	421, 459, 530, 580	*52, 56, 58, 59, 60, *66—*73, 74, 75,	
Mässingskittel	548	99, 100, 104, *105, *106, 107, 110, 122,	
Nattvardskärl *40, *41, 50, *86, *116—		132 ff, 137 f, *139, 140, *143—*147,	
*118, 123, 168 f, 171, *215, 217, 218,		151, 153 f, 156, 179, 189 ff, *194, 195,	
275, *276, *279, 310, 312 f, *316, 321,		*196, *197, *198, *199, 201, 244 ff,	
348 f, *350, *351, 355, 379, 420 f,		*249—*253, 284, 292 f, *294, 295,	
*422, *456, *457, 458, 466, 493, *499,		*296—*300, 303, 326, 328 f, *333—	
528, 548 f, 578, 619.		*338, 340 f, 355, 362, 365 f, *368,	
Nikolaus, Biskop ...	372, 376, 381, 421	369 f, 386, 389, 391, *392, *393—*396,	
Nummertavla 33, 48, 81, *82, 163, 211,		*400, 405, 433, 435, *438—*440, *442,	
*270, 274, 310, *312, *346, 417, 421,		*443, *466, 468, 472, 473, *474, *476	
*449, 456 f, 461, 491, *508, 526 f, 547,		—*478, 479 f, 507, 513, 516, 518,	
578, 618.		*521—*523, 538 f, 542, *545, *546,	
Nummertavla, överstycke till	618	*548, 558 f, 560 f, 566, *567, *568,	
Oblatskål av kokosnöt	458	*569, *570, 571, *572—*575, 595 f,	
Odjursreliefer	492, *494, *495	601, 604, *606, 607, *608, *609, *610.	
Offerkälla	253	Portalornering	485
S. Olof *263, 266, 284, 372, 377, 381,		Portalreliefer	392
421		Portalskulptur	190, 435
Orgel 36, 50, 115, 123, 139, 163, 179,		Portbeslag	*187
274, 346, 416, 490, 526, 577, 618, 626		Porträtt	*121, *232, *233, 588, 625
Orgelfasad	435	Predikstol 28, 29, *31, 50, 78, *83, 84,	
Orgelharmonium	546	94, 111 f, 123, 137, 151, 161, *164,	
Orgelläktare	36, 375, 490	179, 207, *209, 236, *268, 270, 284,	
Orgelmelodium	83, 115, 163	306, *311, 321, *344, 345, 355, 372,	
Pall	32, 205, 463	*375, 378, 381, 415, 428, 439, 443,	
Paulus 129, *131, 179, 203, *205, 421,		450, *451, 460, 466, 487, *489, 507,	
445, 493, *496		524 f, 527, 543, 558, 576, *581, 607,	
Pelarp profiler	*576	*616, 617, 626.	
Penitenscell, se Botgöringscell.		Predikstolsduk	277
Pennyväxling	499, 500	Predikstolsdörr	112
Petrus 37, 78, 129, *130, 179, 203, *205,		Processionskrucifix 206, *208, 236, *261,	
274, *377, 381, 404, 421, 445, 483,		415, 617
*484, 493, *496, 519.		Profet	261, 308, 396, 526
Piedestal till helgonbild	617	Prästbänk	345 f
Pik	464	»Prästestuga»	97
Pilastrar	570	Prästgård	2—4, 54, 287, 321
Pilgrimsmärke	625	Prästgård, lämnigar av	324
Pingstundret	404	Prästgård, medeltida, byggnadsres-	
Piscina 61, 107, 158, 202, 343, 369, 371,		ter från	287, *289
*411, 414, 443, *487, 573		Prästgårdsbyggnad, medeltida 128, 129	
		Prästgårdsportal 126, *128, *129, 179,	
		240, *241	
		Prästporträtt	*48

	Sid.		Sid.
Pyxis	620	Sockel till dopfunt	618
Påve	266	Sockenmagasin 5, 23, 83, 94,	151
		»Sockenstuga»	97
Relikgömma ... 202, 260, 413, 443, 485		Solur	287
Relikskrin 493, *496, *497, *498		Spänne 88, *89, 118 f, *120, 218, 277,	*279
Ringkammare	147, 202, 388	Stefans martyrium	37
Ringklubba..... 282, 320, 353, 380		Stenhuggarmärken	*57
Rundbågsfris	386, 512, 556	Stenlampa	464
Runskrift	294	Stenrelief	538, 540, *550
Runstenar	173, 581, 582	Stol *176, 319, 352, 378, *415, 425, 463,	504, 625
Runstensfragment	462	Straffstock	126
Rökelsekar	86, *88, 94	Sturkar	104
		Sånghusdörr	140
Sabel	121		
Sakristia 12, 55, 61, 109, 123, 136, 145,		Tak 8, 57, 61 f, 98 f, 101 f, 123, 135 f,	
155, 179, 193, 208, 246, 252, 257, 295,		151 ff, 189, 243, 292, 325, 362, 386,	
321, 337, 355, 374, 386, 391, 411, 425,		409, 472, 519, 595.	
466, 473 f, 476 f, 507, 519, 526, 543,		Taklist..... 134, *136	
558, 563, 601, 607, 626.		Takmålning..... 519, *528, *529	
Sakristibänk	443, 454	Takryttare	595
Sakramentskåp ... 202, *203, *205, 423		Takrännor	*352, 353
S. Sebastian	421	Takspån, medeltida	*136
Sibylla	161	Takstolar 18, *61, *101, 109, 243, *245,	
Sidoaltare 62, 77, 156, 202, 260, 304,		292, *293, 325, *329, 355, 431, 472,	
310, 370, 414, 443, 450, 574, 608		537, 556.	
Sigill, norra kontraktets 504, *508		Tal, Kungl. 121, 280	
Sigillstamp	504	Temperamålning, medeltida 440, 444 f,	*447, 466
Silverkedja	450	Textilier... 88, 118 f, 218 f, 314 f, 351	
Simson och lejonet..... 104		Textilskåp	456
Sittbräder i kyrkogårdsmuren 126		Timglas 29, 84, 161, 270, 372, 415, 451,	
Sittnischer 2, 322, *475, 478, *479, 485,		488, 525, 543, 576, 618	
486, 504, 507		Timglashus	207
Skallkor, se läktare.		Timglastavla	112
Skampall	122	Tingshus	132
Skapelsehistorien	*452, 457	Torn 5—8, 13—15, *16, *17, 18—21, 24,	
Skriftstol 77, *78, 111, *112, 611		50, 56 f, 63—65, 94, 97 f, 101—104,	
Skållbräder	64	122 f, 133, 135—137, *147, 148, *149,	
Skåp..... 281, *282		*150, 151, 153—155, 179, 188, *191,	
Sköljsten	485	193, 200 f, 236, 244, 248—250, 256,	
Slutsten	*607	284, 292 f, 299 f, 321, 329 f, 333, 339 f,	
Sockel 8, 9, 13, 57, 61, 99, *100, 104,		355 f, 362, *365, 367, 381, 385 f, *390,	
109, 122, 134 f, 136, 138, 153, 155,		405, 410, 427, 430—433, 435, 440—442,	
189, 197, 200, *202, 243, *244, 249 f,		466, 468, *470, 472, 475 f, 478, 480,	
252, *256, 289, *293, 295, 325, *329,		507, 516—518, 539 f, 571, 595.	
335, 337, 362, 385 f, *391, 431, 435,			
440, 472, 478, 537, 540, *544, 556,			
570, 594 f, *602.			

	Sid.		Sid.
Tornbåge 63, 102, 140, 155, 162, 196, 247, 297, 321, 333, 340, 393, 410 f, 439 f, 474, 517, 595.		336 f, 362, 367 f, 369, 382, 386, 390, 409 ff, 432 f, 439, 473 f, 479, 513, *515, 517, 519, 538, 556, 562, *566, 569, 570, 595, 597, *599, 601, 628.	
Torntrappa	475, 517, 539	Vapenhus	103
Transportklubba	320	Vapentavla	*109, 120
Trapphus	389, 409	Vattenkastare *352, 353, 355, 557, *563	
Treenigheten	404, 519	Vattenränna	251
Tribunbåge.....	474, 479, 486, 539	Vigvattensbäcken... 167, *275, 539, 549	
Triumfbåge 11, 12, 19, *20, 62, 140, *157, 158, 196, 247, 297, 333, 340, 343, 265, 367, 372, 393, 439, 459 f, 474, *475, 479, 519, 539, 562, 571, 597, 601, *603, 605, 626.		Vigvattensskäl, »	»
Triumfkrucifix 28, *29, 50, 62, 158, *159, 160, 179, 205, *207, 236, 255, *260, 261, 306, *310, 321, *343, 345, 355, 372, *373, 381, *413, 415, 427, 447, 450, 466, 479, 487, *490, *491, *612, *613, 616, 626.		Visbybrakteater	319
Trodertun	4	Votivskepp	92, *234, 281, 380
Tryckmurar	572	Väggarm	208, 218
Tråbilder, medeltida	345	Vägglampetter	459
Träkyrka	22	Väggnisch 12, 61, 62, 193, 261, 370, 413, 443, 468, 597	
Träplank	3	Väggskap 61, 107, *109, *112, *124, 156, *258, 260 f, *341, 343, 371, *410, 413, 414, 440, 443, 444, *446, *447, 456, 466, *486, 496, 573, *577, 608.	
Tumba	512	Värja.....	120, 121, 281
»Törnudragaren»	139, *142	Värmekammare 393, 422, 428, 466, 473, 474, 558, 567, 601, 607, 626	
Uppvärmning	26, 110, 151, 519	Ägidius	597
Valv 13, 18, 24, 57, *62, *63, 64, 103, 108 f, 122, *139, 143 f, 147 f, 153 f, 179, 187, 189, 196 f, *199, 201, 243 f, *245, 246 f, *293, 296, 298, 329, 331,		Änglar	*27, 38, 446, 447, 483, 485
		Ärkeänglar	483, 485
		Örnkapital 137, *138, 179, 251, 284, 302, 321, *391, 405	
		Överstpräster	204, 344, 446

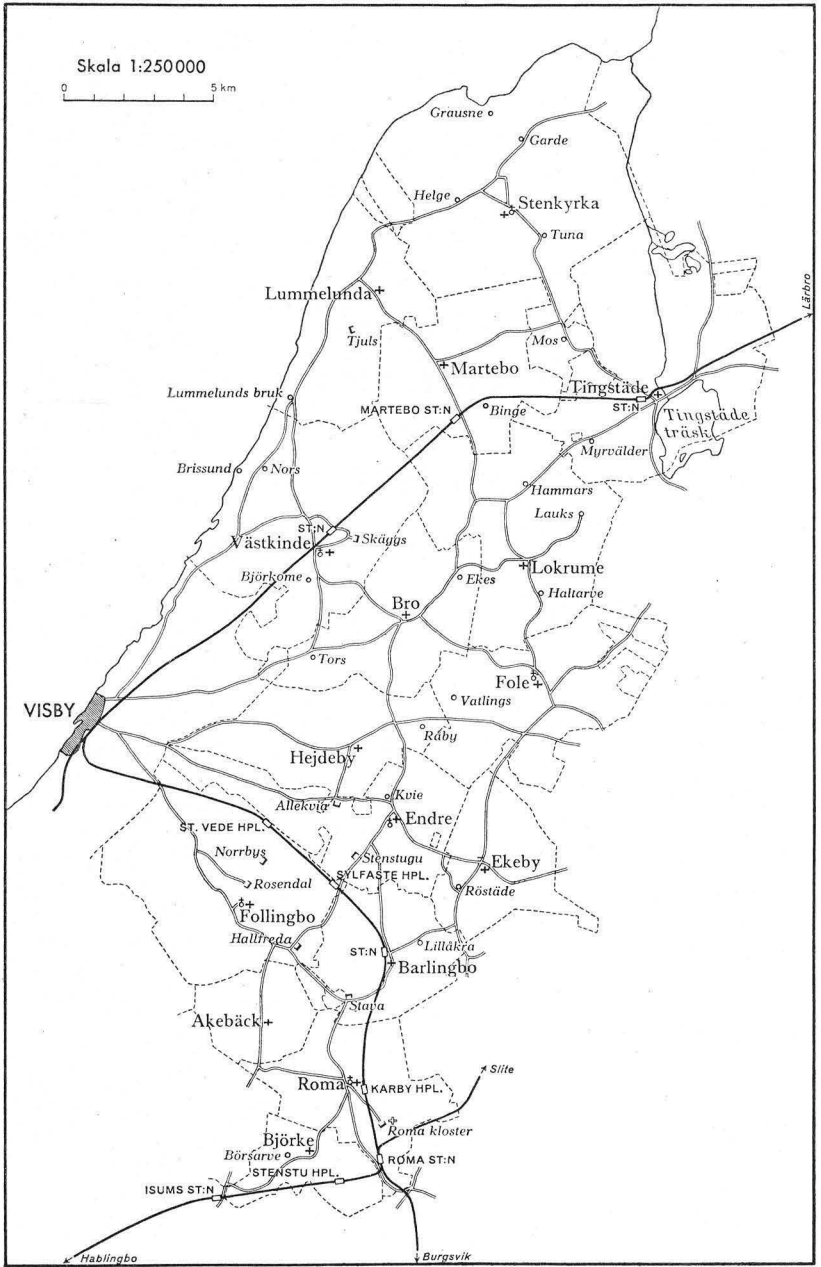
Rättelser till Sveriges kyrkor, Gotland, bd 1.

- S. 227, not 1 *står*: 57:8 *skall vara*: 57:9.
» 231, » 1 » 57:8 » » 57:9.
» 231, » 2 » 57:8 » » 57:9.
» 255, rad 13 nedifrån *står*: 57:7 *skall vara*: 57:8.
» 280, not 1 *står*: 57:8 *skall vara*: 57:9.
» 282, not 2 *står*: Apen[g]heter *skall vara*: Apeng[h]eter.
» 303, rad 4 *står*: Örebro domkyrkas *skall vara*: Örebro Nikolai kyrkas.
» 316, » 14 nedifrån *skall vara* punkt och stor bokstav (A) efter notsiffran 3.
» 316, » 7 » *står*: JACET *skall vara*: JACEO.
» 316, not 2 *står*: 57:7 *skall vara*: 57:10.
» 316, » 4 *skall lyda*: HILFELING, Fm. 57:10, s. 17. Fig. 371, s. 318, är klicherad efter P. A. SÄVE, Atlas till berättelser 1854, nr 38. — LINDSTRÖM, s. 74, har läst M CCC XVI (= 1316); han anmärker i en not, att han observerat HILFELINGS läsart 1306.
» 318, underskriften till fig. 371 *står*: 1316 *skall vara*: 1306.
» 345, not 2 *står*: 57:7 *skall vara*: 57:10, s. 18.
» 502, rad 5 nedifrån *står*: Borta *skall vara*: Sydost om långhusportalen.
-

GOTLAND

BAND I

BRO SETTING

KARTA ÖVER BRO SETTING

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

GOTLAND

BAND I

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A. B.
STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1931.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förkortningar, använda i Band I.....	VI
Förord	IX
Lummelunda ting:	
Stenkyrka kyrka av professor Johnny Roosval	1
Martebo kyrka av professor Johnny Roosval	53
Lummelunda kyrka av professor Johnny Roosval	96
Tingstäde kyrka av fil. lic. Efraim Lundmark	125
Bro ting av fil. lic. Efraim Lundmark:	
Västkinde kyrka	185
Bro kyrka	237
Fole kyrka	286
Lokrume kyrka	322
Endre ting av fil. lic. Efraim Lundmark:	
Hejdeby kyrka.....	361
Endre kyrka.....	383
Ekeby kyrka.....	430
Barlingbo kyrka	467
Dede ting av fil. lic. Efraim Lundmark:	
Follingbo kyrka	511
Akebäcks kyrka	537
Roma kyrka	553
Björke kyrka	594
S. Katarina Kapell	628
Register av fil. kand. S. Hedlund:	
Ortsregister	629
Personregister	631
Sakregister	635
Rättelser	643

FÖRKORTNINGAR, ANVÄNDA I DETTA BAND

- AMBROSIANI = Ambrosiani, Sune, Gotländska kyrkoinventarier, Sthlm 1912.
- ANT. TIDSKR. = Antikvarisk Tidskrift för Sverige, utg. av Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Sthlm.
- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet, omfattande en avbildnings- och en skriftsamling; förvaras i Statens Historiska Museum.
- BRUNIUS = Brunius, Gotlands Konsthistoria I—III, Lund 1864—66.
- CARL SÄVE, Urkunder = Carl Säve, Gutniska urkunder, Sthlm 1859.
- EKHOFF, Clemens = Emil Ekhoff, S:t Clemens kyrka i Visby, Sthlm 1912.
- FORTEGNELSE = En viktig Fortegnelse offuer huis Beholdning som findes i alle Kiercher paa Gulland, Med theris brist feldigheder, opretted 1637 aff Hans Nielsen Strelow. Ms i Rigsarkivet Köpenhamn.
- G. A. = Gotlands Allehanda, Visby.
- GOTL. KYRKOR = Gotländska kyrkor i ord och bild, utg. av Gotlänningens redaktion (biträdd av O. Wennersten), Visby 1897 ff.
- HILFELINGS JOURNAL 1800 = Journal hållen under en resa till Gottland år 1800 på Vålborne... P. Thams bekostnad av C. G. G. Hilfeling, text och atlas. Ms i K. B.
- HILFELINGS REISE = koncept till ovanstående under titeln Hilfelings antikvariske Reise paa Gulland og Öland 1790—1801 förvarad i Kgl. Bibl. Köpenhamn, ss. nr 409 i Nya Kgl. Saml.
- KIRKEREGNSKABER = Gulland, Kirkeregnskaber for aaren 1614, 1624—25, 1630—31, 1633—35, 1636—37, 1639—41; Rigsarkivet, Köpenhamn. Upptager i allmänhet endast slutsummor för hela års inkomster och utgifter, i undantagsfall någon specifikation.
- K. B. = Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- LEMKE = O. W. Lemke, Visby stifts herdaminne, Örebro 1868.
- LILJEGREN, Runurkunder = J. G. Liljegren, Monumenta runica. Runurkunder. Tillägg till svenskt diplomatarium. I. Stockholm 1834.
- LINDSTRÖM = Lindström, G., Anteckningar om Gotlands Medeltid, I, II, Sthlm 1892—95.
- LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc. = E. Lundmark, Bilefeld, Strelow och de gotländska kyrkornas kronologi (i Fornvännen 1925).
- LUNDMARK, Kyrklig konst = E. Lundmark, Kyrklig konst efter reformationen i Gotlands Fornsal. Gotlands fornals handkataloger II, Sthlm 1925.
- MBL = Kgl. Vitterhets Historie- och Antikvitetsakademiens månadsblad, Sthlm 1872—1905.
- Ms = manuskript.
- PERINGSKIÖLD, Monumenta, = J. Peringskiöld, Monumenta Sveo Gothorum. Band 8. Ms i K. B.
- PROT. = vederbörande kyrkas stämmoprotokoll.

- P. A. SÄVES BERÄTT. = Säves berättelser över sina resor på Gotland 1850—56 och 1863—64 i original (inbundna) i V. H. A. Akad:s Ark. och delvis i avskrift fördelade i den efter socknar ordnade skrifsamlingen i A. T. A.
- ROOSVAL, Ciceronen = J. Roosval, Den gotländske ciceronen, Sthlm 1926.
- ROOSVAL KIRCHEN = Roosval, Die Kirchen Gotlands, Sthlm 1911.
- ROOSVAL, Medeltida konst = J. Roosval, Medeltida konst i Gotlands Fornsal. Gotlands fornals handkataloger I, Sthlm 1925. Ny uppl. 1927.
- ROOSVAL, Medeltida skulptur = J. Roosval, Medeltida skulptur i Gotlands fornosal, Sthlm 1925.
- ROOSVAL, Revision = J. Roosval, Revision av gotländska dateringar (i Fornvännen, 1925, 1926).
- ROOSVAL, Steinmeister = J. Roosval, Die Steinmeister Gotlands, Sthlm 1918.
- RÅK. = vederbörande kyrkas räkenskaper. Då årgången icke särskilt citeras, framgår den tydligt ur sammanhanget. Volymens arkivnummer och förvaringsort framgår av avdelningen »Kyrkans arkivalier» i inledningen till varje kyrka.
- SPEGELS INV. = Kyrkiornas inventarium på Gotlandh såsom thet Anno 1680 in Septembri blef uti visitationen befunnit utaf Haquin Spegel. (Innehåller samtliga kyrkors och prästgårdars inventarier; södertredingen visiterades 1680, medeltredingen 1681 och 82, nordertreding 1682). 1 vol. in 4:o i Visby domkapitels arkiv.
- SPEGEL, Rudera = H. Spegel, Rudera Gothlandica — — Anno 1683. Ms. i Växjö läroverks bibliotek, utg. av O. V. Wennersten, Visby 1901.
- STRELOW = Strelow, H. N:son, Chronica Guthilandorum, Köpenhamn 1663.
- U. B. = Uppsala Universitetsbibliotek.
- AF UGGLAS, Träskulptur = C. R. af Ugglas, Gotlands medeltida träskulptur till och med höggotikens inbrott, Sthlm 1915.
- u. å. = utan årtal.
- WALLINS ANALECTA = Superintendenten Georg Wallins (1686—1760) samlingar till gottländsk historia m. m. under titel Analecta gotlandensia. Ms i Kalmar läroverks bibliotek.
- WALLIN, Runographia = G. Wallin, Runographia Gothlandica. I Acta soc. reg. scient. Upsal., 1743 (vol. IV) s. 55—80, samt 1744—1750 (vol. V) s. 120—158.

FÖRORD

Då det första avslutade bandet av Gotlands kyrkor nu föreligger, må erinras om huru arbetet börjat och fortgått, och i vilken mån de från början uppställda principerna kunnat följas.

Beskrivningarna börjades av undertecknad Roosval med Stenkyrka, Lummelunda och Martebo kyrkor, varefter hela settingen i övrigt fullföljdes av fil. lic. EFRAIM LUNDMARK. Uppmättningsritningarna till detta band hava utförts av John Österlund, Arre Essén, Sten Anjou, Walter Gahn, G. Leche och K. M. Westerberg. Till dem uttrycka utgivarna sin tacksamhet.

Utom de omedelbara bidragen till inventeringsverket har lic. Lundmark fullbordat specialundersökningar över gotländsk arkitektur, vilka anföras å resp. kyrkors källförteckningar. Genom alla dessa arbeten har lic. Lundmark givit högst betydande bidrag till gotlandsforskningen. Särskilt hava hans arkivaliska undersökningar ökat möjligheten till exakta dateringar. I detta sammanhang vilja vi även erinra om andra detaljundersökningar inom den gotländska konstens område, vilka komma att bilda underlag för blivande kyrkoberskrivningar. Bidrag till kännedomen om klosterarkitekturen har lämnats av docenten BENGT THORDEMAN i Korsbetningen och Solberga kloster utanför Visby, i Svenska Fornminnesplatser, utg. av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. N:o 14, Sthlm 1930. Om skulptur och arkitektur har undertecknad ROOSVAL skrivit i Tidskrift för Konstvetenskap 1927 och 1928 (Studier i Finland) och i Hansische Geschichtsblätter, Bd 33, 1928. (Westfälisch-gotländische Beziehungen in der Architektur des 13. Jahrhunderts). Studier över den gotländska arkitekturen ha även publicerats av professor HELGE KJELLIN: Die Kirche zu Karris auf Ösel und ihre Beziehungen zu Gotland, Lund 1928 samt Die Hallenkirchen Estlands und Gotland, Lund 1928. Bidrag till Gotlands medeltida profanarkitektur hava meddelats av professor NILS LITHBERG i Gotländska minnesmärken, utg. av Gotlandsfonden. I. 1929 (Gotländska Medeltidsgårdar).

Angående det fortsatta utgivandet av Gotlands kyrkor kan med-

delas, att kyrkoberivningarna för Rute settings tre ting (Rute, Forsa och Bäl), bearbetade av fil. d:r NILS G. WOLLIN och amanuens S. HEDLUND, äro färdiga till tryckning. För Hejde settings tre ting, bearbetade av konsthistoriska seminariet vid Stockholms Högskola under ledning av J. ROOSVAL, äro beskrivningarna likaledes tryckfärdiga. Dessutom är Kräklinge setting på samma sätt bearbetad och till omkring hälften färdig.

För de framdeles utkommande kyrkoberivningarna komma vissa nu pågående specialforskningar att få en särskild betydelse. Det gäller

1. Gravstenar.
2. Glasmålningar.
3. Muralmålningar.
4. Märkligare medeltida skulpturer.

Å alla dessa områden ha på senare tider särskilda forskningar igångsatts och delvis slutförts. Den av apotekare HAMNER organiserade stora corpus över Gotlands gravstenar är, vad landsbygden angår, till största delen färdig, ehuru ännu icke tryckt. Det är därför ur synpunkten av vetenskaplig ekonomi riktigt att helt befria verket Sveriges Kyrkor från ansvaret för gravstenarnas fullständiga publicering och undersökning. Men då gravstenarna spela en stor roll i en kyrkas konstnärliga ensemble, komma de dock att noga beaktas. I första hand komma de med figural dekorerings försedda medeltida stenarna att upptagas och illustreras.

För gravstenarnas texter begagna vi i regel Lindströms läsning och överlämna i stort sett all revidering av denna till Hamners kommande publikation. För runinskrifter torde vi i framtiden liksom hittills få räkna med förhandsmeddelanden från professor OTTO VON FRIESEN.

Över glasmålningarna förbereder K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien en publikation. De härmed förenade problemen kunna icke utredas inom en enskild kyrkas beskrivning, men i den mån forskningarna för en dylik publikation skrida framåt, kommer verket Sveriges kyrkor att få tillfälle referera de vunna resultaten. Det i akademiens ägo varande materialet för en sådan publikation är en så gott som fullständig serie av konstnärinnan fröken GUSTAVA MEUKOW gjorda akvarellkopior efter gotländska glasmålningar. Utförda med stor känslighet för färgspelet i 1200- och 1300-talets glasmålningar, erbjuda de meukowska akvarellerna ett praktfullt underlag för färgproduktioner. Genom att dessutom begagna direkta färg-

fotografier, vilkas färger kontrolleras genom jämförelse med fröken Meukows akvareller, vinnes ett högt mått av trohet i återgivandet. En till Barlingbo kyrkas beskrivning fogad plansch utgör ett prov på det förfaringssätt, vilket förmodligen kommer att tillämpas i den blivande publikationen för de mest betydande glasmålningarna, nämligen flerfärgstryck efter uvakromfotografi, korrigerad med hjälp av fröken Meukows akvarellkopia.

Den jämförande historiska undersökningen av glasmålningarna anse vi alltså avlastad från Sveriges Kyrkor, som emellertid efter hand kommer att referera resultaten av undersökningen och lämna tämligen utförliga avbildningar.

För det äldre muralmaleriets historia har J. ROOSVAL förberett ett arbete, för det yngre BENGT SÖDERBERG, för medeltida träskulptur ävenledes ROOSVAL. Rörande dessa arbetens tillgodogörande för kyrkoberskrivningarna i Gotlands kyrkor gäller, vad som förut sagts rörande andra specialstudier.

Arbetets ekonomi har f. o. m. Bro ting varit tillförsäkrad Gotlandsfondens starka hjälp. Vi erinra om detta ovärderliga stöd — vars make icke mött oss inom något annat landskap i Sverige — med känslor av varm tacksamhet mot Gotlandsfondens stiftarinna, den avlidna Grevinnan Wilhelmina von Hallwyl, samt mot Fondens styrelse och hoppas, att verket även i framtiden skall röna samma förstående uppmuntran från Styrelsens sida. Trots denna mäktiga hjälp är tryckningen dock icke alldeles säkerställd. Det behövs ett betydande antal abonnenter på arbetet, och det är förvånande, att så få gotlänningar hittills velat förvärva beskrivningar över sin ös kyrkor, då landskapets invånare eljest gälla såsom ovanligt starkt intresserade av sina fornminnen. Om någon abonnerat på landskapets kyrkor år 1914, då 1:a häftet kom ut, så skulle hans utgifter för denna lyx till dato, fördelade på de år varunder utgivningen skett, hava belöpt sig till endast 3 kronor om året. I framtiden hoppas vi, att häftena skola lämna pressen med kortare mellanrum, men en abonnents åtagande skall säkerligen aldrig gå upp till mer än 20 kronor om året.

I förhoppning om fortsatt och ökat samförstånd mellan den gotländska allmänheten och verkets utgivare, överlämna vi detta första band av Gotlands kyrkor.

Stockholm i juni 1931.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

KYRKOR I LUMMELUNDA TING

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UTARBETAT AV
JOHNNY ROOSVAL
OCH
EFRAIM LUNDMARK

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A.-B.
STOCKHOLM

Fig. 1. Stenkyrka kyrka från väster.
Die Kirche von Wester.

Foto Ö. I. Å.

Av

SVERIGES KYRKOR

föreliggande följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, västra delen. Pris 13 kr.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Väddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*. (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Kållands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Kållands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Kållands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Kållands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLMS KYRKOR. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med register till Bd VI. Pris 12 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.

Under utgivning äro:

- BLEKINGE. Band I, h. 2. *Medelstad härad*.
SMÅLAND. Band XIV. *Jönköpings kyrkor*.
ÖSTERGÖTLAND. Band II. *Vreta Kloster*.
STOCKHOLM. Band IV, h. 3. *Johannes kyrka och St. Stefans kapell*.
DALARNE. Band I, h. 3 och 4. *Falu domsagas södra tingslag*.

